ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧАСОПИС

III

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науково-літературний місячник
Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social, Scientific & Literary Magazine
Published monthly by
Ukrainian Publshers Ltd.

No. 3 (252), March, 1969, Vol. XXII

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N.1. Tel.: 01-607-6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« НА 1969 Р.

Країна	*річна передплата*	*піврічна передплата*	*квертърічна передплата*	*окреме число*
Австралія	*8 дол.*	*4.50 дол.*	*2.40 дол.*	*80 цент.*
Австрія	*200 шіл.*	*110 шіл.*	*60 шіл.*	*20 шіл.*
Аргентина	*1400 пезів*	*750 пезів*	*400 пезів*	*140 пезів*
Бельгія	*420 б. фр.*	*220 б. фр.*	*120 б. фр.*	*40 б. фр.*
В. Британія	*3 ф.*	*1 ф. 10 ш.*	*18 ш.*	*6 ш.*
Канада	*10 дол.*	*5 дол.*	*3 дол.*	*1 дол.*
США	*10 дол.*	*5 дол.*	*3 дол.*	*1 дол.*
Німеччина	*34 н.м.*	*18 н.м.*	*9 н.м.*	*3 н.м.*
Франція	*42 фр.*	*22 фр.*	*12 фр.*	*4 фр.*
Швеція	*45 кор.*	*25 кор.*	*14 кор.*	*5 кор.*

В інших країнах — рівновартість американських долярів.

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. *Р. Лісовського*

Printed in Great Britain by *Ukrainian Publishers Ltd.*, 200, Liverpool Rd., London, N.1.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (252) **БЕРЕЗЕНЬ, 1969** **Річник XXII**

ЗМІСТ III-ої КНИЖКИ

Євген Маланюк: MEHR LICHT! 259

Василь Бородач: БЕЗІМЕННІ ГЕРОЇ (Присвята зв'язковим ОУН) ... 264

Степан Бандера: ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛ-КОМУНІСТИЧНОГО ФРОНТУ 274

Павло Штепа: МОСКВИНИ ПРО МОСКОВСТВО 284

Нестор: КОРІННЯ РКП В ІСТОРІЇ РОСІЇ 311

Іван Світ: УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВЗАЄМИНИ (продовження, 20) 314

Поезії:
З циклу »Малим Друзям«

Богдан Бора: НАД КОЛИСКОЮ, СКАРБ, ОЧІКУВАННЯ, ЦВІРКУН, НАД ЛИСТОМ, БЕРЕЗЕНЬ, КИЇВСЬКА ВЕСНА, ГУСИ, ГОРОБЕЦЬ, КАПІТАН, ВОЯК, ОСІНЬ, ПОБАЖАННЯ — 324-331.

З поезії Молодих

Роман Бабовал: ІРЖАВИЙ ВІТЕР, ЧЕКАННЯ ПРОБІГАЛО, ГРІХ, ОПУЩЕННЯ, СУМЛІННЯ — 332-335. * *Любомир Госейко:* НА КОСОГОРІ НЕВІД'ЄМНИХ ПРАВД — 335-337.

*

Наталена Королева: СОН ТІНІ (повість) 338

Іван Дзюба: ПОЕЗІЯ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО 360

З нових видань

Степан Радіон: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ У КАНАДІ 375

К. П. Стрижак: ДОЗВОЛЕНО ВШАНУВАТИ 376

Софія Наумович: ДВА НОВІ ПЕРЕКЛАДИ 380

*

— ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ (ген. Андрій Вовк, Мирослав Скала-Старицький, ген. Микола Капустянський, сот. Микола Фриз-Вернигора) 381

— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« 383

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ«

АВСТРАЛІЯ:

Folkshan Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, W. 9, Vic., Australia.

Mr. W. Lytwyn
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk
12, Victory St.,
Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B A/Z. 2,
Salzburg-Aigen.

АРҐЕНТІНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬҐІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar
140, Bathurst Str.,
Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАҐВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

США:

Mr. H. Cebrij
315 E. 10th St.,
New York, N.Y., 10009.
U.S.A.

Чікаґо і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Філядельфія і околиця:

Mykola Tymczuk
9788, Cowden Street,
Philadelphia 19115 Pa.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 6 шіл. (англ.) або 1 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІҐРАЦІЄЮ!

Є. МАЛАНЮК

MEHR LICHT!

I

*Трудно і якось страшно говорити сьогодні на ту широку й величноколосальну тему, що окреслюється одним словом: »Шевченко«.

Кожне фальшиве слово, кожен фальшивий звук будуть блюзнірством і гріхом. А власне найбільше фальшу й нещирості накопичили українські покоління саме біля цієї теми.

Почавши хоч би з сантиментально-селянського костюму, в який одягли Шевченка наші »народники«, оці глибоко нещирі — селянський кожух і смушкова шапка, і кінчаючи отими заяложеними епітетами »мужицького поета«, »геніяльного самоучки« і т. п., що їх з *радістю* підхопили москалі і московська критика, — все це до нудоти фальшиве, до сорому нещире, до болю блюзнірське, особливо по відношенні до того, хто все життя своє шукав і чекав »апостола *правди* і науки«.

Справді, замість того, щоб поставити Шевченка фундаментом національної культури, щоб підкреслити в нім його особисту високу культурність — поета, що стоїть поруч Міцкевіча й Пушкіна, лавреата Академії Мистецтва, значного артиста-маляра і найвизначнішого майстра-гравера, — українське суспільство приклало всіх зусиль, щоб звести його до ступеня »самоучки«, »талановитого мужика« і взагалі якогось напіввундеркінда.

Найтрагічніше ж полягало в тім, що все це робилося bona fide, від щирого серця ... Натурально, що ворогам української культури цього тільки й треба було. Аджеж з одного з найбільших державних будівничих в цілій Европі — гетьмана Богдана, з допомогою складених тодішньою українською інтеліґенцією псевдонародних пісень, — зроблено ж напівп'яного й малограмотного бунтівника, а з гетьмана Мазепи з тією допомогою за ласкавою участю Пушкіна, зроблено »злодєя«. Чому ж би ця доля мала оминути Шевченка? Російському урядові й російському суспільству тільки й треба було, щоб Шевченка пошити в »спеца крестьянской недоли« (як тепер — »клясової боротьби« і »соціяльного визволення«), в товариші якому-небудь Кольцову або Нікітіну, щоб, крий Боже, не порушити »единства русской литературы« і »единой неделимой России«**.

---

*) Ця стаття сл. п. Є. Маланюка була вперше надрукована у »Студентському Віснику«, ч. 3, Прага, 1928 р.

**) Цю працю продовжують на еміґрації »Об-во Единства Русской Культуры«, пп. Могілянскій, Панас, Мякотін і багато інших.

Правда, сьогодні вже смішно говорити про Шевченка, як про неука, *тільки* »мужика«, але хотілося б, щоб сьогодні, зіпсований непроханими стараннями, образ його — встав перед нами очищеним і реальним у всій своїй прекрасній простоті, з мудрим українським обличчям, одухотвореним лагідною усмішкою »з-під уса«, усмішкою гострого й дотепного гумору, завше готового перейти в понурий гіркий сарказм. І хай Шевченко буде одягнений не в кожух і шапку, а в старомодній тодішній чорний сурдут і широку краватку тридцятих років XIX століття. І хай, нарешті, постать Шевченка перестане бути образом якогось леґендарного напівгайдамаки, напівкобзаря, а уявиться нам таким, як він був у дійсності: висококультурною, високоінтеліґентною людиною, що інтелектуально йшла в рівень зі своїм романтичним віком, вела знайомства з найвищою інтеліґенцією тодішньою, читала, зустрічалась, дружила, жила і горіла вічним огнем єдиної ідеї. Хай сьогодні той лубочний, неприродний, вигаданий образ Шевченка зітреться і розтане, а натомість встане живий, реальний, правдивий образ його.

Тільки після такого очищення ми можемо підійти до цієї епохальної для нації української постаті, постаті, духом якої живе і живиться українство вже скоро століття, постаті, що як колосальний маяк освітлювала й освітлює досі трудний скорботний шлях української історії в майбутнє.

II

Він був поетом, малярем і ґравером, він був одним з фундаторів Кирило-Методіївського Братства і політичним діячем, але не в цім головна суть Шевченка, не в цім же надприродне чудо та втілена в нім *національна благодать*, що маґнетом притягає кожну українську душу, національною електричністю насичує читача його творів і його біографії і мимоволі примушує кожного українця творити навколо Шевченка романтичну леґенду.

Чи ловили ви себе при читанні його творів на такій думці: що ж тут особливого в цих віршованих рядках, в цих простих, звичайних словах, в цім, як писав »Киевлянин« — »Шевченковском — для всех русских понятном — языке«. А отже кожне слово пече. Кожен рядок примушує здригатись од гніву, болю, любови, муки. Кожен вірш потрясає всім нашим єством і є місця, де трудно вдержати сльози навіть далеко не сантиментальній людині.

Вже нарешті наші філологи кладуть основи науки шевченкознавства, десятки професорів і доцентів працюють і працюватимуть над шевченківським словником, синтаксою, метрикою й ритмікою. Вони будуть, як хірурги, викривати, аналізувати найменші деталі його творів. Вони відкриють багато дечого, як багато вже відкрито, але подібно до того, як хірургічним ножем не можна заналізувати душі людини, так, боюся, й науково-філологічним шляхом не можна буде

викрити душі Шевченка. Її можна відчути лишень, вхопити й зрозуміти національною інтуїцією.

Шевченка перекладено на багато чужих мов, але боюся, що, як би близький до ориґіналу й як би сумлінний не був переклад, головна національна суть Шевченка для чужинця завше буде закритою.

Цією головною суттю Шевченка є розлита в творах його національна індивідуальність, поява якої в проклятих російських умовах була, не перебільшуючи — чудом.

Адже в Росії, де »від молдованина до фіна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує«, було мовчання єдиного великого цвинтаря, була пустка, смерть. Тіло нації української було настільки паралізоване, що ворог вважав її вже трупом: шляхта українська — денаціоналізована дощенту, інтеліґенція українська, звичайно шляхетська, устами Гоголя договорилася вже до того, що »моя родина — Москва«, і, крім »Вечеров на хуторе блізь Діканькі«, в душі їх від національного — начисто нічого не лишилося. Кріпацьке темне й вбоге населення українське, позбавлене інтеліґенції, звичайно, уявляло з себе, по виразу Шевченка, »мільйони свинопасів«, що кров'ю і потом своїм поливали землю, не знаючи, забувши, що то за земля, що »картопельку родить«, »яких батьків чиї сини« вони. Пустка. Мовчання. Кінець.

Але, от ніби у відповідь цинічному заспокоєнню ворога, — глибини нації, її вулканічні надра, її ще живе, ще дієве ядро породжують таку велетенську національну індивідуальність, як Шевченко, — цього Везувія нації, цей спазматичний протест проти смерти, цей могутній крик жадоби до життя, до існування, до буяння, цю грозову осторогу ворогові: Ні, — нація не вмерла. Нація не може вмерти. — Ось що промовила на увесь світ поява Шевченка.

З мовчазної маси покалічених, затурканих, полишених своєю кволою інтеліґенцією і зрадницькою аристократією німих рабів — зродилась постать вирізьблена із суцільно-чистого національного матеріялу; серед темної, понурої, безобличної юрби рабів з'явилась постать Суверенної Індивідуальности, закінченого національного обличчя, могутньої національної життєздатности, повна руху, горіння, палання, — як велетенський смолоскип національний у чорнім мороці поневолення.

І цю величезну національну пустелю, цю страшну соціяльну ворожнечу, що побачив він перед собою на Україні, — мужнім творчим генієм своїм він наповнив собою, наситив своєю індивідуальністю, заплідднив творчими імпульсивними образами своєї нелюдської, пекучої, пропалюючої поезії.

Ледачу, сліпу, рабську кров в недокровних жилах того »мільйона свинопасів«, у якім животіли і »мертвий гнів і нежива любов«, — він змусив пульсувати швидче і ця кров закипіла, забурлила, забунтувалась.

Вже раз — назавжди.

Бо всі ті події, що їх знає історія українська по Шевченкові, всі рухи і вибухи, увесь національний розвиток, повстання й обидві революції, нарешті війна за визволення 1917-1920 рр. і той т. зв. »бандитизм«, що йде й сьогодні по Україні — все це наслідки того першого імпульсу, першого заряду, що дав своєю творчою особистістю, своїми творчими образами Шевченко.

Така могутня суґестивна сила Шевченкової поезії — навіть в зовнішніх дрібницях.

Але повторюю — Шевченко був може менш за все поетом, і у всякім разі не тільки поетом.

Беручи в аспекті психології — Шевченко, як *явище, як особистість*, є вперше у всю свою широчінь поставлена всеохоплююча для української справи проблема: незрячий раб мусить стати вільною людиною.

Коли зважимо, що ця чисто психологічна проблема стоїть нерозв'язаною й до сьогодні, що в цій проблемі *і лишенъ в ній* треба шукати причин нашої поразки в останній боротьбі, що сьогодні ця проблема з особливою виразністю розгортається самим життям на Україні, то зрозуміємо, що Шевченко ще довго не буде »старим«, ще довго не перестане бути чинним акумулятором духовно-національної енергії, ще довго без нього, як без образу майбутньої Української Індивідуальности в майбутній остаточно зформованій Українській Державі ми обійтися не зможемо. Це й є те, що називається вічним юнацтвом безсмертя і що мають в собі сини лише *живих націй*.

Тому то лише Шевченко й досі є запорукою, що нація українська, всупереч всій своїй географічній, етнографічній та історичній трагедії, буде жити, бо маючи Шевченка, вона не може, не сміє вмерти. Шевченко і провансальство речі взаємно виключені.

III

Саме цей характер появи Шевченка, це внутрішнє значення його *особистости*, примусило московську й »общеросійську« критику поставитись до його творів і до нього самого з такою неприхованою ненавистю.

Ця ненависть червоною ниткою проходить через все відношення *російства* в цілому до української культури, починаючи від Бєлінського й сучасними Войтоловскими та Коряками кінчаючи.

Характеристично, що Бєлінський, як винятково талановитий критик, одразу зрозумів всю *небезпеку* Шевченка для Росії і »як досвідчений борець на літературнім фронті Бєлінський заходився перш за все дискредитувати ворога, виставляючи його кепським віршоробом, щоб відвести від нього увагу громадянства«*.

Поки українство проявляло себе в літературі Гулаком-Артемовським та »Листами до любезних земляків«, — Бєлінскій не лише заховував спокій, але навіть ставився *поблажливо*, бо мовляв, для *»простого*

*) А. В. Баграй: »Т. Г. Шевченко в русских переводах«, Баку, стор. 11.

народа о *простых* вещах можно писать и на украинском языке, но без претензий на титул поета« (»Отечественныя Записки«, р. 1842, № 5). Але »ничтожный человек и плохой пиита«, який »своими дерзкими глупостями раздражает правительство« в ім'я »хохлацкаго патриотизма галушек и варениковъ со свиным салом«, — не дивлячись на всю свою »ничтожность« запалив у Бєлінському вогонь шовіністично-російської ненависти вже *на все життя*. Бєлінський не забуває надалі увесь час слідкувати за Шевченком, за його творами й життям, отверто визнаючи свою »особливу персональну ненависть до подібних лібералів« (Лист до П. Анєнкова).

А скільки пер московських і малоросійських поломано за невдячною працею — деґрадувати Шевченка до розмірів »малоросійскаво Нікітіна«. Один з найзавзятіших сучасних москвофілів — український »критик« п. Коряк — побив всі рекорди на тяжкім шляху »українізації« Шевченка (Див. його статті »Боротьба за Шевченка« й інші).

Недавно в Москві вийшла нова »История русской литературы«, автор якої п. Войтоловський (фейлетоніст з »Києв. Мисли«) простісінько увів Шевченка в розділ »русских народных писателей« і »творцов русской литературы«, поруч Кольцова, як »писателя с душой Чехова«.

Але енерґія москалів і общеросів витрачається цілком даремно. Шевченко і »Єдиная Росия« хоча б і під маскою »СССР« — є речі *взаємновиключені* і жодні виправдування »проклятим царизмом« або »клясовою боротьбою« тут не поможуть.

Шевченко перше й найбільше *явленя самостійного українського духу*, що в огні і крові останніх років з таким колосальним напруженням шукає свого *повного* втілення, своєї *повної* реалізації. Але було б однобічним фаталізмом на цім заспокоїтися.

Шевченко не лише дає, а ще й обов'язує. І перш за все він обов'язує кожного з нас відшукати в собі, відродити в собі ті шевченківські *емоції*, ті шевченківські струни, що звучатимуть в унісон його вулканічній, очищуючій, відроджуючій поезії, відшукати в собі ту шевченківську *тональність*, яка допоможе нам чинно й переможно пройти шлях від типу вчорашнього раба до завтрашнього типу вільної суверенної й конструктивної суспільної Одиниці.

Василь БОРОДАЧ

БЕЗІМЕННІ ГЕРОЇ

(Присвята зв'язковим ОУН)

Пізня осінь 1939 року на Чесанівщині була така приваблива, погідна й гарна, що навіть найстарші люди не пам'ятали такої. В той час большевицький кордон з-над ріки Збруча несподівано пересунувся далеко на захід, аж над береги ріки Бугу, що забагрилися невинною людською кров'ю. А далі, пробігаючи через міста Белз і Чесанів, між селами Дахнів і Диків Старий аж до самого Лежайська, новий большевицький кордон закріпився над берегами Сяну.

Взимку 1940 року за селом Дахнів із глибоким стогоном падали столітні ліси; творилася горезвісна большевицька залізна заслона. На прикордонній смузі появилися високі обсерваційні вежі та непрохідні дротяні загороди. Поспішно будували прикордонні бункри. Хитро приховані енкаведистські засіки і застави, із собаками-вовчурами, зяяли небезпекою смерти для кожного сміливця, що хотів би перейти кордон.

А потім, серед тріскучого морозу, почалося виселення жителів прикордонних хуторів. Суворо заборонено тримати в прикордонній смузі голуби, собаки та коти. Такими засобами енкаведисти намагалися герметично замкнути перехід з окупованих німцями теренів на »визволені« большевиками західньоукраїнські землі.

В новій большевицькій дійсності — західньоукраїнські землі немов завмерли у тривожному очікуванні жорстокої большевицької розправи. Українське населення знову переживало нове велике лихоліття.

Політичне, господарське, культурне і громадське життя Галицької волості опинилось у тотальній руїні. Самоліквідувалося УНДО, безслідно зникли й інші політичні партії та групи, що діяли під час т. зв. польського парляментаризму. Здавалося, що галицька вітка українського народу, залишившись безпомічною, в новій безнадійній ситуації роздумує над своєю повною духовою капітуляцією. Широкі маси українців тужливо чекали на ту силу, яка в той макабричний час сміливо перебере в свої руки відповідальність за ціле українське життя.

І жорстока дійсність автоматично вивела на кін часової української порожнечі оцих найтвердших, досі ніким неподоланих, загартованих у боях, вихованих у твердій атмосфері підпільно-революційної організації — членів Організації Українських Націоналістів. Вони, і лиш вони єдині, зі своєю духовою структурою та ідейною наснагою, могли взяти в свої руки керму тодішнього українського життя. Виповнивши

політичну порожнечу, українські націоналістичні кадри, хоч і склали в боротьбі гетакомби жертв, показали, що нема такої ворожої потуги, якій український нарід не був би спроможний ставити спротиву.

Кожна таємна організація, що веде боротьбу за волю й незалежність свого народу, мусить мати людей великого маштабу, готових жертвувати всім для добра справи. Такими безстрашними героями диспонувала саме ОУН, тому українське суспільство ставилося до неї з безмежним довір'ям. Респектували її і чужі за невгнутість, прямолінійність та ідеалістичне наставлення. Організація Українських Націоналістів ніколи не вагалася кинути на терези життєвої гри навіть найцінніші людські кадри там, де вирішувалися основні проблеми української нації.

Будуючи на заході прикордонні укріплення та загороди, большевики не взяли до уваги того, що для людей, відданих великій справі, немає непрохідних смуг і кордонів. Яскравим доказом сили людського духу і відваги були і залишилися передові воїни ОУН — її зв'язкові.

Зв'язкові — члени Організації Українських Націоналістів, обов'язком яких було і є тримати постійний контакт Проводу з клітинами Організації чи оперативними базами на окупованих ворогом теренах. Такі завдання особливо важкі, бо вимагають від людини, яка виконує функції зв'язкового, незвичайної сили волі, хисту і постійної готовості навіть умерти, але ніколи не зрадити довірених їй таємниць. Зв'язкові ОУН завжди були передовими воїнами підпільного фронту. Саме вони забезпечують тяглість і пов'язаність підпільної організаційної роботи. Готові на все, на найбільші жертви і втрату свого життя, погорджували життям сірого сноба чи апатичного хлібоїда. Вони простелювали Організації далекі шляхи, проходили найнебезпечніші дороги. Завдяки їм Провід своєчасно передав свої накази та одержував звіти про дію і ситуацію на опанованих ворогом теренах.

Зв'язкові ОУН, зокрема під час московсько-большевицької окупації західньоукраїнських земель, відзначалися особливою відвагою, гідно сповняли свої завдання.

Щоправда, не завжди щастило їм дійти до місця свого призначення, іноді попадали у ворожі пастки і гинули. Тоді, звичайно, поворотними дорогами продіставалася з ворожого терену коротка, стереотипна вістка: зв'язкові впали. За цими короткими словами була прихована трагедія людей-героїв. Але життя не знає порожнечі, на місце загинулих зв'язкових приходили інші й виконували доручені завдання.

»Сухий« німецько-большевицький кордон у Чесанові в 1939-1941 роках завжди приманював до себе тих, яким доручено перейти на окуповану ворогом українську територію. Вони — ці відважні хлопці — з'являлися у нас несподівано, подавали, кому треба, свої клички, складали до сховку свої дрібні особисті речі, а потім — котроїсь пригожої ночі — зникали в темряві простору, на якому кожному сміливцеві грозила смерть.

Ми, звичайно, відпроваджували їх під самий кордон. Вони йшли далі, а ми зупинялися, вдивлялися в темряву і тривожно наслухували. Наші серця голосно »гупали«, ми тривожно оглядалися довкруги, немов боялися, що ворог може почути стукіт наших сердець. Але, це був страх не за себе, а за свого друга, що пішов у невідоме. Побажавши йому »доброї дороги«, ми знали, що він іде на величезний риск тільки тому, щоб сповнити свій обов'язок. На прощання, звичайно, ми обмінювалися з ним якимсь банальним словом, дружньо стискали один одному руку. Тоді він, передовий, відважний воїн ОУН, про особисте геройство якого майже ніхто не знав, ішов у невідоме.

Перед переходом кордону вони, звичайно, клали на свої груди знак святого хреста, або півголосом вимовляли коротке: »Боже, допоможи!«. А потім, проскочивши кордонні дроти, щезали в темряві ночі, міцно тримаючи в руках коротку, готову до стрілу зброю, або кілька »рапавих« ґранат, що мали служити їм на »всякий випадок«. Перемінившись у слух, ми боязко ловили кожний шелест, що прилітав із-за дротів.

Коли в новосільських ставах далі рівномірно покумкували жаби, в комишах безжурно шуготіла дика птиця, на гораєцьких гірках погавкували лиси, а з Великого Лісу було чути спокійне погукування пугачів — на душі ставало спокійніше за долю нашого друга, що пішов на »другий бік«.

Але часом бувало й так, що зв'язкові натрапляли на стежу большевицької застави. Тоді в прикордонних лісах бушували ошалілі собаки-вовчурі. Десь за Новим селом, на Бущі та у Великому Лісі, торохкотіли автомати. Над цілою прикордонною смугою, від Дикого і Лежайська до Горайця та Лівчі, спалахували ракети, звіщаючи прикордонну тривогу. З большевицьких прикордонних застав відзивались тривожні телефони до Горинця, Брусна і Любачева. З большевицького запілля приїздили спецвідділи НКВД, налітали озброєні сільські сексоти з мазурського Хотилюбля, що за юдин гріш допомагали большевикам ловити »бандитів«. І коли в цій тривожній метушні десь у прикордонній смузі відзивались і глухі вибухи ґранат, ми вже знали, що це наші відбиваються.

Чесанівський »сухий« кордон впродовж існування німецько-большевицького кордону завжди мав своїх »ходаків«. Щоправда, шеф любачівського прикордонного НКВД, Петро Васильович Перкін, чванькувато заявляв, що через кордон на чесанівському відтинку і »муха не перелетить«. Погрожував застрілити кожну »націоналістичну собаку«, що зайде в прикордонну смугу. Енкаведист Перкін справді додержував свого слова, його калмики і тульські песиголовці клали трупом кожного сміливця, що необережно попадав у прикордонну смугу.

Але не знав енкаведівський кат, що його залякування і жорстокість не впливали на безстрашних воїнів — зв'язкових ОУН. На посилену чуйність і жорстокість прикордонного НКВД, вони відповіли ще більшою завзятістю і обережністю, далі виконуючи свої обов'язки.

Коли влітку низина »Великого Лісу« вкривалася високими пахучими травами, здавалося, що кордонні проходи окутані якоюсь невимовною таємницею. Краса природи в цій прикордонній смузі ніби обнялася з маєстатом смерти, що чигала з-за кожного куща велетенського осету чи пахучої дикої м'яти. Вночі, коли в прикордонній смузі ставало тихо і життя людини завмирало, з лісів виходила звірина — дики, сарни, лиси. Куропатви нишпорили в травах, шукаючи здобичі. Відбувався якийсь дуже дивний, рідкісний »концерт«. І оця дивна звіряча музика, зокрема тоді, як в Дахнові вже відцвітали вишневі сади, а з низин сільських лук доносився запах пільних цвітів, — завжди притягала кожного »слухача«. Бувало, в тихі й погідні літні неділі, люди, на німецькому боці кордону, увечорі довго простоювали на т. зв. хотилюбському шляху, що на большевицькому боці кордону заростав придорожниками. Мені ж все здавалося, що вони вслухуються в цю гамірливу музику природи, мимохіть віддають поклін маєстатові смерти, що безперервно нависла над большевицькою прикордонною смугою.

Кожного вчасного ранку вздовж свіжо зораної і гладко заскородженої прикордонної смуги, проходила енкаведівська стежа-контроль, що шукала людських слідів на воринні. І майже завжди із здивуванням натрапляла на свіжі ще сліди людських стіп, спрямованих до кордону чи від кордону. Щоб оминути неприємних для них дисциплінарних наслідків, большевицькі контролери довгими березовими мітлами старанно замітали запримічені сліди, побоюючись, що як побачить ті сліди »вище начальство« — їх чекає кара за брак »партійної чуйності«.

Зимові ходи зв'язкових ОУН через чесанівський відтинок німецько-большевицького кордону були трохи обмежені. Такі проходи вимагали від сміливців відповідної підготови, легкого, але теплого вбрання, зокрема відповідної білої накидки, яка вночі зливалась із білими, вкритими снігом полями. Темні хмарні ночі та сильні морози примушували навіть большевицьких прикордонників сидіти в якомусь затишку. Тому й перехід через кордон узимку був менше рисковний, якщо мова про »зустріч« з прикордонниками. Особливо бурхливі снігові були доброю нагодою для зв'язкових ОУН перейти кордон. До речі, для них ніколи не було таких перешкод, які примусили б їх відмовитися виконати свій обов'язок. Ще й сьогодні в моїй душі залишився великий подив, глибоке обожування цієї »малої«, безіменної, української людини, що їй на ім'я — зв'язковий ОУН.

Психологія тих членів ОУН, яким доля призначила тяжкий обов'язок зв'язкового, дуже цікава, подиву гідна, заслуговує на повний респект. Кожний із зв'язкових, з якими я зустрічався на чесанівському відтинку німецько-большевицького кордону, був молодою людиною. У розмові та поведінці з іншими робив враження спокійного, стриманого, надто поважного. Це були люди особливо сильного характеру, бож безперервно заглядали у вічі смерті, а їхнє життя завжди висіло »на волоску«.

Були вони й глибоко релігійні. Не раз перед переходом кордону в »царство сатани«, вирівнювали своє сумління перед Богом, висповідавшись у Чесанові. Робили це з такою простотою і щирістю, що роззброювали кожну, найбільш черству людину. Ще й сьогодні почуваю себе гордим за безмежне геройство мого покоління, а разом з тим і сором за нашу власну дрібноту. Було б помилкою думати, що зв'язкові належали до такої категорії людських істот, якій життя вже набридло. Мабуть ніхто не цінив життя більше, як вони — ті, що готові були згинути, щоб тільки жила велика ідея.

У практичному щоденному прикордонному житті, ми ділили зв'язкових ОУН на дві основні групи: »далекобіжних« і »льокальних«. Крім них були ще т. зв. випадкові зв'язкові, що робили дрібні прислуги. »Далекобіжні« — це ті, що приходили здалека, ішли в глибину ворожого терену. Крім »далекобіжних« зв'язкових були ще »льокальні« або »поворотні«, себто такі, що жили близько прикордонної смуги і час від часу переходили кордон, звітували чи виконували інше призначене завдання. Вони завжди були оком і вухом подій і випадків, що відбувалися на ворожому терені. »Поворотні« зв'язкові звичайно домовлялися, коли будуть вертатися, щоб запевнити собі допомогу і мати ясний образ можливих змін вартової обсади кордону.

Сьогодні мабуть завчасно подавати реєстр людей, які виконували працю зв'язкових ОУН на Чесанівщині. Все ж згадаємо, як приклад, двох з них — відважних, жертовних, що залишилися в пам'яті кожного, хто їх знав і був пов'язаним із ними. Так, наприклад, я досьогодні пам'ятаю очайдушного, вірного члена ОУН, Максима Торського, званого »Жирафою«, що в той час був чи не найкращим зв'язковим на Чесанівщині.

Жив він десь на маленькому лісовому хуторі, подалі Нового Села, біля шляху, що вів до Горинця, окупованого большевиками. Був худий, з ненормально довгими ногами. Друзі казали, що він вдома бідував. Взимку рятував свою скрутну »економію« ловлею тхорів та куниць. Так вправно орудував арканом, що й сарну ловив на бігу. Завзято стріляв лисів та куропатв. Словом — Максим був дитиною лісових нетрів, вмів прекрасно »читати« звірячі сліди. Його веселе, розумне обличчя вказувало, що має свою власну життєву мету, задоволений тим, що робить.

Коли Максим-»Жирафа« приходив не раз через кордон до Чесанова на сходини звена, то на сходинах сидів тихо, як у церкві. А коли звітував, говорив так речево й мудро, що ми всі слухали його з найбільшою увагою. У його простих селянських міркуваннях домінувала мудрість української людини. Звичайно, після офіційної частини сходин, відбувалася т. зв. вільна »балачка«. Тоді Максим зривався і залишав нас, мовляв, »ще маю корову доїти і коня обійти«. І йшов додому.

Однієї суботи Максим не прийшов до Чесанова на сходини. Ми затривожилися: чи не сталося з ним щось погане? У лісах Бущі було

чути галас, спалахували большевицькі ракети. Врешті, коли сходини вже кінчились, з'явився перемучений, мокрий »Жирафа«. На міцному аркані тримав величезного собаку-вовчура з большевицької застави НКВД.

— Максиме, звідки в тебе собака? — питали ми, здивовані.

— Та він добирався до моїх п'ят, а я його на оцю »вірьовку« затягнув і привів сюди.

Ще цієї ночі ми писали на дерев'яній табличці: »Ти, вошивий калмику, поцілуй мене в ... руку«. Максим прив'язав її псові до нашийника і пустив за большевицькі дроти. Побувши трохи у Чесанові, він знову пішов »доїти корову і обійти коня«.

Навіть у найгіршу негоду Максим приходив на сходини до Чесанова. Коли здавалося, що й пес не відважиться показати носа надвір, він із своїм невідступним арканом приходив мокрий, в обдертому в лісових хащах бідному вбранні та напіврозлізлих черевиках. В таких випадках ми, звичайно, позичали йому якісь сухі штани, завжди закороткі для нього. А він тим часом сушив своє »барахло« біля залізної печі, ховаючи свої волохаті ноги за довгий ослін, бо соромився як молода дівчина ... Коли сл. п. Омелян Грабець роздобув у тогочасного посадника Чесанова, інж. Т. Чубатого, »приділову карту« на вбрання для »Жирафи«, Дунько Лівень мусів вшити спеціяльні, довгі штани, бо звичайні були закороткі для »Жирафи«.

— Ось тобі ноги, сухі, нездалі, та ще й довгі, ніврокy, — приговорював сам собі Максим.

Коли большевики несподівано дали зарядження виміняти польські гроші на рублі, а люди не вспіли або й не знали про це, польські гроші втратили для них свою вартість. На німецькому боці польські гроші були далі в обігу і Максим приніс до Чесанова великий наплечник, наповнений польськими банкнотами. Він передав їх до диспозиції ОУН. Спочатку тих грошей не хотіли взяти від нього, чим він дуже обурився:

— Я не спекулянт, цих грошей не взяв для себе. Мене совість загризла б, як би я взяв ці »ребухи«.

Тільки гострий наказ примусив Максима взяти гроші і купити для себе найконечніші речі — убрання і білизну. Ще й досі пригадується мені, як Максим у Штігліцовому домі прасував гроші й голосно приговорював: »Ех, як би так довгий Антек з уряду скарбового в Любачеві побачив ці гроші, напевно наклав би на мене податок«. Тоді ми довідалися, що мати Максима має лиш одні »валянки«, в хаті злидні, біда.

— Максиме, — сказав Омелян Грабець, — ми дуже цінимо твою працю, але коли ти не забезпечиш своєї матері, мусимо дати тобі гостру догану.

Максим, хоч і стояв »на струнко«, похилився і винувато мовчав. Пішов додому невдоволений. За місяць мав скласти звіт про забезпечення своєї матері. З того часу почав ніби уникати зустрічів з друзями. До Чесанова приходив рідко. Хтось доповідав нам, що бачив його у селі Люблинці, а також на базарі в Томашеві. Врешті, однієї ночі,

Максим з'явився. Офіційно, ділово, склав звіт, що наказ повністю виконав. »Замордував паця«, привіз з Любачева муки й картоплі на »пироги«. Купив у Любачеві матері кожух і кафтан, а в Плазові »зашмуглював« чоботи й черевики«. А наприкінці, ніяковіючи, додав: »Та вони й так у тім всім тепер ходити не хочуть, сховали на ліпші часи«. Він завжди говорив про свою матір з таким почуттям, як віруючі люди говорять про святі образи. Його голос ставав такий м'який, що нам якось тепло й ніжно робилося в душі.

Коли в червні 1941 р. вибухла німецько-большевицька війна, Максим-»Жирафа« був удома. В довколишніх лісах було повно озброєних різних людей, проте він вже на другий день прийшов до Чесанова. Між полоненими енкаведистами, яких німці тримали на подвір'ї »Просвіти« в Чесанові, побачив, зрадівши, того енкаведиста, який під час обшуку в Максима жорстоко знущався над його матір'ю. І за зневагу матері він тепер відплатився.

Потім я вже не бачив Максима в Чесанові. Він пішов з друзями на схід, якийсь час оперував із відділами УПА на Дубенщині, а згодом загинув геройською смертю на Вінниччині, разом із сл. п. Омеляном Грабцем.

З перспективи багатьох літ сл. п. Максим Торський-»Жирафа« стає мені перед очима, як виразний символ і ясний образ втілення спротиву теплої української землі. Його відвага, що дорівнювала геройству, його зворушлива проста поведінка, безпосередня, майже дитяча щирість його душі й серця — збуджували глибоку пошану й віру в українську людину.

Імен »далекобіжних« зв'язкових ОУН, що переходили кордон на чесанівському відтинку, майже ніхто не знав. Вони з'являлися непомітно і так само непомітно відходили. Непомітною була і вся їхня діяльність. Відважні витівки Максима Торського-»Жирафи« і пригоди на кордоні Гриця Галаджуна, що належав до »далекобіжних« зв'язкових, але був постійним резидентом міста Чесанова, ми тримали в дуже суворій таємниці, щоб не викликати репресій команди німецьких прикордонників. До того ж ми забезпечували себе від мимовільного протікання вісток до большевицької розвідки, яка в Чесанові широко й хитро розвивала свою діяльність. Большевицька розвідка маскувала себе »кенкартами« фольксдойчів та приятельськими взаєминами з різними Кавфманами, Гайденами та іншими працівниками з прикордонного »цоламту« в Чесанові.

Сл. п. Гриць Галаджун прийшов до Чесанова зовсім випадково. Однієї темної ночі він вирішив »узяти кордон« просто штурмом. В прикордонній большевицькій смузі викликав таку стрілянину, що нам, у Чесанові, здавалося, що на місто почався наступ якоїсь ворожої сили. Перейшовши на німецький бік кордону, Гриць Галаджун опинився в німецькому арешті в Чесанові. Завдяки нашим заходам, німці звільнили Галаджуна і з того часу він обрав собі містечко Чесанів на свою »головну квартиру« і свою оперативну базу.

Гриць Галаджун мав семітські риси обличчя. На перший погляд, він — як поставою так і поведінкою — викликав враження типового »оферми«, що боїться навіть понюхати стрільного пороху. Проте, за цією »димовою заслоною«, досить вигідною в небезпечні воєнні часи, приховувався очайдушний бойовик. Це була людина відважна, прямолінійна, з міцним характером. Обов'язковий, точний, повністю відданий ідеям ОУН. Нам, у Чесанові, часто видавалося, що Гриць був »вродженим фаталістом«, бо незвичайно любив ворожбу з карт, постійно прив'язував велику вагу до всяких снів, знаків та інших »пророцтв«.

Тому, що від щасливого переходу кордону залежало фізичне існування, він усі свої рішення основно продумував, перевіряв, слідкував за середовищем і людьми, серед яких жив, взагалі був типовим підпільником. Саме він викрив у траві чесанівської прикордонної смуги сиґнальні дроти, що алярмували прикордонну заставу енкаведистів, як хтось необережно торкнувся їх під час переходу кордону. Був дуже осторожним і незвичайно метким.

Траплялися йому й комічні пригоди. Так одного разу, після довгого обсервування прикордонного руху на большевицькому боці, він вирішив перейти вночі кордон вздовж берегів річки Бруснянки, — це був смертельний риск. Гриць переліз крізь прикордонні німецькі дроти, але — зробивши кілька кроків у напрямі большевицької смуги — несподівано попав на дебелого большевицького прикордонника, що гукнув до нього: »Пан, давай назад!« Гриць миттю обернувся і помчав — проскочив німецькі дроти і впав на траву. А прикордонник, навздогін йому, гукав: »Ех, мальчик, чи не бальной ти?!«

»Жирафа«, після цієї Грицевої пригоди, розсудливо заявив йому: »Знаєте, Грицю, той прикордонник-москалина слушно вас питав: »Мальчик, чи не бальной ти?«, бо хто ж із добрим людським розумом лізе кацапові просто в зуби?« Гриць на такі докучливі завваги свого друга, Торського, тільки відмовчувався, невдоволений собою.

Історія кінцевого періоду життя сл. п. Гриця Галаджуна дуже трагічна і незвичайна. Вона частинно пов'язана з переходом німецько-большевицького кордону іншим »далекобіжним« зв'язковим ОУН — Володимиром Дейчаківським, що недавно помер у Торонті.

Було це в першій половині квітня 1940 року. Перевіривши можливості переходу кордону на чесанівському терені, вони побачили, що на давньому терногородсько-любачівському тракті, по обидвох боках кордону, завеликий коловий і піший рух. Тому вирішили незамітно зникнути з Чесанова, щоб перейти німецько-большевицький кордон з боку Карпатської України. Першим перейшов кордон В. Дейчаківський і сховався у прикордонному селі, в якому жили його батьки. За кілька днів перейшов кордон і Гриць Галаджун. Згідно з домовленням, він зайшов до хати батьків Дейчаківського.

Випадково сталося так, що в хаті Дейчаківських у той час були якісь сусіди, а між ними і сільський міліціонер. Міліціонер прийняв появу Гриця з підозрою і негайно зголосив до НКВД.

Відчувши непевність, Гриць вийшов з хати і швидко подався до недалекої залізничної станції, щоб затерти за собою сліди. Купив залізничний квиток і всів до поїзду, але побачив, що довкола нього метушаться якісь підозрілі типи. Інтуїтивно зорієнтувався, що це аґенти НКВД. У відповідному моменті хвилевої метушні, він вийшов до вбиральні, відчинив вікно і вискочив із поїзду. Втікав у поле, а за ним посипались постріли. Потяг раптово зупинився, вискочили енкаведисти і кинулись у погоню за Грицем. Втікаючи, він постійно відстрілювався з двох пістолів.

Тому, що був дуже швидким, йому вдалося хвилево відв'язатися від тічні енкаведистів. Але, на нещастя, один з енкаведистів побачив на пасовищу коня — сів на нього і здоганяв Гриця. Ручна цільна граната допомогла Грицеві позбутися кінного переслідувача. Другою гранатою він позбувся і тих енкаведистів, що намагалися перетяти йому шлях утечі.

Але, раптом, Гриць відчув, що слабне... Він ранений, по чоботях спливає кров і він не може вже так швидко бігти. А на обрії — розстрільна енкаведистів. Його оточують. Відбиваючись останніми гранатами, він знає, що становище його безвихідне і останнім револьверовим набоєм стрілив собі в уста, щоб не попасти живим у руки ворога. Але куля поховзнулася об кістку і вийшла лицем, тяжко поранивши язик. Він не може говорити і це його щастя, бо певний, що кати не вирвуть від нього жодної таємниці.

Тяжко пораненого Гриця енкаведисти забрали і окремим конвоєм перевезли до Львова. Тут примістили в тюремному шпиталі й лікували, надіючись, що коли Гриць зможе говорити — здобудуть від нього цінні інформації. Німецько-большевицька війна в червні 1941 року вирятувала Гриця від неминучої смерти, але не на довго.

Під час німецької окупації Гриць продовжував лікуватись. А коли видужав трохи — знову поринув у підпільну організаційну працю. Це був зміст його життя.

Позбавлений навіть таких елементарних вигод як хатнє тепло, як чиєсь тепле, добре серце, Гриць був дуже зворушеним і вдячним, відчував особливе зобов'язання, коли не раз у Чесанові чи Львові наші пані випрали йому білизну, випрасували одяг, привели його до »людського вигляду«. Вони самі накидалися Грицеві зі своїми дрібними материнськими прислугами, бо Гриць ніколи в нікого не просив найменшої будь-якої допомоги. Ніхто не знав ні його родини, ні його матері.

У Львові сл. п. Гриць Галаджун сповняв ролю харчового інтенданта Організації. Його завданням було допомагати харчами українським в'язням по всіх тюрмах губернаторства, особливо у Львові. Грицева квартира у Львові перетворилась на склад усяких консерв, муки, сушених овочів та на сховок чужої валюти. Під час таких нелеґальних операцій одного разу, транспортуючи більшу кількість муки, він »на-

поровся« на ґештапівських урядовців. Хоч висмикнув їм з рук, проте з того часу за ним постійно шукали ґештапівські аґенти. Але, не зважаючи на переслідування, він далі успішно і спритно допомагав тим, що цієї допомоги найбільше потребували.

Врешті, завдяки доносові сусідки Гриця, львівська кримінальна поліція, що в той час була повністю опанована колишніми польськими поліцаями і їх аґентами, несподівано наскочила на Грицеву квартиру. Знайшовши багато грошей, харчів та акти Окружного суду з процесу С. Бандери, що їх Гриць якось роздобув, — кримінальна поліція передала Гриця львівському ґештапові. І так він опинився у горезвісній львівській тюрмі при вулиці Лонцького.

Всі знали, що Грицеві грозить розстріл. Почалися енерґійні заходи, щоб звільнити його з тюрми. Проте навіть докази про переслідування Гриця під час большевицької окупації — не помагали. Проти Гриця був шарффюрер Кольт, кат українських націоналістів у Львові. Він покликав якусь »раду« німецьких лікарів, які підтвердили, що поранення Грицевого обличчя — це сліди звичайної операції і воно немає нічого спільного ні з пострілами, ні з політикою. І не зважаючи на багатократні інтервенції у провідних ґештапівських можновладців тодішнього Львова, шарффюрер Кольт, референт від українських справ, наказав вивезти Гриця на т. зв. Піски у Львові, де його розстріляли. Так загинув сл. п. Гриць Галаджун, дуже характеристична постать українського революційного руху мого покоління.

В містечку Чесанів Гриць Галаджун перебував у 1939-1940 роках. Потім був ще раз, але коротко, переїздом, в товаристві Івана Равлика. Він тоді потребував ще постійної лікарської допомоги і шукав за лікарем Грицем Шиманським. Впродовж своєї багатолітньої лікарської практики в Чесанові, д-р Г. Шиманський здобув собі славу типового лікаря-добродія цілої Чесанівщини.

Гриць Галаджун виглядав тоді дуже знищеним. На його обличчі боляче відбилося пережите горе. Зникла десь і його колишня постійна усмішка. Був нервовим, але діловим. З цієї моєї останньої зустрічі із сл. п. Грицем Галаджуном я взяв у дальшу дорогу мого життя образ його обличчя, як виразний символ української помсти за всі наші кривди.

Зв'язкові Організації Українських Націоналістів були і є передовими воїнами Української революції. Вони виконували і виконують досьогодні особливі, часто понад людські сили, обов'язки на службі Батьківщині. У вільній Українській державі український народ поставить їм величавий пам'ятник, саме їм — відомим і невідомим героям: зв'язковим ОУН.

Степан БАНДЕРА

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛ-КОМУНІСТИЧНОГО ФРОНТУ

В жовтні ц. р. минає 10 років, як з рук московського вбивці згинув сл. п. Степан Бандера — провідник ОУН і взагалі Українського Визвольного Руху, його символ і прапор. Як визначний стратег української визвольної революції, сл. п. С. Бандера глибоко аналізував визвольні процеси в Україні й залишив нам на цю тему свої праці. Особливе значення має його праця »Перспективи української національної революції« (1958), з якої передруковуємо один розділ — »Проблема націонал-комуністичного фронту«. Розвиток подій в Україні повністю підтверджує перспективне передбачування сл. п. С. Бандери, а його аналіза націонал-комунізму сьогодні особливо актуальна.

Редакція
»Визвольного Шляху«

В процесі національно-визвольної революції, зокрема в стадії її переможного розвитку, можемо мати ще діло з націонал-комуністичним фронтом. В тому аспекті треба розглядати можливості його виникнення, його ролю і значення в різних обставинах та визначити відповідну лінію і тактику нашого ставлення до нього.

Націонал-комунізмом називаємо таку ідеологічно-політичну концепцію, яка має на меті побудову, чи втримання, самостійної держави якогось народу з комуністичним устроєм. Відношення до зовнішнього світу, до інших держав і народів має укладатися на засадах суверенітету, себто самостійности і незалежности даної націонал-комуністичної держави. Натомість ціле внутрішнє життя — державно-політичний, суспільно-економічний лад, зміст і структура в усіх ділянках життя — мають відповідати засадам і методам світового комунізму так, як вони оформилися в розвитку комуністичної теорії і практики.

Не можна говорити про націонал-комунізм як про самобутню ідеологічно-політичну й суспільну концепцію, ані навіть як про скристалізовану відміну міжнародного комунізму, в роді окремої комуністичної секти. Націонал-комунізм не має своєї окремої доктрини, ідеологічної, суспільної, політичної, він виростає з того самого кореня, що й усі інші комуністичні парості й уважає себе правовірним послідовником інтернаціонального комунізму. Навіть назва націонал-комунізм є для нього чужою, хоч загально прийнятою в політичній термінології. Але дотичні політичні творива, яких звичайно цим терміном означується, самі до неї не признаються.

Націонал-комунізм виступає в процесі насаджування і втримування комуністичних партій, комуністичної системи і режиму на терені якогось народу, як реакція місцевих комуністичних елементів на без-

оглядність московського загарбництва, централізму і диктатури. Мотивом такої реакції-спротиву бувають переважно амбіції, боротьба за владу і впливи комуністів даної країни, які не погоджуються бути виключно вислужниками і виконавцями волі Москви, тільки хочуть самі мати владу і керувати країною по-своєму. Крім того мають свій вплив національні течії, які охоплюють цілий народ і є джерелом загального спротиву московському імперіялізмові. Якщо комуністичні елементи даної країни цілковито позбавлені патріотизму, то вони діють під тиском двох непримиренних і неуступливих сил — московського імперіялізму і національно-незалежницької стихії. Маючи в руках можливість ініціятиви і владу, вони не раз намагаються грати між цими обидвома силами, шукати компромісу між ними, чи використовувати одну сторону, щоб скріпити своє становище супроти другої.

Незалежно від мотивів, якими керуються дотичні комуністичні елементи, виступаючи з націонал-комуністичними тенденціями, вони завжди, коли з того приводу постають напружені, а то й неприязні відносини між ними і московською большевицькою метрополією, намагаються знайти опору і підтримку в народі, граючи на його національно-самостійницьких прагненнях. В такій ситуації конфлікту з Москвою, націонал-комуністичні кола можуть стояти в різних взаємовідношеннях до національно-самостійницьких сил і течій своєї країни. Вони можуть діяти під впливом національного самостійництва або можуть тільки намагатися його використати, не маючи іншої силової опори.

Вірними і правдивими виразниками чи борцями національних стремлінь націонал-комуністи не можуть бути ніколи, поскільки комунізм, якого вони не відрікаються, завжди залишається ворогом нації, її вартостей і самобутнього життя. Тому національно-самостійницький рух не може ніколи примиритися з націонал-комунізмом ані піти його шляхом. Якщо національні сили в певних обставинах дають підтримку протимосковським виступам націонал-комуністичних кіл, то при тому йде про тактичне використання їх як одної з форм чи як одного з відтинків загального національного змагання з напором московсько-большевицького імперіялізму. Важливе те, що бувши в гострому конфлікті з Москвою, націонал-комуністи стаються узалежненими від підтримки національних сил та, щоб її мати, мусять якоюсь мірою йти по лінії національних прагнень. Стоячи між двома непримиренними силами — між нацією і московським большевизмом, — націонал-комунізм може грати замітну ролю тільки деякий час і кінчається повним переходом на одну з цих сторін або заникає через брак власного ґрунту.

Явище націонал-комунізму може мати ще інше походження і сповняти іншу ролю. Він може бути тактичним маневром комуністів даної країни, менше чи більше узгідненим з Москвою, чи толерованим нею, з тою метою, щоб приспати чуйність і зменшити протикомуністичний

спротив якогось народу. Підкреслювання національних моментів і маркована незалежність від московського центру мають створювати враження, що прихід до влади тієї породи комуністів і запровадження ними комуністичної системи — це справа тільки внутрішнього ладу, а не втрата державної незалежности і підкорення Москві. Націонал-комунізм у такій ситуації має сповнити ролю троянського коня, бо після закріплення його влади приходить всеціле поневолення нормального большевицького типу. Большевизм послуговується націонал-комуністичною тактикою тоді, коли він не може проломати опору якогось народу іншими засобами. Це має місце зокрема там, де Москва не може діяти мілітарною перевагою, або коли якийсь народ залишається одностайно неподатливим на комуністичні впливи, не зважаючи на всі насильства большевицької окупації.

При оцінці значення націонал-комуністичних явищ у боротьбі якогось народу з московсько-большевицьким імперіялізмом треба брати до уваги передусім *ситуацію*, в якій вони виступають, і їхні *наслідки*. В певних обставинах такі явища можуть приносити деяку користь, побіч невідхильних шкідливих наслідків, які зв'язані з всяким слідом комунізму. Корисним може бути те, якщо націонал-комуністичні дії справді спрямовують своє вістря проти московського імперіялізму, яким є просякнений большевизм, і якщо вони здобувають для національної справи якісь позитиви на такому ґрунті та в таких обставинах, де нема відповідної акції в чисто національному дусі, або де вона не має належного середовища.

Більшість проявів націонал-комунізму є виключно шкідливою для нації, зокрема для національно-визвольної протибольшевицької боротьби. Це стосується до всіх таких концепцій і акцій, які відкривають активний фронт проти національних вартостей і сил, а свої ніби національні прикмети і протиімперіяльні настанови виставляють тільки на показ, для обману. Так само виключно шкідливими уважаємо такі націонал-комуністичні акції, які, хоч і спрямовані активно проти московського імперіялізму, не підпорядковуються большевицькому центрові, а рівночасно відкривають фронт проти національно-визвольного руху та, оперуючи в національному середовищі, вносять заколот і диверсію у визвольний фронт.

Розрізнення в оцінці різних націонал-комуністичних явищ можна звести до наступного простого питання, яке ставимо при розгляді кожної конкретної націонал-комуністичної акції: Чи вона *відтягає людей з большевицького табору і з-під большевицьких впливів, привертаючи чи наближуючи їх до табору національно-самостійницького і формуючи їх на борців проти большевизму в* обороні *нації*, чи навпаки, вона *заманює людей з національно-самостійницького табору на позиції комуністичні та послаблює визвольний фронт*? Аналогічний критерій можна прийняти в оцінці націонал-комуністів, розглядаючи їхнє політичне наставлення з погляду боротьби з большевизмом за самостійність нації. Трактуючи націонал-комуністичне наставлення як

посереднє, чи перехідне між національним і комуністичним, ставимо питання: Чи дана група людей з націонал-комуністичним наставленням прямує у своєму розвитку і своєю дією *від комунізму до націоналізму*, чи *навпаки*? Оскільки в першому випадку є діло з позитивним процесом оздоровлення, то другий процес є негативний, шкідливий.

Вище подані загальні міркування на тему націонал-комунізму спираємо на спостереженнях з українського і чужинного грунту. Вони мають служити нам за головні дороговкази при визначуванні напрямних нашого поступування, якщо на своєму шляху стрінемося з того роду явищами.

До нашої теми не належить історичний розгляд тих течій, процесів і окремих явищ, які підходять під прийняте нами окреслення націонал-комунізму, а яких було чимало в бурхливому розвитку політичного життя в Україні за останнє сорокріччя. Подаючи одним реченням найбільш узагальнену думку, скажемо, що в тому розвитку виступає одна і друга категорія націонал-комунізму, а навіть одні й ті самі люди раз ішли проти національних вартостей та інтересів, вислуговуючись російському комунізмові, то знову розходилися з ним в неодному, заступаючи, хоч частинно, українські національні інтереси. Під сучасну пору нема в українськім політичнім житті поважніших націонал-комуністичних тенденцій і дій, які проявлялися б одверто як окремий політичний напрямок і як поважний діючий фактор. Тут не будемо займатися поодинокими маленькими групками які виступають на еміґрації з націонал-комуністичними тенденціями. Так само поминаємо приховані націонал-комуністичні тенденції, які гніздяться в деяких еміґраційних угрупуваннях, і які мають радше характер дрібних, прихованих диверсій.

При розгляді перспектив української національно-визвольної революції нас інтересує можливість виникнення в процесі її боротьби поважніших націонал-комуністичних сил і акцій, які в певній ситуації можуть стати замітним діючим чинником.

Найперше щодо ситуації, в якій може виступити на арені подій націонал-комуністичний фактор. З попереднього розгляду внутрішньої природи націонал-комуністичних явищ та з історії таких процесів в Україні робимо висновок, що для самобутнього виникнення поважнішого націонал-комуністичного руху в Україні, незалежно від загальної ситуації, а з його власних ідейно-політичних спонук — нема задатків ні виглядів. Він може постати і розвинутися в окрему силу тільки завдяки особливим сприятливим обставинам. Це може статися передусім тоді, коли большевизм і структура СССР будуть поважно захитані визвольною боротьбою поневолених народів або воєнним конфліктом з іншими державами. Третя можливість, яка ще не має більших виглядів, — це розхитання московського централізму в комуністичному бльоці та поширення націонал-комуністичних процесів в різних підсовєтських країнах у наслідок внутрішньо-партійних конфліктів і суперечностей.

Розгортання більших націонал-комуністичних акцій під час національної революції чи в кризовій для большевиків воєнній ситуації, може відбуватися в двох засадничих варіянтах, які відповідають попередньо схарактеризованим відмінам націонал-комунізму.

Перший варіянт: комуністи української крови в кризовому положенні большевизму та в обличчі переможного розвитку національної революції фактично зривають з московським большевизмом і відкривають проти нього фронт боротьби. Цим вони приєднуються до протибольшевицької боротьби національно-визвольних сил, але не включаються повністю і беззастережно в національну революцію, тільки намагаються в її рамках діяти в змислі націонал-комуністичної концепції.

Повне приєднання до національної революції полягає не тільки на протиросійській боротьбі, але не менше і на визнанні мети та основних засад цієї революції, отже й на відкиненні комунізму в цілому, так як його поборює національно-визвольний рух. Хто це робить справді і на ділі, той стає повністю в лави національної революції, навіть якщо б він перед тим належав до ворожого, комуністичного табору. Це уточнення має істотне значення, щоб поняття націонал-комунізму не змішувати з відмічуванням політичної минувшини людей і груп. В політично-дійовому становленні, зокрема в революційний час, на першому місці стоїть актуальна активна позиція. Коли колишні комуністи повністю зривають з комунізмом та включаються активно в протибольшевицьку боротьбу за національне визволення, то в процесі боротьби недоцільно ні не можна вилучувати їх як окрему політичну категорію.

Окремою націонал-комуністичною категорією і проблемою в національній революції будуть, отже, не ті елементи, що перейдуть від комунізму на її бік повністю і фактично, а тільки ті, що ставши до боротьби з Москвою, не відрікаються комунізму й далі обстоюють комуністичні позиції, пристосовані до нових обставин, і намагаються здобути для них право громадянства в національному таборі та в самостійній, національній державі. В тому вони керуються двома головними мотивами, рівнорядно або з перевагою одного з них. По-перше, вони з переконання і з призвичаєння тримаються означених комуністичних засад, уважаючи їх найкращими для розвитку народу. Подруге, йде їм про збереження для себе, не тільки індивідуально, а й для загалу комуністичної кляси, надалі керівного й упривілейованого становища в національній державі. А це було б можливим тільки тоді, коли б в цій державі втрималася комуністична система, отже й комуністична верства місцевого походження мусіла б значною мірою втриматися при владі.

Щоб здобути собі на це право, комуністи-українці можуть в пригожій ситуації переходити організовано, цілими групами на бік національно-визвольних змагань і воювати проти Москви. Не можна виключати теж такого, що це будуть робити визначніші одиниці

совєтської державної системи організованим і згори кермованим способом, у яких українці опановують керівний апарат. Зокрема в катастрофічному для большевиків положенні можуть бути такі випадки, що український командний склад військових одиниць з більшістю українців, або такий же керівний апарат більших територіяльно-адміністраційних чи державних господарських одиниць, проголошує і на ділі реалізує розрив кермованих ними одиниць з СССР та влучення їх у формовану революційним порядком систему самостійної української держави. Такі акти державного перевороту, здійснювані самими керівниками, заавансованими в совєтській системі, можуть бути не тільки пристосованською зміною прапору, але й задокументовані такими діями, які свідчать про їхню серйозність та замикають дорогу вернутися до совєтського табору. До дій такого порядку належить передусім активна боротьба проти большевицьких сил, усування московсько-большевицьких елементів і впливів, активний спротив совєтським намаганням підчиняти собі далі відносні терени й одиниці та солідне виконування зобов'язань супроти національної революції.

Тут ще раз підкреслюємо різницю між всецілим приєднанням до національної революції і націонал-комуністичним змістом в різних випадках. Бо теж у вище наведених прикладах компактного переходу на бік революції, веденого керівниками з совєтської системи, можемо мати діло з послідовним відреченням від комунізму, з яким виступають заавансовані в комуністичній системі керівники, і то не тільки безпартійні фахівці, а теж члени компартії. В інших випадках можуть мати місце намагання зберегти те, що вдасться з комуністичної системи.

Знаменною признакою для цього варіянту націонал-комуністичних акцій в часі національної революції буде те, що заанґажовані в них елементи, не зважаючи на своє прив'язання до комунізму, стають до активної боротьби з московським імперіялізмом, включно з його большевицькою відміною. Крім повище поданих мотивів такого їхнього поступування, до голосу можуть приходити ще й реакції на різні упослідження, яких не раз зазнають навіть комуністи немоскалі внаслідок московського »старшобратерства«.

Другий варіянт націонал-комуністичних проявів у катастрофічному положенні большевизму, внаслідок визвольної революції, або воєнних подій, відрізняється від першого варіянту тим, що діючі в ньому комуністичні елементи не стають до активної боротьби з Москвою, а намагаються свій декляративний розрив з большевизмом і перехід на національно-самостійницькі позиції обмежити необхідними формами пристосування до нового порядку. В дійсності такі прояви не є випливом якихось поважніших змін у внутрішній настанові, тільки тактичним засобом зовнішнього пристосування до обставин, щоб перетривати їх, зглядно щоб втримати те, що вдасться з комуністичного минулого, а зокрема, щоб зберегти своє вигідне і впливове становище.

Можна передбачувати, що з моментом заломання большевизму, загально або в якійсь одній країні під напором ворожих сил, комуністи

будуть намагатися знайти способи і форми, щоб позірним розривом з большевизмом втриматися на поверхні та здобути впливові становища в змінених обставинах. Комуністична теорія, а ще більше практика большевицької системи, не зважаючи на сповидну прямолінійність і принциповість, у дійсності формує людей так, що в них незвичайно розвивається схильність пристосовуватися до створюваних насильством змін політичного курсу, приховувати власну думку, а виявляти тільки те, що корисне і вигідне. Зокрема та категорія людей, що в большевицькій системі пробивається на поверхню політичного життя і втримується на ній, мусить відзначатися особливою безхребетністю і хитрістю. Коли большевизм буде валитися, тоді велика частина таких комуністичних елементів буде в кожних обставинах відпекуватися від тих большевицьких засад, прикмет, і дій, які на даному терені і для домінуючої там сили є найбільш ненависними.

Одночасно ці самі елементи будуть намагатися втримати те з большевицької системи, що вдасться перепачкувати при відповідній тактиці пристосування. Ці намагання прищепити новому ладові хоч частину з політичної і суспільної системи та методики большевизму можна пояснити хоч би самими егоїстичними мотивами. Люди, які всеціло зростаються з якоюсь системою, як її носії і формотворці, а не як її жертви, чуються без неї, без якоїсь її частини, безпомічними, нездібними. Щоб мати шанси бути знову на керівних становищах, їм треба тієї системи, яку вони знають і вміють опановувати. Під тим оглядом діє вже станова рутина величезної совєтської бюрократії, що силою безвладности прагне збереження структури СССР та большевицької системи, незалежно від ідеологічного наставлення і політичних переконань.

Тактика комуністичного активу і совєтської бюрократії пристосовуватися до нових обставин через відкинення однієї частини большевицьких засад і методів, щоб зберегти іншу їх частину, може мати різнорідні види і комбінації. З погляду національно-визвольної і протикомуністичної боротьби треба мати на увазі два головні напрямки. Перший — це скидання московсько-імперіяльного балясту та втримування елементів комуністичної системи в пристосованій формі націонал-комунізму. Другий напрямок, протилежний, йтиме по лінії зберігання імперіяльної структури, в дещо змінених формах, щоб тільки втримати державний зв'язок дотеперішніх підсовєтських країн з Росією, зате як баляст відкидатиме комуністичну систему. Це розщеплення большевизму на два протилежні напрямки та зберігання обидвох його складових елементів в окремих комплексах може бути для нього головним виходом з ситуації, яка грозитиме йому повною загладою. Така можливість має вже сьогодні помітні засновки. Щоб розвиток пішов за такою схемою, для того треба спеціяльно придуманого і приготованого пляну. Він може відбуватися автоматично, бо одні елементи в большевицькому комплексі схильні шукати в катастрофі виходу в одному напрямі, а інші — в іншому. Теж по боці противників большевизму не всі змагають до рівнорядної ліквідації московського

імперіялізму і комунізму, тільки є розбіжності в питанні, хто є властивим і головним ворогом.

Відповідно до такого стану, оформлення цих двох напрямків розщеплення большевизму для мімікрії та для дальшого розчленованого існування може відбуватися під рівночасним впливом внутрішніх наставлень у большевицькому таборі і в достосуванні до тиску ворожих сил. Обидва напрямки можуть існувати рівнорядно побіч себе, або на одних теренах і в одній ситуації може переважати один, то знову деінде — другий. Серед російських комуністів і бюрократів переважатиме тенденція втримати передусім цілість імперії ціною відступлення від комуністичної системи. В неросійських країнах, які будуть здобувати національну самостійність, місцеві комуністи підуть радше на відрив від Москви, намагаючись утриматися при помочі комуністичних первнів у національних рамках. Коли йде про пристосування до перемагаючого протибольшевицького табору, то там, де домінують сили національно-визвольних революцій, будуть найтрудніші умовини для будь-якого приховування і зберігання російських імперіялістичних позицій. Знову ж чужосторонні сили можуть більше толерувати, а навіть підтримувати російські імперіялістичні сили і дії, коли вони виступатимуть під протикомуністичним плащиком, хоч би й фальшиво прибраним.

Розгляд таких можливостей насуває необхідність брати до уваги в плянах визвольної боротьби дію цього роду факторів, які тепер поважніше не проявляються, але можуть виступити на арену подій з моментом розвалу большевизму, ніби як його гробокопателі, а в дійсності як продовжувачі його діяння в розчленованій формі. Щоб такі явища правильно розцінювати та відразу відповідно їх зустрічати, — до цього мусить бути наперед приготований увесь народ, а не тільки його організована революційна сила.

В оцінці кожного такого явища треба дивитися передусім на його дійовий зміст і напрямок, а не на словні декларації, які в тактиці пристосування і маскування будуть радше закривати, ніж виявляти справжні наміри. Треба створювати такі ситуації, щоб новоформовані побольшевицькі сили мусіли активно воювати проти большевизму чи брати участь у поборюванні залишків московського імперіялізму та комунізму і при тому виявили своє справжнє обличчя.

Не можна допускати до виникнення і зросту таких сил і акцій, які тільки в деклараціях відмежовуються від большевизму, а на ділі намагаються зберегти його залишки — по лінії імперіяльної структури, чи комуністичної системи, — і гуртувати елементи заавансовані в компартії та в совєтській бюрократії. Сюди належать теж націонал-комуністичні явища другого варіянту, які були б тільки галапасними шкідниками у процесі національної революції та засновками протинародного комуністичного рецедиву. Того роду прояви і намагання треба в зародку розбивати і знешкідливлювати.

У випадку націонал-комуністичних явищ першого варіянту, які фактично звертаються фронтом проти московського большевизму, а свої комуністичні тенденції пристосовують до національно-самостійницьких рамок, національно-революційний фронт мусить реалізувати своє засадниче наставлення в такий спосіб, щоб належно брати до уваги ситуацію і вимоги самої визвольної боротьби.

Український націоналізм ставиться принципово негативно до націонал-комунізму, вважаючи його суперечним з природою і добром української нації, та шкідливим для неї наслідком ворожих впливів. Метою національно-визвольної революції є усунути з України комунізм у цілому й у всіх його відмінах. Це своє наставлення виявляємо послідовно все і всюди, теж у зустрічі з визнавцями націонал-комуністичних концепцій.

Коли маємо діло з самими починами творення націонал-комуністичних груп і акцій на українському національному ґрунті, стараємося запобігти тому чи паралізувати ці почини. Якщо вони таки розвиваються і діють таким способом, що вносять розбиття у визвольні дії, чи відтягають національні сили від властивого національного фронту, тоді націоналістичний рух мусить ці намагання активно поборювати, намагаючись їх цілком усунути з українського політичного життя.

Толерантно ставимося тільки до таких націонал-комуністичних явищ, які розгортають свої дії в такому середовищі і на такому терені, де національно-визвольний рух не сягає, чи не знаходить ґрунту, а натомість вони успішно мобілізують нові сили проти московського большевизму та ведуть з ним справжню боротьбу за державну самостійність України. Під час революційно-визвольних змагань цей момент протибольшевицької боротьби має вирішальний вплив на відношення до всіх інших діючих сил, у тому теж до ідеологічних і політичних противників.

Під час такого толерантного відношення з огляду на рівнобіжну боротьбу проти одного ворога, націоналістичні сили повинні робити позитивні заходи, щоб тих людей і цілі групи, які доказують свою вартість у протибольшевицькій, національно-визвольній боротьбі, відтягнути від націонал-комунізму та приєднати їх повністю до національного фронту. З такими групами, яких не вдається в тому переконати, намагаємося встановити базу їхньої участи в самостійному націснальному житті. Такою базою буде їхнє підпорядкування себе волі цілого народу та респектування встановленого ним ладу і правопорядку.

Натомість з такими групами, які не думають вкластися в ці рамки, тільки змагають до того, щоб накинути нації націонал-комуністичну систему насильством і комуністичними методами здобути владу, та які під тим кутом ведуть теж свою боротьбу з московським імперіялізмом — неминуча рішуча розправа. Як тільки дозволятиме переможний вислід протибольшевицьких змагань, на чергу прийшла б боротьба

з цими націонал-комуністичними силами, якщо б вони закріпилися і виросли на нову комуністичну загрозу.

Щодо засобів поборювання націонал-комуністичних проявів, то на першому місці ставимо ідеологічно-світоглядові і політичні арґументи. З одного боку доказуємо фальшивість, непослідовність і суперечність комуністичних тез і засад із законами життя, а зокрема з природою і життєвим наставленням української людини й українського народу. З другого боку протиставляємо їм засади і мету українського націоналістичного руху. Ідеологічно-політичне поборювання націонал-комунізму спрямовуємо одночасно до його носіїв і визнавців, намагаючись завернути їх з хибного шляху, і до цілого народу, зокрема до тих середовищ, де націонал-комунізм проявляється, щоб позбавити його ґрунту.

Та рушієм націонал-комуністичних явищ є не тільки і не завжди ідеологічні й політичні переконання, а теж боротьба за збереження вигідних особистих і групових позицій, як про це вже була мова. Щоб вилучити цей мотив з дії, треба скрізь вказувати на невластивість націонал-комуністичного шляху. Бо націонал-комунізм буде народом відкинений і знищений так само, як і московський большевизм, а тим самим його вперті оборонці замість рятувати, тільки припечатають свою долю. Натомість треба вказувати на інший правильний шлях, який стоїть відкритий перед всіма, теж перед активними елементами совєтсько-комуністичної системи. За вийнятком відповідальности перед національним правосуддям за особисто поповнені злочини, комуністи і вислужники комуністичного режиму мають найкращу змогу направити свої помилки і гріхи перед народом якраз під час національно-визвольної боротьби, включаючись у неї активно та доказуючи ділом, що зривають з поганим минулим. Таке ставлення не має бути порожнім пропаґандивним арґументом, а справжньою настановою, реалізованою в практиці. Йде про те, щоб для всіх відкрити поважні і переконливі шанси зв'язати свою долю з національно-визвольною боротьбою та активною участю в ній здобути собі позиції чи виправдання на майбутнє.

Але треба рахуватися з тим, що знайдуться такі комуністи, до яких не будуть промовляти жодні з цих арґументів і яких ніяк не можна навернути на правильний шлях по-доброму. В таких випадках методи і засоби поборювання шкідливих для визвольної справи прокомуністичних (теж націонал-комуністичних) сил і дій мусять бути пристосовані до їхніх методів і засобів, взявши до уваги цілу ситуацію та ступень їхньої загрози і шкідливости. Всякі намагання застосувати злочинні комуністичні методи, насильством і збройною силою протиставитися національно-визвольному рухові та його діям в процесі визвольної боротьби, мусять бути радикально знищувані революційним порядком.

П. ШТЕПА

МОСКВИНИ ПРО МОСКОВСТВО

Ми вже згадували про жалюгідного покруча на ім'я »московський інтеліґент«. Згадували, що домішка европейської крови, зродивши боротьбу протилежних духових первнів у його душі, зродила в ньому й духовий безлад. І він борсається з однієї скрайности до другої: то бундюче горлає про свою місію керувати всім світом, то плазує навколішки і м'явчить як розчавлене кошеня; зневірившись у самого себе, сам себе обпльовує. Та домішка европейської крови часом відкриває очі навіть цілковито змосковщеному покручеві, і він та змосковщені немосквини часом бачили справжню Московщину, справжнього москвина. З їхніх думок про Московщину і москвина можна скласти кілька великих книжок. Тут подамо лише дещо, як приклад.

Ф. Достоєвський у своєму романі »Бєси« змалював в образі Кармазінова письменника Івана Турґенєва. І устами Кармазінова-Турґенєва каже, що основою московського соціялізму є безморальність, заперечення чести й чесноти. Московську ж безбожність не породив соціялізм, а навпаки — московський соціялізм виріс із московської безбожности. Коли ж бо нема Бога, то розперезується безморальність.

В особі Шіґальова Ф. Достоєвський змалював майбутнього »твьордава бальшєвіка«. Шігальоф пропонував поділити людство на дві нерівні частини. Одна десята частина людства мала б мати необмежене нічим право наказувати і карати решту дев'ять десятих людей. Ця більшість повинна бути лише слухняною отарою механічних »роботів«. Але й меншість мала б сліпо виконувати накази вождя-деспота. Без деспотії не існувала і не може існувати ніяка однаковість, рівність.

Чи ж московська »дємакратія« не здійснила вже такий »соціялізм« у СССР? Отже, »великий« Ленін був лише маленьким пляґіятором Шіґальова.

Шігальова підтримав (у »Бєсах«) і Пьотр Вєрховєнскій, пропонуючи що тридцять років »пускати кров« тій пануючій меншості, щоб не розледащіла і незабувала: *чому* вона панує. Отже, і »чистки« в КПСС не В. Ленін винайшов.

У соціялістичному раю на землі не буде лиха, біди, страждань, боротьби, себто — не буде волі вибору між добром і злом. Отже, не буде гарту людської душі. А це неминуче призводить до занику особистої *відповідальности*. Безвідповідальне ж суспільство — це безлад, смерть суспільства. Щоб її уникнути, суспільство інстиктово покликає до влади сильну людину, і та людина — логікою життя — запановує над суспільством. Плян суспільного тіла самочинно (автоматично) стає і

паном суспільної душі — диктатором, деспотом. Він, знищивши рештки особистих бажань, перетворює суспільство в отару овець.

»Починаючи з безмежної волі, я закінчую безмежною деспотією. І додам, що крім цього мого розв'язання справи суспільного ладу, не може бути жодного іншого« — каже той же Шіґальоф.

Московська »демократія« проголосила в березні 1917 року нічим не обмежену волю, свободу. А закінчила ... кожний з нас знає чим.

Соціялістові Шіґальову підтакує і монархіст кажучи: »У нашому московському, ніби християнському (псевдохристиянському), суспільстві з'явився новий іслям, лише не стосовно до Бога, а до держави. Ми, москвини, віримо в державу, як в надлюдську силу, супроти якої людина безсила. Запеклий магометанин уважає всіляку балачку про єство Бога каригідним злочином. Так і ми, москвини, вважаємо великим, неспокутним злочином сумніватися у праві держави робити з нами все, що вона забажає«[1].

Соціяліст А. Ґерцен писав: »Якщо наші московські соціялісти матимуть колись державну владу у своїх руках, то вони своїм катівством далеко перевищать »Охранку«[2] (царське НКВД, — П. Ш.).

»Природна річ: ескімоси їдять сире м'ясо, а москвини катують людей ... Лежачого ніде не б'ють. Але у нас, у Московщині, б'ють, і то з подвійною насолодою«[3].

Ліберальний професор Н. Костомаров писав письменникові І. Александрову: »Ви хочете сполучити несполучне. Хочете неподільности імперії і волі її громадянам. Якщо не хочете розпаду імперії, то мусите визнати конечну потребу цензури, Охранки, в'язниць, закріпащення особистої думки та урядової сваволі. Якщо хочете волі, то будьте готові на розпад імперії, бож вона неможлива без самовладства, а самовладство неможливе там, де є воля думки і слова«.

»Александр II казав: »Я охоче дав би конституцію, якби не боявся, що на другий день по ній не розпадеться наша імперія«.

»Люблячи свою Московщину, я часто думаю, що всі наші московські гидоти зроджують *потребу* деспотії, бож наш народ стоїть морально далеко нижче за европейські народи«[4].

»Історія і сучасність доводять, що деспотія в Московщині мала і має свої коріння в самій духовості москвина. Тому-то нема і не може бути в Московщині жодної *власної* сили, яка могла б ту деспотію захитати. Мабуть, доведеться тієї сили шукати в Европі«[5].

---

1) В. Соловьов: »Национальный вопрос в России«.
2) А. Герцен: »Былое и думы«.
3) Д. Мережковский: »В тихом омуте«.
4) К. Леонтьев: »Восток, Россия и Словянство«.
5) Г. Федотов: »Россия и свобода«.

»У Московщині й у москвина взагалі нема ніякої синтези азіятського з европейським. Та й така синтеза взагалі ледве чи можлива«[6].

»Сєклі їх, значіт, а ані замєсть таво штоби блаґадаріть за науку, савсєм, значіт, нікакова чувствія. Ето било паслєднєє слово крєпаснова хіщніцтва. Палучай в зуби і да велічіт душа мая! Ето же послєдне слово і хіщніцтва савременава«[7].

Москвини в СССР і на вигнанні порівнюють Й. Сталіна з Іваном IV. Вони кажуть: »Якби Іван IV не вигубив був бояр (винних і невинних), то Московщина була б розпалася на уділи (князівства) і московська держава не існувала б. Іван IV вигубив тих киринників; знищив сепаратизм новгородців, заливши їх їхньою ж кров'ю, і хоч вигубив силу силенну своїх же москвинів у війні з Казанським ханством та з Литвою, проте тим він заклав тверді основи під московську державу. Московська інтеліґенція мала його за скажену звірюку, але московський нарід його зрозумів, і тепер не шкодує проллятої ним крови«.

»Пьотр I вигубив багато свого народу у війнах та на будовах, але й заклав міцні основи під московську імперію. Подібно до Івана IV і Пьотра I — робив і Й. Сталін. Якби він був не винищив хахлацьких куркулів на будовах, не було б ані колхозів, ані упромисловлення СССР. Якби він шкодував вояків, не виграв би війни, отже не існувала б тепер московська імперія СССР, і не мала б Московщина осад (колоній). А без осад Московщина була б впала на рівень теперішніх татар чи казахів у СССР. Так! Й. Сталін вигубив мільйони своїх же людей, але тепер наймогутніша держава у світі США не наважується зробити одного кроку в Ляосі чи Конґо, не спитавши згоди Московщини«[8].

В'язень у сибірському таборі москвин Н. Рогінскій каже: »Пьотр I вигубив багато людей, будуючи Петербург на болоті. А хто тепер журиться тими жертвами? Вся нація пишається тепер тримільйоновою столицею імперії. Тепер будують залізницю від Уралу до Камчатки. Розбудовують величезну промисловість у сибірському пралісі, у вічно мерзлій тундрі. Кілька мільйонів людей терплять великі муки на тих будовах, і помруть там. Але колись мільйони людей добре житимуть у Сибіру, і тоді хто журитиметься померлими піонерами? Влада СССР не є короткозора і боягузлива, і добре вона робить, що ціною мук і передчасної смерти мільйонів теперішнього покоління, будує щастя мільйонів майбутніх поколінь«[9].

Так дивиться москвин-в'язень, один з тих, що своїми муками і передчасною смертю хоче розбудувати могутність Московщини. Державницька свідомість — варта заздрости.

---

[6]) Г. Федотов: »Русский человек«.
[7]) М. Салтыков-Щедрин: »Пампадуры и пампадурши«
[8]) Див. »Возрождение«, I-X-1963. Париж.
[9]) "Ost Probleme", 31-VIII-1950.

Але інший москвин пригадує: »Є дві Русі. Перша — Київська — має свої коріння у світовій, а щонайменше в европейській культурі. Ідеї добра, чести, волі, справедливости розуміла ця Русь так, як розумів їх увесь західній світ. Але є ще друга Русь — Московська. Це — Русь пралісу, монгольська, дика, звіряча. Ця Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запеклість. Ця московська Русь здавен-давна була, є і буде цілковитим запереченням всього европейського і запеклим ворогом Европи«[10].

Яка ж »Русь« будувала Московську імперію? Московський письменник відповідає: »Земля наша — велика і багата, але ладу в ній нема; приходьте і правте нами«. Цей переказ — це вся історія Московщини. Чому жодний нарід, крім московського, не створив подібного переказу? Історія всіх інших держав починається хоробрими чинами: війною, повстанням, взагалі виявом якоїсь чинної сили. Московська ж історія починається безчинною віддачею долі народу в чужі руки. Яскраве свідоцтво власної знемоги (прострації)«.

»Вся історія Московщини — це суцільне покликання »варягів«. Сплячу, будівничу силу московського народу збуджувала і запліднювала завжди сила, що прийшла з-поза Московщини. Основні початки державної дисципліни і соціяльної ієрархії та субординації і разом з тим творчі імпульси (зауважте, — всі чужі слова) ми, москвини, завжди одержували ззовні. Без тих — чужих московській духовості — сил Московщина ніколи не виросла б на імперію. І вся московська історія — це боротьба тих чужих творчих первнів: ідей, установ, культури з московськими національними, руйнуючими, дикими, первнями. Почалася та боротьба варязькими впливами і продовжувалася київсько-візантійськими, а від XVIII стол. ще й німецькими та французькими«[11].

Творчу яловість москвина визнають і самі москвини. Напр., П. Чадаєв[12] пише: »Де наші московські мудреці, мислителі? В усьому світі лише ми, москвини, не дали культурному світові нічогісінько вартісного, нічого доброго його не навчили. Ми, москвини, не дали ані одної творчої ідеї до скарбниці світової культури; нічим не допомогли поступові людської культури. Жодна, понад середню вартість, ідея не зродилася у нас, у Московщині, в московській голові. Що гірше! — Все, що ми одержували від культурного світу, ми спотворювали, переймали лише зовнішні форми, відкидаючи, або спотворюючи до непізнання самий зміст«[13].

Запеклий московський націоналіст пише: »Коли европейці питають нас, москвинів: які духові, культурні вартості дали ми, москвини, до

[10]) A. K. Tolstoy, "The Slavonic and East European Review", vol. XIX, 1940.
[11]) Див. А. Салтиков: »Две России«.
[12]) Він мав щось італійської крови.
[13]) П. Чаадаев: »Сочинения и письма«.

світової культури, яким добром обдарували ми, москвини, людство, то ми або мовчимо, або виголошуємо порожню, без жодного доводу балаканину«[14].

Подібне кажуть і Ф. Достоєвський, А. Ґерцен, Д. Мережковскій, А. Салтиков. Хоч ці люди і не були чистокровними москвинами, проте вони були щирими московськими патріотами.

»Ми, москвини, розпиячили киргизів, черемисів, бурятів та інших; ограбували Вірменію та Грузію; заборонили навіть Богослужбу грузинською мовою; ожебрачили багатющу Україну. Европі ж ми дали анархістів: А. Крапоткіна, М. Бакуніна, апостолів руїни і катівства С. Начаєва, В. Леніна і т. п. моральний бруд«[15].

Навіть вихована у московському шовіністичному прославленні »геніяльності рускава народа« молодь пише: »Московська нація — це нація злодіїв, ледарів і п'яниць, нездатних творити власну культуру«[16]. За цю оцінку автора покарано 7-ма роками каторги.

»Признаймося щиро: 1) Ми, москвини нарід небезпечний, бо маючи азійську кров, жорстокі з природи; 2) виховані на великих обширах і незвичайно витривалі, ми, москвини, кочовики, загарбники і галапаси на тілі наших сусідів; 3) ми, москвини, пихаті, заздрісні, хитрі, напівцивілізовані, але зарозумілі, хворі на манію своєї нібито вищости. Ми, москвини, всіх ненавидимо і нічого не шануємо. В історії вічною пригадкою цього залишиться наша рідна ЧеКа«[17].

В. Ленін писав перед 1917 роком: »Такої дикої, такої темної країни, як наша Московщина вже давно нема в Европі«[18].

Дикунами були не лише мужики, а й аристократи, та ще й славні письменники, напр., Л. Толстой. Заперечуючи вартість науки, Л. Толстой мавпував азбуку лише найспростаченіших течій філософії розумового розвитку (раціоналістичного еволюціонізму). За Л. Толстим все »просте« є добро, а все складне — зло. А це ж — ніяка філософія, навіть ніяка культура, а лише дикунство, культ порожнечі, нуля. Від квітучої складности, через упрощений нуль, до трупного гниття. Ввесь уклад, все наставлення Л. Толстого і є властиво той нуль, що через нього має пройти вся культура, щоб розпастися на від'ємну народницьку спрощенність і складний соціялістичний безлад«[19].

»Л. Толстому завошіла людина миліша за фізично чисту. Він казав, що навіть християнство мусить бути духово завошивіле«[20].

---

14) В. Соловьов: »Три разговора«.
15) В. Розанов, там же.
16) A. Terc: "Co to jest socjalizm realistyczny?".
17) А. Масаынов, »Нов. Рус. Слово«, 21-V-1932, Нью-Йорк.
18) В. И. Ленин: »Собрание сочинений«, т. XVI.
19) П. Сазанович: »Возрождение«, ч. 3846, Париж.
20) T. Masaryk, "Prager Press", 9-XI-1928.

Провідний московський поступовець Д. Пісарєв казав, що чоботи вартують далеко більше, як твори В. Шекспіра.

»Европейці літають, а ми, москвини, сидимо в калюжі, дуримо себе, що це не калюжа, а щиро московська ідея«[21].

»Москвин визнає за правду лише те, що трощить йому голову« — свідчить М. Салтиков-Щедрін.

Про книжку А. Кюстіна (про Московщину 1839 р.) А. Ґерцєн писав: »Ця книжка пригноблює кожного москвина. Наша голова хилиться вниз із сорому, з розпачу, і серце болить, бо відчуває правду в жахливих Кюстінових закидах. Прикро, що чужинець відкрив світові нашу духову гнилизну«.

Поет В. Жуковскій казав: »Нема як ганити книжку А. Кюстіна, бож у ній сама лише правда«. Хоч і зфальшований, проте переклад цієї книжки видали 1930 р. в СССР. Люди вмить розкупили її, бо бачили тотожність життя СССР із життям імперії Нікалая І. Уряд СССР покарав цензорів, видавців і перекладачів, а книжку відбирав і нищив. Отже, »демократичні« міністри СССР підтвердили вирок монархічного міністра, що та книжка тим шкідлива, що правдива.

Московський антрополог І. Родінов поназбирував (до 1917 р.) по московських селах багато таких, неймовірно жахливих, фактів звірячого дикунства, жорстокости, безморальности, безбожництва, що московські критики його книжки[22] назвали його божевільним і уряд посадив його до божевільні.

Інший пише: »Якщо б ми оцінювали моральні ідеали нашого (московського) народу за піснями, що він їх створив, то... жах! Прочитайте багатомовну збірку »Великорусских народных песней«[23].

Московський письменник А. Бальмонт пише: »Ф. Достоєвскій пише ніби романи. Ні, не романи, а жахливий, пророчий, чаклунський літопис. І сам Ф. Достоєвскій називає свій роман »Бєси« майже історичним нарисом. Устами героя того роману — Верховєнского-батька — Ф. Достоєвскій визнав, що оті »бєси«, себто моральна гнилизна, моральний бруд, накопичувалися в Московщині сторіччями«.

Ф. Достоєвскій оповідає, що *заможний* московський селянин убив ножем у спину свого *приятеля*, щоб забрати в нього годинника. А вбиваючи, він молився: »Благослови, Боже, і прости«. Інші змагалися з Богом тим, що наладовували причастя до рушниці і вистрілювали його. І. Ф. Достоєвскій підкреслює, що подібні чини були не випадковими, не окремими лише вибриками божевільних. Він каже, що такі чини досконало віддзеркалюють духовість всієї московської нації«[24].

---

[21]) Д. Мережковский: »В тихом омуте«.
[22]) И. А. Родинов: »Наше преступление«.
[23]) А. Масаинов: »О дикарях океанийских и дикарях русских«, »Новое Русское Слово«, 20-1-1932, Нью-Йорк.
[24]) Б. П. Вишеславцева: »Русская стихия в Достоевского«.

»Московська секта »хлистовцев« — це не лише релігійна секта. Вона — жахливо дике, запекле, несамовите безувірство, що пересякло наскрізь всю московську культуру«[25]. Тому-то безбожництво московських соціялістів спричинив не соціялізм, а навпаки — їхнє вроджене безбожництво зробило їх соціялістами.

»Релігія — опіюм«. Кривавого нищення того »опіюму« вимагали: народовці С. Нечаєв, М. Бакунін, Н. Чернишевскій, ліберал В. Белінській, декабристи О. Бестужев, В. Давідов та інші несоціялісти. Народовець Н. Корецький, В. Ленін стали безбожниками на 14-му році життя. Безбожниками були царі Іван IV, Пьотр I, Александр I і протицарські ворохобники С. Разін, Е. Пуґачов. М. Бакунін учив, що релігійність — найнебезпечніший ворог соціялізму.

Та, без якоїсь віри не може жити людина. М. Бакунін мав Сатану (з великої букви) за свого бога[26]. Його сатанинські блюзнірства повторюють у СССР мільйонократно. Міністер освіти в СССР А. Луначарський зробив богом людство[27]. М. Ґорькій зробив богом народ[28]. Н. Чернішевскій проповідував »челавеколюбство«, себто робив богом людину. Московські сектанти (хлистовці) мають багато богів-христів та богородиць. Про пошуки москвинами безбожницької віри читаємо в »Бєсах« Ф. Достоєвского. Нарешті, москвини зробили своїм богом соціялізм. Московський соціялізм ґрунтується не на розумових доводах, не на аналізі та логіці, а на бездоводній, догматичній *вірі*. Московський соціялізм є лише вірою, релігією. Те саме і московський філософ Н. Бердяєв каже. Він пише:

»Релігійний догматизм незвичайно глибокий і сильний у московській душі. Тим-то і політичні переконання та суспільні ідеї ставали в Московщині релігійними догмами, і завжди мали запеклих фанатиків-ортодоксів, які ненавиділи »еретиків« (інакодумних) сектантсько, вузькоглядно і горіли жадобою їх нищити. По 1917 році ця жадоба не мала стриму і »еретиків« нищено *мільйонами*. І навіть саме московське безбожництво є нічим іншим, лише вірою, релігією, у якій місце Бога зайняв бовван (ідол) науки, техніки, машини. Фактично ж навіть і не науки, а лише спростачені (спримітизовані) догми про неіснування Бога«.

»Фактично московське безбожництво, з'єднане з соціялізмом, зродилося з аскетизму московського православ'я, і могло вирости лише в душі ним вихованій. Ортодоксальний погляд московської Церкви на гріховність багатства, і то не лише матеріяльного, а й багатства думки, творчости, краси — перебрала повністю і московська інтеліґенція, особливо соціялістична. Родоначальник большевицької партії С. Не-

---

[25]) Н. Бердяев: »Судьба России«.
[26]) Див. М. Бакунин: »Бог и государство«.
[27]) Див. А. Луначарский: »Религия и социализм«.
[28]) Див. М. Горький: »Исповедь«.

чаєв у своєму »Катехізісі революціонера« вимагав від членів соціялістичного товариства 100-відсоткового аскетизму, і не лише матеріяльного, а й культурного. І перші московські революціонери справді були аскетами«[29].

»В історії Московщини ніколи не було особистої вільної праці, вільного особистого почину. Особа завжди була спутана, обмежена до скрайности, рабськи упокорена примхами не лише влади, а й *суспільства*. В історії Московщини бачимо лише мовчазний народ, що не рахує своїх жертв (навіть і не думає про них), що копає собі могилу, щоб Московщина могла йти до своєї мети. Маляр В. Верешагін зобразив це надзвичайно влучно. Він намалював яму, заповнену живими і мертвими вояками, що лежать і стоять у ній, а по них коні перевозять гармати. Це й є національний образ Московщини, московського народу, його духовости, його світогляду, культури й релігії«[30].

Член »Государственной Думи«, неосоціяліст, казав: »У всіх народів, навіть у поган-татарів, є закон і справедливість. Їх нема лише у злодіїв і напасників. Лише у нас, у Московщині, є воля злодіям і напасникам«. Таке казав 340 років тому московський митрополит Філіп. Чи тепер інакше? Ні, мої панове! Нічогісенько не змінилося, ані на волосинку. Та самісінька сваволя урядовців, те самісіньке гноблення, як і за попередні сторіччя«[31].

Це саме можна повторити тепер і про СССР, але з величезним »удосконаленням«. 1908-го року знайшовся чесний москвин, що сказав правду у вічі урядові, і йому ані волосок з голови не впав за це. А на »демократичних« з'їздах »Совєтів СССР« не лише не чути жодної критики уряду, а навпаки — саме прославлювання уряду. Кожний його наказ схвалюють одноголосно. Чи ж не »прогрес« московської »демократії«?

Ще в XIX стол. московський монархічний історик писав: »Праізвол і раболепстві — есть национальние чєрти вєлікоросов«[32].

»Московські історики дивляться на нашу, московську, революцію крізь граняк (призму) французької революції. Дуже помилковий погляд, бож засади і мета нашої революції не лише інакші, а й *противні* французькій революції. Це надто добре видно у ставленні обидвох революцій до ідеї приватної власности. Ця ідея є наріжним каменем французької революції; є головною її силою. І наслідком французької революції було зміцнення ідеї приватної власности. Московська ж революція — навпаки — простує до повного знищення всілякої приватної власности. Також вся творча сила французької »Декларації Прав« є в її засаді політичної та громадської *волі*. Засада рівности

---

29) Н. Бердяев: »Русская религиозная психология и коммунистический атеизм«.
30) Е. Соловьов (Андреевич): »Очерки по истории русской литературы«.
31) Н. Петров у своїй промові 1-V-1908.
32) В. Соловьов: »Национальный вопрос в России«.

французької революції була лише засобом до знищення історичних перепон на шляху вільного розвитку людини та її особистої діяльности. Метою ж була — *воля*«.

»Цілковито інакше склалася ідеологія та психологія революції московської, і взагалі всього московського лібералізму. Метою московської революції була — насамперед і понад усе — *рівність*. Повна і загальна рівність! Хоч би рівність голодової смерти, аби рівність. А воля була лише *засобом* московської революції, щоб осягнути ту рівність. Воля ніколи не була метою московських поступовців«[33].

І Н. Бердяєв пише:

»Європейські впливи не могли за одну сотку років змінити духовість московської нації, що творилася тисячу років; духовість азійську з походження і змістом. Московська духовість, навіть европейсько-освіченої московської інтеліґенції, не має нічого спільного з духовістю европейців. Напр., европейська ідея власности цілковито чужа і незрозуміла не лише московському мужикові, а й інтеліґентові. Тим-то і монархіст К. Леонтієв, і соціяліст А. Ґерцен обидва ненавиділи европейський заможний стан (дрібну буржуазію). Князь А. Крапоткін, граф Л. Толстой, аристократ М. Бакунін були великими землевласниками і запеклими ворогами ідеї приватної власности«[34].

»Московський народ був і є фізично й духово народом кочовим, а кочове життя — силою фактів — учить не визнавати власности на землю. І московський народ виховався на загарбника не лише фізичного, а й загарбника духового«[35].

Московський монархіст і міністер пише: »Коли мова про велич нашої імперії, то московські ліберали (навіть і соціялісти) показуються далеко більшими московськими шовіністами, ніж монархісти, націоналісти. І слушно! Всім бо ж нам, москвинам, могутність нашої імперії є провідною зіркою всього нашого життя«[36].

Московський філософ писав у французькому журналі: »Надійшов час, коли незнання Московщини загрожує европейській безпеці. Европейці мусять, зрештою, зрозуміти основну причину, що спонукує цю величезну імперію виходити поза її межі й нападати на інші народи. Московщина — це окремий, ворожий европейським ідеям, світ. Світ азійських кочовиків, які не знають іншого шляху, крім загарбання і поневолення народів«[37].

Московський монархіст Ф. Тютчев (1803-1873) повчав: »Московщина не може мати жодного союзу з Европою, ані заради користей, ані за-

---

33) А. Салтыков: »Две России«.
34) Н. Бердяев: »Истоки и смысл русского коммунизма«.
35) Н. Бердяев: »Судьба России«.
36) П. Струве: »Московский Еженедельнык«, 11-1909.
37) П. Чаадаев: »Сочинения и письма«.

ради засад. Не існує бо в Європі жодної користи чи засади, що не спрямовані проти московських користей та засад. Тим-то єдина і природна політика Московщини щодо Європи — це не союз з тією чи іншою европейською державою, а навпаки — роз'єднання европейських держав, послаблення кожної. Роз'єднані і ослаблені, вони не матимуть сили виступити проти Московщини. Ми, москвини, мусимо кожночасно пам'ятати, що засади, на яких стоїть Московщина і Европа, такою мірою протиставні, такою мірою заперечують себе взаємно, що життя одної можливе лише коштом смерти другої«[38].

Це самісіньке, слово у слово, повторили соціялісти: В. Ленін, Й. Сталін, Н. Хрущов і тисячі інших москвинів. А ліберал писав: »Чи належить Московщина до Европи? На жаль, чи на радість, на щастя чи на нещастя — ні, не належить«[39].

Коронований большевик Пьотр I позичені в Європі форми заповнював московським змістом. Це самісіньке робили і московські соціялісти. Хоч твір жидівської духовости — марксизм — був дуже близький московській духовості, проте москвини московщили навіть і марксизм. Московщили, себто змінювали, перекручували Марксові догми, відповідно до потреби своєї національної догми — Москва III Рим. Напр., Карл Маркс ненавидів Московщину і москвинів; кпив із їхнього монгольського (як він казав) »соціялізму«; вважав Московщину великим гальмом у розвитку світового соціялізму і т. п. І ось те »гальмо соціялізму« москвини проголосили вождем світового соціялізму. А щоб виглядало правдоподібніше, проголосили свого маленького пляґіятора В. Леніна вищим, більшим за К. Маркса. І тепер у СССР не пишуть »марксизм«, а тільки »марксизм-ленінізм« або просто »ленінізм«.

Та може шовіністами були лише скрайні: праві і ліві? Адже були й помірковані москвини, прихильники европейської культури, т. зв. »западнікі«. На це відповідає Н. Бердяєв: »У »западнічестві« московської інтеліґенції завжди було багато чужого Заходові; багато було не лише чисто московського, а й багато цілковито азійського. Европейська думка до непізнання спотворилася у московській свідомості. Західня наука ставала в Московщині якимось божком, невідомим критичному Заходові, і обернулася в московський беззаперечний катехизм релігійного сектантства«[40].

Так! Московські соціялісти зробили з кожного слова соціялістичного талмуду непомильні, непорушні догми своєї соціялістичної віри-релігії. Але одночасно вони надавали тим догмам чисто московський *національний* зміст і дух. Визначний їхній діяч пише: »Під тиском життя і під тиском московського *народу* мінялися погляди наших больше-

38) Його лист до дочки з 26-VI-1864.
39) Н. Данилевский: »Россия и Европа«.
40) Н. Бердяев: »Азиатская и европейская душа«.

вицьких вождів. І ми побачили, що совєтська влада не лише відновила неподільність імперії та охоронила життєві потреби Московщини, а й взагалі є владою *національною, московською*. Владою, що її створив московський нарід для *своїх* потреб і за *своїм* образом«[41].

Може й не хотячи, проте С. Дмітрієвскій пофальшував, кажучи, що »большевицькі вожді міняли погляди«. Вони міняли не погляди, а тактику. Міняли форми, а не зміст. Ба, навіть і форм не міняли, а міняли лише *назви* тих форм. Змісту (навіть і багатьох форм) не могли змінити, хоч би й хотіли. Не могли, бо зміст культури і багато форм творять покоління і покоління, тому вони набувають майже незнищенної сили, що називається »національні традиції«. Силу московських традицій побачили вже й діти в СССР. Молодий письменник у СССР пише: »Ми хотіли зруйнувати всі в'язниці, а побудували тисячі нових. Ми хотіли знищити кордони між народами, а оточили себе китайським муром. Ми хотіли зробити працю приємною розвагою, а запровадили пекельну каторгу. Ми не хотіли проливати ані краплини людської крови, а вбивали, вбивали і вбивали мільйони людей. Ми хотіли збудувати безклясове суспільство, а збудували кастове. Ми хотіли знищити державу, а розбудували і зміцнили її тисячократно більше, ніж вона була. Ми хотіли повалити царат, а на спорожнений трон посадовили нового царя. Ми зривали зі старшинських одностроїв царські »паґони«, а потім запровадили їх знову. Ми ганьбили царське катівство, а запровадили своє тисячократно жорстокіше за царське і т. д., і т. д.«[42]. Самозрозуміло, такого він не міг надрукувати в СССР, а переслав таємно рукопис закордон, де його надрукували під псевдом А. Терць.

В 1917-1927 роках московська »демократія« прославляла і ставила пам'ятники Є. Пуґачову. Його знищив ген. А. Суворов. Сказати щось доброго про А. Суворова вважалося контрреволюцією, і влада дуже карала. А тепер ця сама »демократична« влада СССР прославляє А. Суворова, запровадила відзнаку його імені, а про Є. Пуґачова вже й не чути в СССР.

До 1917 р. московська »демократія« хвалила українців за їхню боротьбу з царським урядом. А по 1917 році та сама »демократія« ганить українців за їхнє »мазепинство«. Але ж І. Мазепа боровся не з »демократичною« (совєтською) владою, а з царською.

»Нас, москвинів, хоч у десятьох водах пери, але московського нашого єства не випереш« — признається І. Турґенев.

Про теперішній московський »соціялізм« мріяли ще у минулому сторіччі не лише тодішні московські соціялісти, а й їхні монархісти, дуки. Один із тих монархістичних соціялістів, філософ, пише: »Іноді я думаю (не кажу »мрію«, а безсторонньо передбачаю), що якийсь московський цар — може в недалекому майбутньому — стане на чолі

41) С. Дмитриевский: »Судьба России«.
42) A. Terc (A. Siniawsky): "Co to jest socjalizm realistyczny?".

соціялістичного руху і наладнає (організує) його так, як наладнав християнство римський цезар Константин. І я думаю, що Московщина має стати на чолі нової східньої держави, має дати світові нову, слов'янсько-східню культуру, якою замінить занепадаючу культуру романо-германської Европи. Світ внедовзі мусить покинути дукарську (буржуазну) культуру. І новий ідеал людства вийде, безперечно, з Московщини, бож московський народ немає дукарських забобонів«[43].

Це каже московський *дука* і *монархіст*. Інші дуки не лише казали, а й робили так. Напр., мільйонер С. Морозов утримував своїм коштом аж до 1917 року на острові Капрі школу соціялістичних проповідників.

Вищенаведене К. Леонтьев писав у 1890 р. І справді, в недалекому майбутньому — лише 27 років пізніше — прийшов отой вимріяний ним соціялістичний цар. А що Нікалай II був задурний на таке завдання, як мріяв К. Леонтьев, то москвини знайшли собі розумнішого (властиво — хитрішого) — Нікалая III[44]. І він відновив повністю »соціялізм« Нікалая I, з його »ваєннимі паселеніямі« і сибірським »трактом« (шляхом до Сибіру). До того додав ще кріпацьке упромисловлення Пьотра І. Мрію К. Леонтьева про очолювання Московщиною Европи майже здійснено. Европейці та американці юрбами летять на прощу до нової Мекки — »матушкі Москви«. Навіть здійснюється Леотьєва мрія про заміну европейської культури на московську. Тепер, напр., у США вивчають московську мову та літературу в 200 вищих школах.

Нічогісінько свого не дав В. Ленін. Все, що він зробив — це здійснив історичні мрії всієї московської нації: підсвідомі у простого народу і свідомі у провідній верстві. Здійснити їх він зміг лише тому, що основи під ті мрії сторіччями перед ним закладали і реакціонери: пуґачови, разіни, нечаєви, чернишевскі. А у 1917 році реакціонер В. Ленін, в личині революціонера, відбудував московську монархістичну імперію під соціялістичною назвою СССР.

Близький приятель В. Леніна пише про нього: »У В. Леніна нема нічогісінько інтернаціонального. Навпаки, він є постаттю чисто національною, московською, дитиною московського духового життя. А воно — як відомо — було і є запереченням всього европейського. І В. Ленін повів свою партію московським національним, історичним шляхом. І не К. Маркс, а Н. Чернишевскій, С. Нечаєв, М. Бакунін були його учителями. В. Ленін, прочитавши Г. Геґеля, нічого не зрозумів. Свою ж діялектику він змавпував із спростаченої Чернишевським діялектики Г. Геґеля. Так само В. Ленін не знав Канта, а дізнався про його філософію із жалюгідно спартачених уривків переказу Н. Чернишевського[45].

---

43) К. Леонтьев: »Восток, Россия и Славянство«.

44) Владимир Ульянов більше знаний під псевдом Николай Ленин. До речі — він татарського походження, на що вказує його татарське прізвище — Улан.

45) Н. Валентинов: »Ченишевский и Ленин«, »Встречи с Лениным«.

Провідник московських соціялістів Ґ. Плєханов пише: »В. Ленін — демагог до шпіку і костей. Його тактика — це тактика М. Бакуніна та С. Нечаєва. Ідею професійних революціонерів він позичив у М. Бакуніна. Своє доктринерське чаклунство і киринство позичив у К. Маркса. А свою силу спер на півінтеліґентах. Але те, що у Бакуніна та Нечаєва було лише зародком, достигло і дало великий урожай у Леніна. Цей урожай передбачав Ф. Достоевский у своєму романі »Беси«, назвавши його »шіґальовщіною« від імені героя Шіґальова, духової дитини М. Бакуніна, С. Нечаєва«.

Здійснені по 1917 році ідеї: соціялізація землі, удержавнення виробень, відібрання майна у дуків, зосереджена на військовий лад здисциплінована партія, ЧеКа, НКВД і подібні ідеї пропаґували московські революціонери ще 1862 року у своїй книжці »Молодая Россия«.

Московський ліберал, переляканий несподіваним зворотом революції в жовтні 1917 року, попереджував Европу: »Московська революція, чи пак безлад (хаос), небезпечна не лише Московщині, а також Европі. Те, що коїться на нашій землі, значно жахливіше, ніж ви, европейці, думаєте. У нас величезна пожежа. А чому ви, европейці, вірите, що вона не перекинеться і на вашу хату? Московська ж революція світова. А світова революція, зі своєї природи, напасницька, і вона не зупиниться на кордонах московської імперії. Не зупиниться, бо не може зупинитися. Не може, бож московська революція — це ж та самісінька престара Московщина, з її споконвічним безладом і ненаситництвом. І тим-то справжній зміст, мета московської революції — це знищити свого найнебезпечнішого ворога — европейський лад, поки він не знищив московського безладу. Як же Московщина може відмовитися від цієї своєї найгарячішої мрії?«

»Европейські державні мужі можуть вірити у всілякі Ліґи Націй та вічний світовий мир, але — якщо не хочуть загибелі своїх держав — не сміють ані на хвилину забувати про війну, що її несе світові московська революція. В тій бо війні річ не про мільйони людських жертв чи мільярди знищеного майна. В тій війні стане руба питання: *бути чи не бути европейській культурі*. Щоб це бачити тепер не треба бути таким пророком, напр., як Д. Мержековскій, який ще 1907 року віщував події 1917-го і дальших років. Щоб побачити те, про що я тут кажу, треба бути лише зрячим. А надходить одне з двох: або московський історичний безлад вирушить на Европу (властиво, вже вирушив) і змете з лиця землі европейську культуру, або Европа — щоб не загинути — сама вирушить на Московщину і згасить пожежу, поки не пізно. Третього шляху нема, бож з безладом неможливе замирення, неможлива жодна угода«[46].

А. Салтиков закликав Европу знищити »советскую« владу[47]. Чи він не бачив, що вона фактично московська, національна, імперська? Ні,

[46]) А. Салтыков, там же.

[47]) Закликав 1922 року, коли ще не бачив пізнішої москвофільської політики США.

бачив. Але він не був чистокровним москвином. Мав щось з німецької крови, а вона дала йому силу зрозуміти, що всі »перемоги« совєтської Московщини скінчаться не лише розвалом СССР, а й поверненням Московщини до стану XVI століття. Стану культурного, господарського і політичного. Передбачаючи це, той московський патріот хотів рятувати московську імперію европейськими руками.

З такою ж метою другий московський патріот писав: »Світогляд москвина — дуже примітивний, просто кажучи — дикунський. Москвин не може думати; він просто вірить у свої догми, на яких основане все його життя. Мораль, етика, естетика москвина цілковито протиставні християнським, европейським. Москвин жорстокий, нещадний до подоланих, до слабших за нього. »Москва сльозам не вірить«. Москвин ототожнює волю з безкарністю, розпустою, безладом. Він розуміє волю, як право безкарно вбивати, грабувати. Тому й обожнює деспотичну владу: колись царя, тепер диктатора. Всі розрухи в Московщині завжди супроводжували вбивства, грабунок, ґвалти і дуже часто кінчалися тим, що ворохобники простягали свої руки владі: »В'яжіть мене«.

Розбишака — це ідеал московської волі, а Іван IV — ідеал московської влади. Москвин не тужить за волею, а европейську волю має за сваволю, безлад. Воля друкованого і говореного слова в Европі, вільне висловлення протилежних думок так *прикро* вражає москвина, що він ставиться до них вороже, як і до права робітників страйкувати. Москвини, які їздили у XVII-XVIII-XIX століттях до Европи, вважали европейську волю за божевілля. Вони непохитно вірили, що европейські держави ось-ось заваляться. В XX стол. московський інженер в СССР (сам робітничого походження), здивований правом европейських робітників страйкувати, казав: »Ми перегнали мільйони робітників через в'язниці та сибірську каторгу, щоб навчити їх працювати«.

»Як до 1917 року, так і по 1917 році московська інтеліґенція не визнавала засадничого особистого почину (ініціятиви), а до виявленого немосквином ставилася не лише підозріло, а й вороже. Москвин визнає і розуміє лише примус, загрозу кари. Так є в СССР не тому, що большевики вигубили стару ліберальну інтеліґенцію, а тому, що вона »советская«, є (як була і стара царська) інтеліґенцією насамперед щиро-московською, зродженою — як і стара — на московському історичному ґрунті. Марксистська ж балаканина московської інтеліґенції в СССР — це лише тимчасова данина моді; лише зовнішня тоненька плівка червоної фарби на дуже грубому історичному шарі московської національної духовости[48].

Московський філософ Н. Бедряєв пише: »Вся історія московської інтеліґенції — це властиво приготування до комуністичного ладу. Відомі ознаки комунізму: спрага за суспільною справедливістю, визнання робітничого стану за альфу і омеґу людства, ненависть до капіталістичного ладу і дуків, вороже наставлення до культурної еліти, за-

[48]) Див. Федотов: »Россия и свобода«.

перечення духу і духової творчости, сектантська нетерпимість, містичне, релігійне, сприймання матеріялістичних догм і т. п. Всі ці комуністичні ознаки завжди мала московська радикальна інтеліґенція«.

»Ідеї московських народовців показалися в житті оманами (ілюзіями). Ідея особистих прав, ідея сталих реформ, ідея розвиткового (еволюційного) поступу суспільства, ідея парляментарського шляху до поліпшення долі робітництва — всі ці й подібні европейські ідеї не сприйнялися в Московщині. Перемогли в Московщині ідеї *комуністичні*, що їх ми щойно подали. Перемогли, бож вони були *традиційними ідеями і московської інтеліґенції, і московського народу*. Божок московської демократичної інтеліґенції В. Бєлінскій проповідував деспотію і насильство. Він казав, що нарід такий дурний, що його треба силоміць пхати до його ж щастя. Він признається, що як би був царем, був би деспотом заради справедливости«.

»Розум і душа москвина легко переходять від однієї скрайности до другої. Обидві завжди ортодоксальні, що не визнають жодної середини. Царська теократична Московщина не відійшла ще до історії, а лише змінила назву на сіромацьку, також теократичну. Царська самовладна імперія мала свої ідеологічні корені в православній вірі свого народу. Вірі, що визнавала ту імперію за священне царство, за теократію. Сіромацька імперія має свої ідеологічні корені також у вірі свого народу. Вірі, що визнає сіромацьку імперію за священне царство, за соціялістичну теократію«.

»Царська Московщина стояла на православному ортодоксальному світогляді й вимагала від підданих, щоб вони визнавали його сліпо, без жодних застережень. Сіромацька Московщина стоїть на соціялістичному ортодоксальному світогляді і ще з більшим примусом вимагає від підданих визнавати його навіть захоплююче (ентузіястично). Священне ж царство не може бути чимсь іншим, як деспотією світогляду; не може бути неправовірним (неортодоксальним), тому воно завжди винищує »еретиків«. »Правовірне« сектантство, а з нього і деспотія світогляду та винищування »еретиків« — все це було ідеологічною основою Московщини від XI століття по сьогоднішній день. *Духові основи царату і большевизму — цілковито, на 100%, тотожні*«.

»Перемога большевиків у Московщині не випадкова. Большевизм — явище глибоко внутрішнє, московське національне. Він твір московського національного духу, твір душі москвина. Большевизм є лише зовнішнім виявом всього того, що нуртує в душі кожного з нас, москвинів. Большевизм природна синтеза Івана IV з К. Марксом. Большевизм — третій вияв московського загарбництва. Другим була імперія Петра І. Першим — московське царство Івана IV. Большевизм — неминуча доба (етап) історії московського народу«[49].

Та, Н. Бердяєв був чистокровним москвином. Розумний, бо розумів, що »большевизм« є ніщо інше, лише »московізм«, себто — стара

[49]) N. Berdyaev: "The Origin of Russian Communism."

Московщина, і розумів, що Московщина вкусила більше, ніж може проковтнути, що може привести до розвалу імперії. Та він був москвином і його власний большевизм-московізм пхнув його наприкінці життя виправдувати отой »большевизм«[50].

Перемогу В. Леніна над А. Керенскім москвини (і наші невігласи) пояснюють демагогією В. Леніна, що проголосив кличі: »Геть війну!«, »Грабуй награбоване!«, »Війна палацам, мир халупам!« тощо. Але вони не можуть пояснити: чому саме *такі* кличі, і чому саме *москвини* підхопили їх і пішли за ними? Українці мали багато причин піти за кличем »Геть з війною«, але навіть брехливі московські історики визнають той історичний факт, що українці кидали 1917-18 рр. фронт останніми і то лише на наказ української влади. Клич же »Грабуй награбоване« цілковито не впливав на українців. Навпаки, українська сірома не дозволяла москвинам (що були в Україні) грабувати дуків. На справжню причину перемоги В. Леніна кидає жмут світла один з розумніших москвинів. Він пише:

»Подібність революції 1917-го з кризою 1616-го року докладна, аж до дрібниць. Зовнішня війна, династична криза, господарська криза, селянські повстання і палення маєтків, голод у містах, широко поширене опришництво, душегубство, партійна деспотія, нездарність провідників, демагогія, кириня, розперезаність міського харпацтва (черні) і подурілого селянства — все це, всі ці скінмуки (агонія) 1917-18 рр. є докладнісінькою фотографією Московщини — 1606-1612 років. І діючі сили, і мета, і навіть головні гасла були приблизно ті самі — тоді і тепер« ...

»Як тоді, так і тепер криза напочатку була династична, але дуже скоро обернулася в політичну. Як тоді, так і тепер кризу започаткували вищі кола суспільства, але вона дуже швидко поширилася та захопила ввесь нарід. Як тепер, так і тоді народний рух був не лише проти дідичів, землевласників, а й проти всілякого громадського ладу. Хоч тоді (як і тепер) той рух не мав нічого спільного з европейським соціялізмом, проте і в 1606-1612 роках проповідували ідеологію соціялізму, пристосовану до розуміння дикої московської юрби. Однобічна і плитка ідеологія тодішнього »большевика« Івана Болотнікова нічим не відрізнялася від ідеології »революційної демократії« 1917 року. Так само і серед діячів 1606-1612 років можна знайти представників всіх партій 1917 року. Тоді була і розбита права партія (П. Ляпунов), і соціялісти (І. Болотніков), і тодішній А. Керенський (Ф. Андронов)« ...

»Ця подібність стає ще більш наочною і безсумнівною, якщо пригадаємо, що в 1606 році був такий самий вибух національної стихії у немосковських народів, як і 1917 року. Так! Наш старий споконвічний большевизм є у кожного з нас, москвинів. В. Ленін лише використав цю нашу щиро-московську стихію«[51].

---

[50]) Див. Н. Бердяев: »Русская идея«.
[51]) Див. А. Салтыков: »Две России«.

Що ж сталося 1917 року? Інший розумний москвин[52] відповідає: »Ніякої революції не було в Московщині 1917 року. Бож революція — це живосильна і нагла зміна старого *змісту* на новий зміст. Зміна самих же форм (хоч би і яка нагла) є лише принагленим розвитком (еволюція). Тепер у Московщині та в загарбаних нею країнах бачимо фотографічно докладний образ часів Івана IV, Нікалая I в усіх, без вийнятку, царинах життя. Що ж сталося 1917 року?« . . .

»Перше: ослабла державна влада і московський нарід своїм нехибним національним інстинктом відчув у тому ослабленні загрозу для існування імперії. Тому-то він вчинив такий самий заколот, як і по кримській чи японській *програних* війнах. Московський нарід інстиктово відчув свій порятунок насамперед у *твердій* владі« . . .

»Друге: Так само інстиктово московський нарід учинив заколот проти фізіологічно чужого йому духу Европи, що по 1905 році — хоч і дуже слабенькими струмочками — почав протікати до імперії. Москвин підсвідомо відчув у тому европейському струмочку свого найнебезпечнішого ворога і з жахливим поспіхом замурував усі найменші дірочки у »вікні в Европу«. Не дерев'яна, а залізобетонова заслона спустилася«[53].

Д. Мережковскій віщував ще 1907 року прихід »большевизму«, і помилився лише на пару років. Він писав також: »Московською народною основою »большевизму« є ненависть до культури взагалі, а до европейської зокрема. »Насолода руйнувати — це насолода творчости«. Ця дика, потворна ідея була ідеєю М. Бакуніна, Л. Толстого, В. Леніна, С. Пуґачова, С. Разіна — всіх москвинів взагалі. »Уравніловка« — не лише матеріяльна, а й духова — це ж ідеал і мужиків пуґачових, разіних, і графів толстих, крапоткіних, і інтеліґентів чернишевскіх, бакуніних, і царів іванів, нікалаїв, леніних«[54].

Так само Н. Бердяєв ще 1907 року писав, що большевицька партія своєю ідеологією стоїть найближче, за всі інші партії, до ідеології, світогляду московського народу. Тому-то в майбутній революції — каже він — большевицька партія переможе всі інші партії, бо її підтримає ввесь московський народ[55].

Інший москвин пише: »Наші московські облудники (лицеміри) кажуть, що московський нарід невинний, не відповідає за большевизм, бо — мовляв — комунізм є европейською заразливою бактерією, що її занесли до Московщини чужинці, і нею заразили добрий, богобоязливий московський народ. Хай ті облудники доведуть, що молоко не квасніє, коли до нього попаде квасна бактерія. Коли та сама квасна бактерія попаде до води, вода не квасніє. Чи ж не писав у минулому

---

52) Мав домішку української крови.
53) Д. Мережковский: »В тихом омуте«.
54) Д. Мережковский, збірник »Царство Антихриста«.
55) Н. Бердяев: »Духовый кризис у русской интеллигенции«.

столітті французький історик Ж. Мішле, що »основою життя московського народу є комунізм, що виявляється в »абщіні«. І чи не відповів йому А. Ґерцен: »Вас, европейців, стримують ваші приватно-власницькі забобони, а ми, москвини, тих забобонів не маємо«[56].

»Так! Ми, москвини несемо всю відповідальність за большевизм. Ми самі покликали його до життя. Він зродився на нашій московській землі. Він щиро-московське національне явище, і то дуже старого родоводу. Споконвічний, престарий, сидить всередині кожного з нас, москвинів. Тому-то він і приніс перемогу В. Ленінові 1917 року і підтримує совєтську владу досі. В. Ленін лише використав життєво цей наш рідненький большевизм у кожному з нас. Большевизм — це кінцеве, історично логічне завершення будови московської державности. Завершення психічне і логічне«[57].

З ним погоджується і проф. Г. Федотов, пишучи: »До большевицької партії вступили — щоправда — і немосквини, але їх було далеко менше, як москвинів. Ідеологами, творцями і керівниками большевицької партії були майже самі москвини. Казати, що большевизм ніби не має нічого спільного з московським народом — це казати неправду. Большевики перебрали державну владу в Московщині *дуже легко, без ніякого спротиву*. Але в усіх немосковських країнах вибухла запекла війна проти большевизму і большевиків. Отже, було щось таке в духовості москвинів, що викликало захоплення большевизмом. Ґрунт большевизму в Московщині підготували: історичне, фізичне і духове рабство, община і самовладство царів. Московський большевизм *е* природним витвором історичного життя московського народу. Витвором щиро-московським, національним. А накидує Московщина світові комунізм, керуючись лише своїми державними користями«[58].

»Ф. Достоєвський — пророк московської революції і »большевизму« в найповнішому розумінні цього слова. Революція 1917 року — достоменно така, якою він її пророкував. Десятки років перед 1917 роком він показав нам, як на долоні, її ідейні основи, її внутрішню логіку, її зовнішній образ. Його »Беси« — це роман не про наочне, а про прийдешнє. У московському житті 1860-70-их років не було ще ані Ставрогіна, ані Кирилова, ані Шатова, ані П. Верховенского, ані Шіґальова. Ці люди з'явилися пізніше. Ф. Достоєвскій відкрив нам, тоді ще сховану, глибинну основу большевизму«[59].

»Так! Романи Ф. Достоєвського[60], були не романами, а жахливими пророцтвами. Його Шіґальов — це ж духова фотографія В. Леніна і ленінців, з їхньою теорією і практикою. Шіґальов та Верховенскій

---

56) Масаинов, там же.
57) А. Салтыков, там же.
58) Г. Федотов: »Судьба империи« (»Новый Журнал«, XVI-1947).
59) Н. Бердяев: »Миросодержание Достоевского«.
60) Він мав щось з европейської крови.

— це ж засновники і керівники ЧеКа, ҐПУ, НКВД. Громадяни СССР щодня бачать на власні очі більших і менших шіґальових, шатових, верховенскіх, ставрогіних, кирилових. Тисячі їх. Тому роман »Бєси« фактично заборонений у СССР. Якби ні! — та ж один з героїв його каже: »О, русскіє должни бить істреблєни для блаґа человечества«.

Про те, що большевизм є законною дитиною московської духовости і життя писали ще й В. Брюсов, Н. Клюєв, З. Ґіпіус та інші.

М. Волошин[61], писав: »Что же мєнялось? — Знакі і возґлавіє. А тот же ураґан на всєх путтях«. Він розумів, що той »большевизм« здійснює московську національну доктрину: »Москва — III Рим«[62].

Та, зрештою, і сама московська »демократія« визнає (і то офіційно) свою історичну аристократію за духових та ідейних батьків. Напр., на 10-ту річницю (ювілей) ЧеКа-НКВД »демократична« Московщина піднесла начальникові НКВД подарунок — зроблену зі золота емблему опричини Івана IV — песячу голову з мітлою. Більше, ніж знаменно, що Н. Єжов визнав за свого ідейного »прародича« Малюту Скуратова.

Неминучасть кровожерного приходу »большевизму« віщували: Ф. Тютчев[63], М. Лермонтов, М. Салтиков-Щедрін[64], К. Леонтьєв, Д. Мережковскій, А. Салтиков, А. Блок[65], Ф. Достоєвскій[66] та інші.

Московський міністер Д. Толстой писав ще 1875 року: »Кожне намагання запровадити в московській імперії европейські парляментарські форми влади — засуджені заздалегідь на невдачу. Якщо скинуть самовладну, деспотичну царську владу, то на її місце самочинно (автоматично) прийде далеко деспотичніша — комуністична, за наукою К. Маркса, чию теорію я вивчав дуже уважно«[67].

Чи Д. Толстой був віщуном, чи знав духовість та світогляд москвина ліпше, як ліберал П. Мілюков та соціяліст А. Керенський, які пробували 1905-го та 1917-го року накинути Московщині саме оті европейські парляментарські форми? Москвини вигнали обидвох згаданих недотеп закордон, а поставили на трон, значно лютішого за Нікалая II, нового царя Нікалая III (В. Леніна), як віщував Д. Толстой.

Таке віщував і соціяліст, пишучи: »У Московщині республіка, яка не провадила б до соціялізму, дуже скоро була б обернулася у деспотичний комунізм«[68].

---

61) Псевдо М. Корнієнка.
62) Див. М. Волошин: »Демоны глухонемых«.
63) Див. його: »Пророческие сны«, »Иным досталась«, »Святая ночь«, »Над этой темной толпой« та інші.
64) Див. Салтыков-Щедрин: »Помпадуры и помпадурши«.
65) Див. його »Россия«, »Возмездие«.
66) Див. Ф. Достоевский: »Бесы« і також »Братья Карамазовы«.
67) W. von Bülow: "Denkwüdigkeiten", IV-1931.
68) А. Герцен: »Полное собрание сочинений«.

Але інший соціяліст казав: »Хоч московський народ темний, але він розуміє і цінить високо засади общини, зокрема засаду громадської власности на землю. Отже, він є комуністом традиційно й інстиктово. Тому наш московський народ, не зважаючи на свою некультурність, стоїть ближче до соціялізму, ніж культурні европейські народи«[69].

Московські втікачі-протикомуністи добре бачать справжню природу своїх комуністів у СССР. Вони пишуть: »Політичний і суспільний лад у СССР такий, що служити національній Московщині мають можливість лише члени КПСС, енкаведисти, комсомольці. В їхніх же бо руках вся влада. І вони справді служать не III-му Інтернаціоналові, а Москві — III Римові. І ми, московські протикомуністи, були б зрадниками своєї батьківщини, якби знищуючи советську владу вбивали тих фактичних московських патріотів, з п'ятикутною зіркою на чолі. Не дивімся на ту чортівську зірку. Дивімся на життєпис тих позірчаних людей і оцінюймо їх за їхніми заслугами Московщині. А їхні заслуги великі. Та ж це вони, а ніхто інший, врятували нашу імперію від розвалу. Щобільше! Це ж вони піднесли Московщину в міжнародному житті на найвищу височінь за всю нашу історію«[70].

Московські втікачі-націоналісти пишуть: »Коли впаде советська влада, то не сміємо вважати за злочин колишнє членство в КПСС, чи навіть службу в НКВД. А також не сміємо давати жодних пільг (привілеїв) тим, хто сидів у советських в'язницях та таборах чи взагалі був гноблений советською владою. Всі права, посади, відзначення, нагороди тощо, що їх здобули люди за советської влади, мусять мати правосильність і по її упадку«[71].

*

Московська »демократія« в СССР хвалить і прославляє Пьотра I, ставить його вище за Наполеона. Але якимсь чудом знайшлися такі письменники, що — використовуючи московські державні архіви — описали Пьотра I таким, яким він справді був. Напр., Б. Пільняк пише: »Пьотр — людина цілковито неморальна: пранцьовитий (сифілістичний), постійно п'яний, з дикими нападами »тоскі і буйства«. Він не мав найменшого почуття відповідальности. Цілковито не розумів ані логіки історії, ані фізіології народного життя. Був жалюгідно малописьменний, книжок не любив і не читав[72]. Маніяк, боягуз, здитинілий дикун, що все своє життя бавився в »салдатікі«, паради, війни, учти (бенкети). За ідеал поведінки вважав п'яні звички голляндського морця та солдатської касарні« ...

»Найбрудніший цинік, заперечував не лише все гарне, красне в людині, а й заперечував саму людяність. Цінив життя людини не більше, як життя блощиці. Коли йшов попри якесь будівництво, а робітники кидали роботу, щоб йому вклонитися, то своєю »дубінкою«

69) П. Ткачов: »Собрание сочинений«.
70) »Голос Народа«, ч. 21, 1952.
71) Журнал »Посев«. Великодне число, 1952.
72) Те саме писав історик А. Ключевскій.

вбивав їх на місці, мовляв, щоб не марнували часу на поклони. Коли ж, навчені таким досвідом, робітники не кидали роботи і не кланялись йому, то вбивав їх за те, що — мовляв — не шанують свого царя. В Лейдеському університеті він зі своїм почтом дивився, як студенти розтинали мертвяка. Побачивши огиду на обличчях свого почту, наказав всьому почтові гризти зубами мертвяка. З жінкою фельдмаршала П. Румянцева повівся прилюдно так, що не можна висловити в книжці«.

»Ніякою мораллю не стримуваний, прилюдний розпусник. Пранцевитий, одружився зі знаною всім повією, любкою кн. Меншікова. Велике, смердюче, на тонких ногах тіло, зігнилі пранці. Бабське обличчя, обвислі щелепи, п'яні, дикі, божевільні очі. Не любив міняти білизну, носив брудну, смердячу, тижнями. Велике тіло на тоненьких ніжках, з маленькою головою виглядало на гидке опудало. Обличчя повсякчас здригалося, кривилося. Дуже боявся високої стелі і тому в своєму кабінеті мав натягнене полотно трохи вище за свою голову. Навіть на московську міру був нелюдською потворою морально, духово і фізично«[73]. Ось таким був, за словами своїх же москвинів, »велікій преабразаватель« і перший імператор, їхня національна гордість. Справді гідний свого, такого ж як він сам, народу.

А той народ має »рішати про шляхи Европи, завершити поступ людства, встановити справедливість у всьому світі« (М. Жоґодін). Має »перебрати духовий провід в Европі« (М. Булґаков). Має »дати світові нові ідеали людства, нову культуру« (К. Леонтьєв). Має »дати світові нову релігію« (А. Хомяков). Має »рятувати світ від безладу« (П. Чаадаєв). Має »визволити робітництво всього світу від визиску, лиха, злиднів, нещасть« (В. Ленін). Має »керувати поступом нової культури, нового суспільства« (Н. Бухарін). »Москва — III Рим, а четвертому не бути« (Філофей). »Москва всему свєту ґалава« (Авакум). »Москва — столиця мировова пролетаріяту« (С. Єсенін). »Геній московського народу оберне вічні льодовики на бігунах у тропічні садки з пальм та квітів, заселить місяць« (Н. Хрущов). Ванька Пошехонський »з могутньої геоцентралі в Москві змінить орбіту нашої плянети, спрямує її в подорож до інших плянет, у Всесвіт і поза Всесвіт« (див. романи, видані в СССР, і т. п.).

І все це має зробити народ, який »не дав світові нічогісенько, ані одної ідеї до скарбниці людських ідей, нічого не зробив для добра людства, нічим не допоміг поступові людства« (П. Чаадаєв). »Народ дикунів та виродків людських« (А. Ґерцен). »Не народ, а пекельна потвора« (В. Розанов). »Народ, який блукає по Европі та шукає, що можна зруйнувати, знищити, лише заради розваги« (Ф. Достоєвскій). »Народ, який би і крізь землю провалився, то нічогісінько у світі, найменшого цвяшка, не захиталося б« (І. Турґенєв). Народ, що »іґом

[73]) Див. Б. Пильняк: »Эго Величество Кнехт«; і А. Толстой: »День Пётра«.

рабства клеймьоний, безбожной лєсті, лжі тлєтворной і лєні мьортвой і пазорнай, і всякой мєрзості полний« (А. Хомяков). Народ »байдужий до найменшого обов'язку, до найменшої справедливости, до найменшої правди, народ, що цілковито не визнає ані вільної людини, ані вільної думки« (А. Пушкін). »Народ волоцюг і злодіїв« (С. Рождественскій). »Сатанинський народ« (З. Гіпіус). »Найбездарніший народ, без натяку на творчість« (Г. Успєнскій). »Не народ, а худоба, хам, дика орда душегубів, злодіїв« (М. Булґаков). Народ, що »ненавидить волю, обожає рабство, любить ланцюги на своїх руках і ногах, любить своїх кривавих деспотів, не відчуває ніякої краси, брудний фізично і морально, сторіччями живе у темряві, »мрякобєсії«, і пальцем не поворухнув до чогось людського, але готовий кожночасно поневолювати, гнобити всіх і все, ввесь світ. Це не народ, а історичне прокляття людства« (В. Шпєльов). Народ, що »досі не показав, що він може жити по-людськи, отже, не має права жити серед цивілізованих народів« (С. Волконскій).

Як бачимо, самі москвини дають відповідь на московські перехвалки та мари від Філовєва XVI стол. до Нікіти XX стол. разом.

Це такий народ. А яка його провідна верства, сметанка нації?

На це дає відповідь перший (і єдиний) московський письменник, що одержав Нобелівську нагороду. Він пише: »Щодо духовости, моралі і розуму (інтелекту), то московське освічене суспільство — це збиранина руїнників, блюзнірів, духових волоцюг, розумових шахраїв, моральних розпусників, безсоромних брехунів, простацьких хвальків і дикунів, дикунів, дикунів і дикунів. Але всі вони — зарозумільці, аж до сміховища. До цього — вибачайте — »суспільства« належать також і моральні та розумові пранцьовиті прищепи, бевзні (нікчеми), виродки, півбожевільні, гістерики, цинічні моральні і фізичні повії обидвох статей. І ось це гидке, макабристичне болото маємо ми, москвини, за свою духову, культурну і розумову сметанку (еліту), за передову стежу (авангард) нової Московщини. Тьфу!«[74].

Інший письменник писав: »Ох, як тяжко жити в Московщині, в цьому смердючому середовищі фізичного й морального бруду, підлоти, брехні, крутійства, злодійства, хлібосольних хабарників, гостинних шахраїв, добрячих падлюк, побожних розпусників. Чого ж можна сподіватися від народу, який створив і втримує такий суспільний лад, що в ньому мусите перейти через болото брехні й підлоти, щоб дійти до законности«[75].

Змосковщений литвин В. Сенковскій (псевдо барон Б. Брамбеус), що був визначним московським журналістом, писав ще в XIX стол.: »Московська література — нікчемна, несвоєрідна, плитка, простацька, бідніша навіть за турецьку щодо сили уяви та висоти думки. До того ж

74) И. Бунин: »Воспоминание«.
75) И. Аксаков, лист з 23-XI-1855.

московська мова — жебрацьки вбога: словництво вищих тямок — все позичене, мова — якась дерев'яна щодо гнучкости форм. Мова неписьменного українського селянина далеко багатша за московську літературну як словництвом, так гнучкістю, багатством форм та виразів. Нечиста сила занесла мене до московської — вибачайте — »літератури«[76].

Батько московської літературної мови А. Пушкін писав: »О, как бєдєн, как ґрубий наш русскій язик«. Князь В. Вяземскій підтвердив, кажучи: »Да, наш русскій язык ето кафтан чіжолий«.

Композитор М. Глинка[77], покидаючи 27. IV. 1856 р. остаточно Московщину, на кордоні виліз із ридвану, плюнув на московську землю і сказав: »Бодай мені ніколи більше не бачити цієї гидкої країни і її людей«[78]. До своєї матері він писав з-за кордону: »Жахаюся на саму думку повернутися до Московщини. Дякую Богові, що втік з Московщини«[79].

Також І. Турґенєв ненавидів Московщину[80].

Поет, письменник, філософ, московський націоналіст (хоч італійського роду) Ф. Тютчев (1803-1873) так погорджував москвинами, що все своє доросле життя прожив у Німеччині й одружився двічі з німкенями. І той самий Тютчев писав: »Над величезними румовищами Заходу підноситься, мов святий ковчег, ще більша Московщина. Хто посміє сумніватися в її божественному покликанні? А її межі? — Майбутнє відкриє сім морів, сім великих рік. Від Нілу до Неви, від Ельби до Жовтої ріки, від Волги до Ефрату, від Ґанґу до Дунаю — це Росія. Росія вічна, як Св. Дух передбачав і св. Даниїл пророкував«[81].

І автор цього марення ненавидів москвинів. Як це розуміти? Інший московський націоналіст пише: »Я сам увесь час лаю москвинів. Я лише те й роблю, що їх лаю. Але чому ж я ненавиджу кожного, хто їх лає також? Я навіть ненавиджу тих, хто гидує москвином. І одночасно я гидую москвином, хоч сам москвин. Дивно! Не розумію!«[82].

Запаморочені своїми химерами імперії від Нілу до Неви, від Ґанґу до Ельби, москвини багато чого не розуміли, коли ті химери розвіяв буревій 1917 року. Один з розумніших москвинів пише:

»Національне пробудження України та її політичний сепаратизм викликали у московської інтелігенції щире здивування. Ми, москвини, ніяк не могли зрозуміти причин цього насамперед тому, що ми щиро любили Україну, її землю, її пісні, її нарід, а любивши — вважали її

---

76) Див. П. Быков: »Силуеты прошлого«.
77) Українського походження.
78) Див. »Русская Мысль«, 20-V-1958, Париж.
79) М. Финдейзен: »Письма М. И. Глинки«.
80) Ю. Никольский: »Тургенев и Достоевский«.
81) Ф. Тютчев: »География России«.
82) В. Розанов: »Изобранное«.

нашою ж, рідною. Ані тіні будь-якої чужости до українців ми, москвини, ніколи не відчували. Також й нерозуміли тому, що московська інтеліґенція цілковито не цікавилася історією України, ані всім тим, що відрізняло українську культуру від московської. Ба, гірше! Ми, москвини, дурили себе видумкою, що — мовляв — українці боролися проти польського поневолення. Ще гірше! — московська інтеліґенція не визнавала української мови за мову, хоч всі славісти та мовознавці у світі — разом з московською Академією Наук — її визнавали за самостійну і багатющу. Відродження великої, незвичайно здібної, зі старою культурою, нації ми намагалися зупинити жандармськими заборонами і шибеницями. Не тяжко передбачити, що народи СССР повстануть і відокремляться від імперії, коли СССР програє війну« ...

»Московські патріоти мають всі підстави тривожитися майбутнім московської імперії, бож стоять тепер перед великим питанням: чи існуватиме вона, чи Московщина повернеться до своїх передімперських меж? Якщо совєтська влада зненацька впаде, то негайно вибухнуть повстання немосковських народів в СССР, щоб відірватися від імперії. І ті народи подадуть московському народові свої рахунки большевицьких злочинів, нищення, грабунку, утисків. А з усіх них — найбільший рахунок подасть Україна. Справа України найповажніша і найтяжча до розв'язання. *Не матимем імперії, не розв'язавши справу України.* А ця справа незвичайно небезпечна нашій імперії. Ми є свідками народження національної і державницької свідомости українців, властиво народження нової нації[83]. Щоправда, вона ще не народилася, її доля ще непевна, проте вона вже набралася такої духової сили, що вже ніхто неспроможний убити те немовля« ...

»Ми, москвини, мусимо працювати всією силою, щоб ця українська свідомість стала українською формою московської імперської свідомости. Щоб втримати »русскую« єдність, себто не лише імперсько-державну, а й національно-духову, ми мусимо не лише визнати, а й стало відчувати *своїми*, московськими, не лише київські літописи, а й українське барокко, не лише М. Гоголя, а й Т. Шевченка, не лише київський церковний спів Д. Бортнянського, а й українські народні пісні. Все це маємо відчувати як рідне нам, москвинам, *нашим, московським*, а не лише українським. А завдання прищепити українські національні традиції на велике дерево »общерусской« культури припадає насамперед тим, хто є вірний Московщині та любить Україну«[84].

»Але разом з цим не можемо дозволити на будь-яке приниження московської культури в межах імперії. Імперські закони, московська мова мусять бути обов'язковими для всіх в імперії, без жодного винятку. Можливо (? — П. Ш.) зможемо мирним способом запровадити місцеву господарську самоуправу. В нашій імперії українець не може

---

[83]) Навіть цей розумний москвин не хоче сказати »відродження *старої* нації« (української).

[84]) Всіма мовами таких називають зрадниками, яничарами, хрунями.

себе почувати приниженим, зненавидженим. Навпаки, московська нація — якій, волею долі, належить культурне панування в імперії — повинна взяти за свої всі українські національні традиції, історичні знамена (символи), з гетьманом І. Мазепою разом«[85].

Як бачимо, навіть Г. Федотов не хоче хоч би якоїсь федерації, а вимагає панування Московщини. Панування повного: культурного, господарського, політичного. Тверді факти примусили його визнати, що »несила нікому вбити« Україну, тому він радить зробити *московськими* українські національні традиції, щоб українська культура стала однією з форм »общерусской« (читай »московської«) культури. Його поради здійснює московська »демократія« в СССР вже півсторіччя. Здійснює безоглядно, жорстоко, огнем і мечем, мільйонами українських смертей. А 1917 року найліпший знавець справи — ЦК КПСС — офіційно визнав свою *поразку*. Не змосковщили[86].

Московський »единонеділимець« Г. Федотов писав вище наведене 1930 року. Але завзята, кривава боротьба Організації Українських Націоналістів (ОУН) і Української Повстанської Армії (УПА) за Українську Самостійну Соборну Державу відкрила очі тому москвинові на марність його надій утримати Україну в московській імперії. І він 1943 року писав: »Серед націоналізмів, що тепер так дуже зростають на силі, особливо трагічна доля націоналізму московського. Хоч його виправдують оборонні та справедливі властивості війни, що її провадить тепер СССР, проте він є націоналізмом не слабого, а дужого. Він бореться не лише за своє визволення, а й намагається поневолити інші народи, які стоять впоперек його шляху до опанування світу. Оборонні та завойовні спонуки московської політики пов'язані взаємно і нерозривно. Свою оборону Московщина завжди закінчувала нападом« ...

»А з кожним новим завоюванням будова СССР стає хиткішою, слабшою. Москвинів уже менше ніж половина людности. Доки москвини давали немосквинам у СССР якусь культурну самоуправу, доти немосквини погоджувалися на співжиття з ними. Тепер у в'язницях і на каторзі більшість в'язнів і каторжан — немосквини, які опинилися там лиш тому, що любили свої народи і мріяли про визволення з московського ярма« ...

»Московський націоналізм, що тепер рятує московську імперію, *може спричинити її загибель*. Той день, коли Московщина кине свої полки проти світової демократії, може стати днем повстання всіх пригноблених Московщиною народів. *І дорого тоді заплатить вся московська нація за божевільні мрії своїх сліпих вождів*«[87].

---

85) Див. Г. Федотов: »Проблемы будущей России« (»Современные Записки«, IX-1930).

86) В Москві побудовано велику гостиницю і названо її »Україна«. Площу перед нею названо »Набережная им. Шевченко«. Навіть поставлено в самій Москві пам'ятник Т. Шевченкові. Щоправда, на ньому ще нема напису »Русский поет«.

87) Див. Г. Федотов: »СОС« (»За Свободу«, XII-1943).

»Все чуткіше долітає до нас гук копит татарських коней на новому Куликовому полі бою. Новітній Чінґіс-хан все яскравіше вступає до московської історії. А поза СССР вчорашні лицарі волі вже готові вітати народження нової московської, батіжно-монгольської імперії. Невже ж приклад Німеччини не є загрозливою осторогою Московщині? Німецька імперія загинула тому, що обурила проти себе всі європейські народи. Чи ж не обурює тепер і Московщина?« ...

»Що ж! Може і пощастить на час. Може Й. Сталін і стане паном Східньої та Осередньої Европи, доконавши те, чого не пощастило А. Гітлерові. Бачимо на власні очі, що культ рабства і брехні поширюється вже не на одну шосту, а на одну четверту частину нашої планети. Але четвертина — ще не ввесь світ. Хоч які великі успіхи має новітній Чінгіз-хан, проте справа волі ще не програна. Ледве чи пощастить йому підбити решту світу, а поготів ті країни, де демократизм вже давно закоренився у моральній та релігійній свідомості народу. Зрештою, вільним залишився ще позаевропейський, англосакський та латинський світ«[88].

Як бачимо, цей московський націоналіст вже не вірить у те, що Москва — III Рим. Вже сумнівається щодо сили московської імперії. Він не згадує про кінець тієї — як сам каже — »батіжно-монгольської« імперії, але згадували про її кінець чимало москвинів, пророкуючи упадок її столиці.

Бородаті москвини, що їм Пьотр I голив бороди і гнав на будову Петербурґу, конаючи, кричали: »А проклятому Петербурґу битъ пусту«.

Двісті років пізніше А. Бєлий у своєму романі »Петербург« (виданий перед 1914 р.) писав: »А знявшись раз на чвал і зором мірячи простір, мідяний кінь копита не поставить, перепліг над історією буде, великий буде струс, трісне земля, навіть гори впадуть від великого струсу, а долини повипинаються горбами ... Будуть, будуть криваві жахом наповнені дні, а потім все провалиться. І Петербурґ провалиться«.

»Якщо заздалегідь не запобіжимо, то ледве чи Петербурґ витримає два сторіччя«, — віщував царський поет Г. Державін[89].

Московський патріот і філософ пише: »Московська література — найбільше пророкуюча література у світі. Вона вся просякнена тривогою, віщуванням, передчуттям якоїсь катастрофи, що надходить. Чимало московських письменників XIX стол. відчували, що Московщина стоїть над безоднею, і ось-ось впаде в неї«[90]. Один з москвинів пише й про столицю московської імперії: »Імла стоїть над нашою столицею. А що станеться, коли та мла піднесеться вгору і розвіється? Чи не піде з тою млою, і не щезне як та мла, і це наше гниле місто?

---

88) Г. Федотов: »Судьба Империи«.
89) Див. Н. Анциферов: »Душа Петербурґа«.
90) N. Berdyaev: "The Origin of Russian Communism".

Чи не лишиться лише фінське багно, а серед нього спижевий (бронзовий) вершник на гарячому, загнаному коні«[91].

»Ф. Достоєвскій зрозумів, що в Петербурзі Московщина дійшла до якоїсь межі, тепер вся хитається над безоднею. Московщину »вздьорнул на диби Медний Всаднік«. Але ж не можна вічно стояти »на дибах«. Ввесь жах в тому, що »спустити копита« — це упасти в безодню«[92].

Д. Мережковскій пише (»Зимные райдуги«): »Незчисленні мерці, що їхніми кістками вибрукувано трясовину, встають у чорножовтому, промерзлому тумані, збираються юрбами і оточують брилу ґраніту, що з неї вершник, разом з конем, падають у безодню«. Пророкує загибель столиці він і в книжці »Грядущий хам« (вид. 1906 р.).

Проф. В. Печерін, що втік закордон, написав поему »Торжество смерти«, в якій пророкував загибель Петербурґу. У своїй поемі »Петербург« пророкувала його загибель і З. Гіпіус.

Московський націоналіст (і україножер), видавець журналу »Новое Время«, І. Суворін був переконаний (ще 1880 р.), що надходить неминуча катастрофа московської імперії[93].

(Скорочений розділ із праці »Московство«)

---

91) Ф. Достоевский: »Подросток«.
92) Д. Мережковский: »Больная Россия«.
93) Див. И. Суворин: »Дневник«, П. 1923.

Увага! **Увага!**

Інформуйте світ про московські злочини. В цьому Вам допоможе монументальна книга англійською мовою про московську окупацію України під назвою

RUSSIAN OPPRESSION IN UKRAINE

Книга має 576 сторін друку плюс 24 сторінки ілюстрацій, у твердій полотняній оправі з мистецько-оформленою обкладинкою.

Ціна (без пересилки) **36 ш., у США і Канаді — 8 дол.**

Просимо замовляти в Українській Видавничій Спілці:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N.1., Great Britain.

НЕСТОР

КОРІННЯ РКП В ІСТОРІЇ РОСІЇ

(Із старопразьких спогадів)

Одного похмурого листопадового дня 1932 року в Празі ми довідалися з »Тижневого листка« оголошень у часописі »Новости« чи »Неделя«, що завтра увечорі доцент Пушкарьов зачитає на зборах »Русского історичного товариства« доповідь на тему »Коріння російської комуністичної партії в русскій історії«.

У призначеній вечірній годині 22 листопада 1932 р. в приміщенні Русского народного університету на Краківській вулиці зібралося за точним підрахунком лише 17 осіб, дещо згодом прийшов ще господар дому — ректор Російського народного університету проф. Новиков, природник, отже слухачів »побільшало«.

Як висловлювався Владімір Розенберґ (1849-1932), кол. ред. московських »Русских Ведомостей«: »Доннерветтер! На трибуні знову Кізеветтер!«

Справді, на трибуні, чи властиво на катедрі, але цим разом не як велеречивий промовець чи темпераментний дискутант-опонент, а просто як голова Історичного товариства. А трохи нижче коло нього за учительським столом сам сіренький смиренний викладач, доцент Пушкарьов, блідаво-зелений з лиця, у стародавньому — мабуть з ґалліполійських часів — мишачо-сірому убранні та з своїм вічним пенсне на чорному шнурочку.

Не кваплячись, глухим, тихим голосом, читав нам автор свою історичну студію, в якій доводив, що коріння сучасности завжди лежать у сивій давнині. Те, що здається нечуваним, ніколи досі небувалим — комунізм чи російська компартія — зовсім не є якоюсь модною новинкою XX століття, а навпаки — це просто чергове виявлення чи повторення давніх феноменів русскої історії.

Для доведення своїх тверджень, доцент розглядав побудову розбишацької дружини новгородського громила Ваські Буслаєва і, зачитуючи довжелезні уривки пісенних текстів билин новгородського циклу за збірниками Рибакова, Гільфердінґа та ін., виявляв, що устрій стародавньої ватаги новгородських опришків Буслаєва — цілком, навіть в детальних потягненнях, тотожний з устроєм та тактикою сучасної московської компартії та що політика чи стратегія і тактика Буслаєва така сама, як тепер у большевиків.

В основі устрою і перших і других — комсомол та непошана до батьків. Васька Буслаєв, як відомо, забив власною рукою свого батька, що наважився дорікати йому за буйні вчинки, а матір свою Васька не зарізав лиш випадково.

Цей самий Васька влаштував »отобраніє із лішков от буржуєв«, залишаючи заможним новгородським горожанам по одній сорочці. В дружині Буслаєва відбувалися також періодичні »чистки«, так само шалів невпинно терор. Оголошувались дуже ранні »поліційні години« і ніхто не смів виходити на вулицю, кожен мусів чекати на свою смерть вдома.

Повільно й одноманітно зачитував сіренький доцент цілі сторінки із збірників билин, зрідка подаючи свої короткі, але незвичайно влучні коментарі, вказуючи на цілком подібні риси в тактиці чи програмі сучасної РКП чи большевизму. Нечисленна авдиторія — майже самі фахові історики — мовчки, нерухомо слухала, ніби заворожена.

Доцент читав безупинно далі й далі. Нагромадження довгих цитат — вони наростали наче хмари на бурхливім листопадовім небі — перевантажувало напружену увагу. З пам'яті зникав сучасний — такий пустельний та спокійний наче мрець — Новгород, над яким панує, чи панувала до 1941 р., велика біла церква — св. Софія Новгородська. Перед очима поставали бурхливі дії довкола білого собору, де в повнім ще життя місті лютував невгамонний Васька із своєю компартією — »удалою дружиною«.

Нарешті доповідач скінчив читати останню сторінку свого рукопису й настала, навіть запанувала тиша. Ніхто не хотів голоситися до слова. По цім відчиті-читанні з давніх новгородських билин — становище для можливих, як звичайно було, опонентів стало цілковито безнадійне.

Нарешті темпераментний та експансивний Доннерветтер — проф. Кізеветтер — швиденько поправивши пенсне та потягнувши вперід рукою свою ріденьку цапину борідку, обкинувши блискучими чорними очима малу громаду слухачів, з глибоким зітханням сказав дуже ніби потішаючим та переконуючим тоном:

»Да, ґаспада! Да ведь ми действительно велікая нація... єслі до сіх пор... несмотря на тисячєлєтіє большевізма — і таґда і тєпєрь і всеґда... із доклада виходіт, что ето било всеґда... і ми всьо такі єщьо существуєм!«

Тріюмфально-радісно висловлюючи ці безрадісні слова, старий професор (чи може вже лише його привид, він прийшов був по тяжкій недузі) ніби весело, ніби в гарячці-пропасниці вдивлявся по черзі в очі кожному слухачеві. Після цього Кізеветтер, — сама шкіра та кості й радісні очі на безкровному обличчі — на деякий час замовк. І знову настала тиша. Знову ніхто не голосився до слова. Слова були б цілком зайві, непотрібні.

Тоді Кізеветтер продовжував. Це був цілий виклад. Він спочатку дав ширший коментар до своїх власних раніших слів, які були коротким резюме чи короткою мораллю доповіді доцента Пушкарьова.

Далі почав згадувати як його 1922 р. висилали з Москви за кордон та як тоді цілу ніч в його книгозбірні тривав обшук, як один з че-

кістів, тоді ще мало вправлених у своїм ремеслі, захопився читанням однієї історичної книги і по кількох годинах читання почав гукати до своїх товаришів — »Да, ето всьо про нас писано!«.

Врешті подав поодинокі риси подібностей між РКП та Бусляєвим, вловлених доцентом.

Ректор Народного університету, проф. Новіков, знайшов ще інші риси, незауважені викладачем.

Тодішня »бусляєвська« промова Кізеветтера була його лебединою піснею, останнім прилюдним виступом в його житті.

Доцент Пушкарьов ніколи не оголосив друком цієї своєї вельми цікавої праці про коріння большевизму в »русской історії«, напевно з причин загально-національного політичного характеру.

Але нечисленним внимливим знавцям »русской історії« билини про розбишацьку буйну ватагу Ваські Бусляєва — добре знані і вони свідомі того, що одною із головних причин чорного песимізму відомого письменника Турґенєва, який без надії вдивлявся в майбутнє, було те, що він аж занадто добре знав і розумів, що означає »удальство« дружинників Ваські Бусляєва.

Проф. Цуріков, що хоч по освіті правник, все ж відсидів на відчиті Пушкарьова, іконописну »браду свою уставя«, не подаючи пари з уст, у своїй пізнішій брошурі »Національние задачі русской еміґрації« (Београд, 1938) коротко наводить за билинами зачитаними Пушкарьовим сцену вбивства Ваською свого батька й остерігає молодь перед ідеалізуванням таких прикмет національної вдачі.

В останній праці Пушкарьова »Очерки русской истории«, що її видав Чеховський фонд, »симпатичну« постать Ваські Бусляєва невміру соромливий та скромний автор цілковито приховав перед зором нащадків. Це вельми яскравий приклад авторської самоцензури, принаймні по цей бік залізної заслони.

Так само й 1932 року не було, здається, в пресі жодних звітів про описаний тут історичний виклад. Щоб якось направити цю історичну несправедливість, написані ці спізнені скупі рядки споминів.

Ще два слова про особу самого прелеґента: народився 1888 р. в південній Курщині в родині великого землевласника, замолоду ходив у меншевиках (рос. соц. дем. роб. партія). Кілька років тинявся по німецьких університетах, перед першою світовою війною повернувся до Харкова, де закінчив свою історичну освіту. 1919 р. вступив до Добровольчої армії, що не дуже пасувало до його давніших соціял-демократичних поглядів.

Іван СВІТ

УКРАЇНСЬКО—ЯПОНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

(Продовження, 20)

УКРАЇНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В НОВИХ УМОВАХ

(Умови праці до початку тихоокеанської війни. Переходовий час: Харбін, Тяньтзін, Ціндао і Шанґай. Зміни японської політики супроти еміґрантів взагалі)

Насамперед, ще перед описом подій і з'ясуванням українського питання в 1937-1941 роках, подамо один цікавий епізод, що дає яскраву картину японського ставлення до сильного характеру людини.

Ми вже згадували про нашу співпрацю з козаками, а зокрема про сприяння намаганням П. Ковгана організувати групу козаків, прихильників руху Вільного Козацтва, центром якого в 1920-35 роках була Прага.

Справу козачого лідера незалежницького руху — кубанця П. П. Ковгана — в Харбіні дуже гостро обговорювали на протязі багатьох років. П. Ковган був дуже активним кубанським діячем у боротьбі проти червоних, а потім — у боротьбі з армією Денікіна.

Перемога большевиків над армією Денікіна, який зосереджував свою увагу на боротьбу проти України і незалежницького кубанського руху більше ніж на боротьбу проти червоної армії, була вже запевнена. Політика Денікіна і його оточення довела до повної окупації червоними земель Кубані та інших районів Північного Кавказу, так само як допомогла большевикам просунутися до Азербайджану і провокативним московським діячам — у Вірменію та Грузію.

В Кубанському русі П. Ковган не займав якогось визначного становища, але — як вірний ідеї козачої незалежности — він завжди допомагав кубанському урядові мірою своїх сил. Подамо кілька, дуже характеристичних, рядків про нього зі спогадів відомого кубанського політичного діяча В. Іваниса:

»... Станиці не тільки виконували накази про мобілізацію, яку вони вітали вигуками »ура« (станиця Дядківська), йшли і добровільцями ... Під час походу на ст. Сосику та Павлівську захопили козаки комісара однієї станиці. Член ради ст. Старолеушновської, Ковган, знав цього комісара за нешкідливу людину і випросив його звільнити з тим, що він його (Ковгана) проведе в рідну станицю. Через якийсь час, уже на

Дону, Ковган привів 300 козаків, що він їх мобілізував у своїй станиці наказом уряду«[111].

Далі автор говорить про настрої кубанців та їх ставлення до московської добровольчої армії.

Ковган дістався до Харбіну десь у 1925 році, перейшовши кордон Приморщини разом із дружиною та двома синами. Енергійний і працьовитий, він швидко влаштувався у Харбіні, а коли ознайомився з умовами життя, почав шукати серед місцевих еміґрантів-козаків таких, які поділяли б його політичні думки незалежницького козачого руху. Між ними він знайшов старого донського козака Греціва, і їм обом удалося зорганізувати групу Вільного Козацтва. У своїй праці вони мали піддержку празької козачої групи отамана Білого (журнал »Вільне Козацтво«). Групі Ковгана-Греціва не багато вдалося зробити в тодішніх важких умовах життя еміґрації в Манджурії, все ж П. Ковган, завдяки своїм зусиллям, видавав книжки, завданням яких було розкривати реакційність московської еміґрації і рівночасно вести боротьбу проти червоної пропаґанди в Манджурії, що в ті роки дуже поширювалась, про що ми вже згадували.

В той час П. Ковган видав три, досить великі, томи своїх »Записок неуча«, в яких дуже вдало використав ганебні факти з історії дому Романових. Щоб забезпечити себе від провокаційних заходів різних монархічних груп московської еміґрації, він широко брав матеріяли з офіційного кілька-томового видання »300-ліття Дому Романових«, що було появилося ще перед першою світовою війною заходами окремої комісії в Петербурзі. Результати праці тої комісії затвердив останній цар Микола II. Це було люксусове видання, з багатьма ілюстраціями, вважалося одним з найкращих у царській Росії.

Четверту книжку »Записок неуча« Ковган видав уже під час японської адміністрації. Крім цього, друкував брошури і листівки, переважно від імені незалежницького козачого руху, що були спрямовані проти московської військової еміґрації. Для москалів поява друкованих праць П. Ковгана була страшною подією, тим більше, що вони, крім провокацій, не могли знайти відповідних засобів у боротьбі з його виданнями, бо насамперед треба було знищити літературу царських часів, себто монархічні видання, що ними Ковган користувався (в його помешканні було багато головних видань з імперських часів).

З розвитком українського життя в Манджурії і, зокрема, з появою часопису »Маньджурський Вістник«, десь на початку 1933 року. П. Ковган почав передавати нам для друку різні новини з життя під большевицькою окупацією. В той час він допомагав втікачам із совєтського Далекого Сходу. Нам особисто довелося познайомитися з двома такими особливо цікавими втікачами.

Першим був учитель-математик п. З. (не можемо подати його прізвища, бо не знаємо, де він тепер). Був цікавий тим, що викладав

[111]) В. Іванис: »Стежками життя«, спогади, кн. 2, стор. 109-110; розділ 42 (В станиці кубанців на Дону).

математику в колишньому Благовіщенському Українському Педагогічному Інституті. Він по льоду перейшов ріку Амур і дістався до Манджурського містечка Сахалян[112], що відоме також під назвою Айгунь, а звідси до Харбіну. Тут ми з ним зустрічалися і говорили. Виявилось, що він закінчив Харківський університет, знав добре українську мову, належав до якоїсь літературної організації, здається, Вапліте (?). Походив з міщанської мішаної родини, але такої, що була пов'язана з українським життям. Виїхав на Далекий Схід учителювати, бо чомусь не міг залишатися на рідній землі.

Через рік виїхав з Харбіну до Шангаю, де пізніше викладав математику в одному французькому коледжі, що належав до системи університету Аврора, який вели оо. єзуїти. Зустрічалися ми з ним і в Шангаї.

Другий втікач був з т. зв. »кулаків« України. Він перейшов кордон і дістався до Манджурії. Його розповідь та фото були надруковані в »Маньджурському Вістнику«. Була видана й окрема брошура про цього колгоспника.

Наприкінці 1920-их років П. Ковган видавав підпільний журнал »Вестник рабочего, крестьянина и козака«, в якому пропаґував необхідність боротьби проти червоних і білих дворян, проповідував мир селянам, козакам та червоноармійцям поневолених народів. Коли постала держава Маньджу-Го (1932 р.), почав леґальну працю від імені Вільного Козацтва.

Московський фашистівський часопис »Наш Путь« писав, що »шкідлива діяльність Ковгана викликала розбрат не тільки в козачих, а також в еміґрантських колах, тому Ковгана викликала певна інституція і перестерігала, що він мусить припинити свою діяльність[113].

Врешті через постійні доноси фашистів та інших московських організацій П. Ковгана арештувала японська жандармерія. Тримали його 70 днів у сутеринах жандармерії, в жахливих умовах, але, здається, не було фізичних знущань над ним. Від імені Союзу Українських Еміґрантів були заходи про його звільнення, але справа затягалася, бо Японська Військова Місія не хотіла входити в гострий конфлікт із жандармерією.

Наприкінці грудня 1934 р., після чергових заходів СУЕ через К. Хоріе, Ковгана знову викликали на допит до жандармського капітана К. Накамури. Тверда й чесна постава П. Ковгана привела до дуже характеристичного епізоду, що закінчився його звільненням. Це була його розмова з японським старшиною:

Накамура: Ви, Ковган, большевик, працюєте за їх (большевицькі) гроші, виконуєте призначені вам завдання.

---

[112]) Назва цього містечка Сахалян дуже подібна до назви острова Сахалін, — І. С.

[113]) »Наш Путь«, 17. 1. 1935 р., ч. 13; стаття »Неуч Ковган высылается из Маньджурии«.

Ковган: Це неправда, московська провокація. Я не був і не є большевиком. А правдою є, що я веду боротьбу за волю козаків і України.

Накамура: Я не вірю вам.

Ковган: Пане Накамура, ви самурай?

Накамура: Так. Чому питаєте?

Ковган: Якщо ви самурай і вмієте орудувати шаблею, а вона у вас є, то ось мій палець — коли брешу, рубайте його і ваша буде правда.

Накамура вхопив за шаблюку, був дуже зденервований, аж червоний... Раптом засунув шаблюку в піхву й підійшов до Ковгана, протягнув руку й сказав:

— Я вірю вам. Ви будете звільнені.

На другий день викликано представника СУЕ і він дав за Ковгана поруку. Так скінчилися 70 днів його арешту. Накамура під час зустрічі з представником СУЕ висловився так: »Ковган чесний, твердий націоналіст, але йому буде тяжко жити в Харбіні — мусить, мабуть, виїхати«.

Ковган виїхав з Манджурії на початку лютого 1935 року до Болгарії. Назовні фашисти ніби виграли, але японська жандармерія переконалася, що українців з України, або з Кубані, залякати не можна, тому аж до кінця війни в 1945 році жандармерія вже не чіпала українців.

Згідно з листом К. Плохого, кубанського козака, що знав П. Ковгана (зустрічався з ним у Празі), десь наприкінці 1940-го чи на початку 1941-го року Ковгани переїхали з Праги до тієї частини Польщі, що була під німцями... Життя Ковганів закінчилося трагічно. Хтось видав польським партизанам помешкання Ковганів і вони оточили їх хату. Увірвалися до помешкання і ножами порізали на смерть Прокопа Прохоровича і Марину Василівну. »Про це казали мені козаки і я сам читав про це в козачій пресі«[114].

Нам відомий ще один факт про арештування українця. Це справа молодшого Чучі, втікача з СССР до Ірану, звідки він разом із родиною брата дістався до Шангаю. Молодший Чуча жив в Харбіні й займався дрібною торгівлею. Часто їздив на південь. Останній раз виїхав десь у 1938 році й був арештований в Дайрені жандармерією. Про нього не залишилося жодної вістки. Всі пошукування брата не дали жодних наслідків. Були певні здогади, що він під час своїх поїздок перевозив т. зв. »валюту«, себто — американські доляри, що було заборонене. Подібна справа була з поляком Домбським, управителем великого готелю в Харбіні. Його арештувала жандармерія, тортурувала і від тортур він помер. Ця справа була викликала велике обурення в Харбіні. Під час похорону японці не дозволили відкрити його труни.

Найбільше клопоту робили еміґрантам службовці жандармерії — москалі, зокрема ті, що були пов'язані з фашистівською партією. Нам відомо кілька таких фактів, головно, коли люди робили заходи вивезти з Маньджу-Го до Шангаю або інших місцевостей Китаю гроші —

114) Лист К. Плохого від 29 вересня 1968 року.

переважно американські доляри, що їх купували на чорному ринку за посередництвом китайців. Серед заарештованих за »валюту« був і відомий московський протоієрей, що заховав гроші в своїх шкарпетках...

*

В цьому нашому розділі обговоримо події в житті українських колоній на Далекому Сході, себто — в Манджурії (Маньджу-Го, головно в Харбіні) та у властивому Китаї (три громади), бо з 1937 року життя тих громад було дуже тісно взаємно пов'язане, завдяки війні Японії проти Китаю. Закінчується цей розділ початком німецько-совєтської війни та її відгуками-наслідками в нашому житті в Азії. Останній розділ буде присвячений життю українців під час другої світової війни, головно на Тихому океані, в умовинах японської військової окупаційної адміністрації в Китаї і Маньджурії.

Період 1937-1941 років був дуже скомплікований воєнними умовами. Особливо дошкульними для нас були японські заходи підпорядкувати всю еміґрацію різних національностей одній централі, фактично московським організаціям. В Китаї був Антикомуністичний Комітет, а в Манджурії, вже згадуване раніше, »Бюро для справ російських еміґрантів« (БРЕМ). Тільки українці та тюрко-татари робили всі можливі протизаходи, щоб уникнути такого підпорядкування.

Найліпше вийшла з цього прикрого становища невелика, але міцна, Українська Громада в Шангаю, в чому багато допомогла їй місцева адміністрація — »Інтернейшенал Сетлімент«, концесія, що до грудня 1941 р. була під фактичним контролем англійців, а потім під японським військовим контролем, але й тоді збереглися стара адміністрація та система урядування. Щоправда, в головній поліції вже вилізли на чоло колишні службовці-москалі, що залишилися на праці у японців. Більшість з них по закінченні війни пішла до совєтських консулятів за пашпортами, щоб забезпечити себе від можливих обвинувачень у коляборації з японцями.

Крім того треба мати на увазі, що в усіх тих місцевостях були скупчення т. зв. підданих Совєтського Союзу, з його консулятами, пресою та іншими установами. Більшість тих »підданих« — це були старі еміґранти та втікачі після катастрофи уряду адмірала Колчака. Японці, пов'язані тоді договорами з Москвою, були обережні у справах совєтських громадян, хоч загальна японська політика була антикомуністична.

З розвитком війни в Китаї, японці організували залежний від них китайський уряд на чолі з Ван Чін-веєм, визначним діячем китайської національної партії (Гоміндан). Японці таким способом взяли під свій контроль ввесь адміністративний апарат окупованих провінцій, головно вздовж берегів океану та морів, а також транспорт, промисловість і т. п. Але обговорювати цих питань тут не будемо, хоч маємо досить відповідних матеріялів, бо в минулому доводилося багато працювати над згаданими проблемами, зокрема в 1920-их роках, коли були на-

писані й частинно видрукувані більші праці. Таких більших праць — є вісім, одна з них була видрукувана англійською та японською мовами і дістала добру фахову оцінку[115].

Треба зазначити, що й політична ситуація в Европі в 1936-1939 роках також відбивалася досить сильно на життю самої України, де правив тоді комісар Постишев. На третьому надзвичайному з'їзді »Рад« Київської області, цей сталінський сатрап присвятив свою довгу промову питанням війни. Він дуже різко нападав і на Німеччину, яка — мовляв — »має намір відірвати Україну від Москви«.

На жаль, не маємо ориґіналу згаданої промови Постишева, тому покористуємося тільки її уривками, що були друковані в »Маньджурському Вістнику«.

Постишев у своїй промові заявив, що в часописі »Дойче Бергверкс-цайтунґ« надруковано таке: »Господарська й політична доля знаходиться на Сході Европи. Тільки на Україні зосереджується все майбутнє східньої політики Німеччини. Німецька політика мусить бути готова, щоб у відповідний мент виступити за незалежність України... ми повинні включити у нашу зовнішню політику калькуляцію підготовки для звільнення України від московської неволі«... Також згадував Постишев і статті італійської преси, зокрема »Імперо«, де »обговорювалося питання незалежности України«.

Свою промову Постишев закінчив гимном у честь — »великої дружби совєтських народів під керівництвом першого з рівних — великорусского«, а також заявою, що Україна буде захищати свою »незалежність« зброєю під керівництвом »любимого вождя — геніяльного Сталіна«[116].

А через місяць у »Маньджурському Вістнику« (ч. 8, 1937) була надрукована передова стаття п. з. »Смерть катам!«, в якій повідомлялося, що »по наказу Сталіна, його фактичний »намісник« Постишев, великий кат України, арештований і буде відповідати за троцькістські ухили та ін....«.

В той час на далеко-східніх кордонах СССР та Манджурії большевики в багатьох місцях значно збільшили свої війська, зокрема на південному відтинку, в районі Приморщини, де розбудували сітку укріплень. Були відомості, що серед китайців і корейців, що переходили кордон до Маньджу-Го, є чимало прихованих аґентів, які ведуть большевицьку пропаґанду. Але треба сказати, ця аґентура не мала значного успіху, зокрема серед китайців. Серед корейців мала більший успіх, бо там мотивом її пропаґанди була боротьба проти японської окупації, яка закінчилася тільки після другої світової війни.

---

115) Лист Барона К. Окура, директора головного Управління Південно-Манджурської Залізниці, Дайрен. Цей лист японською мовою є в нашому архіві.

116) »Маньджурський Вістник«, ч. 4, 1937 р. Передрук про цей виступ Постишева з »Українського Слова« в Парижі.

Большевики вели комуністичну пропаґанду і серед корейських переселенців в Манджурії (тих переселенців було понад мільйон у східній частині країни). Китайська адміністрація не визнавала японського твердження, що корейці-переселенці — японські громадяни. Тому корейці-переселенці зазнавали різних утисків від китайської адміністрації, бо вони як японські »піддані«, мовляв, не мають права користатися тут землею.

Преса того часу не могла порушувати таких дразливих питань і автор цих рядків мав великі неприємності за те, що вмістив кілька статтей на згадану тему в китайському часописі »Гун-бао«, про який ми вже згадували раніше.

Настрої та становище спеціяльної далекосхідньої армії під командуванням маршала Блюхера наприкінці 1930-их років були досить непевні. Причин було багато, а головно — це були наслідки проведених »чисток«, що їх робив Єжов разом із Сталіним.

Про конфлікти та настрої в цій армії свідчить особливо втеча різних відповідальних осіб, а зокрема перехід до японців комісара Генриха Самуйловича Люшкова. Він був заступником начальника секретно-політичного управління при НКВД та найближчим співробітником Єжова, мав чин комісара другої ранги Державної безпеки. Під час збройного зудару біля озера Хассан у Монголії, перейшов до японців і привіз багато документів, зокрема пов'язаних із совєтською аґентурою в Манджурії.

Люшков, перейшовши до японців, жив у Дайрені, де його захопили кінець війни та прихід московських військ до Манджурії. Він хотів, згідно з однією версією, втекти від червоних, але японська жандармерія знищила його, побоюючись, що він може попасти в руки большевиків. Були відомості, що після втечі Люшкова до Маньджу-Го, до японців перейшло або втекло понад 300 чекістів, головно його найближчих співробітників[117].

Від 1932-го до 1938-го року було понад 500 різних прикордонних сутичок між японськими охоронними патрулями та групами совєтських військ.

Значну ролю в охороні Маньджу-Го відіграла т. зв. Квантунська японська армія, яка до 1931 року була розташована вздовж Південно-манджурської залізниці (Мантецу), а потім, коли створено державу Маньджу-Го, перебрала охорону цілої країни. Значно пізніше японці почали організувати місцеву армію, яка все ж не була повністю оформлена до початку другої світової війни. Штаб Квантунської армії перенесено з Порт Амуру (японська назва — Ріожун) до Сінкінґу, нової столиці держави Маньджу-Го.

*

117) П. Балакшин: »Финал в Китае«, т. I, стор. 225-229, а також »Маньджуріан Дейлі Нюз«.

Закриття Українського Клюбу в Харбіні та інші адміністративні формальності й перешкоди в українській праці в 1920-их роках, спричинилися до того, що деякі активні українські діячі переїхали з Манджурії на південь до властивого Китаю. В цьому не було нічого дивного, бо в 1920-их роках перспективи для заробіткової праці в Харбіні та вздовж т. зв. КВЖД, Східньо-китайської залізниці, були мінімальні. Управління цієї залізниці в жовтні 1924 року опинилося під совєтським контролем і умовини життя еміґрації різних національностей значно погіршали.

Колишні члени Українського Клюбу в Харбіні та учасники нашого руху на Зеленій Україні й у Сибіру стали фактично основоположниками нової сітки наших осередків в Китаї[118]. Серед цих нових наших осередків у Китаї місто Тяньтзін відіграло значну ролю. Наприкінці 1928 року там зібралося чимало свідомих і активних українців, між ними: О. Дробязко, К. Рибка, М. Козловський, М. Хмелевський та інші. Значною групою був і хор Машина та Могильникова, що складався з колишніх службовців Східньо-китайської залізниці.

Була також відчинена філія харбінської »Просвіти« в Ханькоу (центральний Китай), на чолі з д-ром Брилем. Друга спроба відчинити »Просвіту« була в Шангаї. Там ініціятивна група на чолі з д-ром Л. Гирняком (або Гурняком) розіслала 45 запрошень на установчі збори, але через політичні помилки в реґістрації, ця справа закінчилася невдачею. Щойно в 1932 році постала Шангайська Громада, яка проіснувала до початку 1949 року, але вже під іншою назвою.

Щоб пояснити умови праці українців в Тяньтзіні, треба нагадати, що це старе місто здавен-давна було великим торговельним і воєнним центром для північного Китаю. Сполучується т. зв. Великим каналом із рікою Ян-цзі-кіянґом у центральному Китаї, через ріку Гаї. Першу чужинецьку концесію одержали тут англійці в 1860 році, а пізніше — французи та інші. Місто сполучене також із портом Таку при гирлі ріки Гаї, що впливає там до Печелійської затоки.

Під час т. зв. повстання боксерів в 1900 році, Тяньтзіні було ареною жорстоких боїв між китайськими і чужинецькими військами. Згідно з договором у 1902 р., всі фортифікації та стіни міста Тяньтзіну і порту Таку були знищені.

По закінченні війни в 1945 р., чужинецькі концесії перейшли під контроль китайського уряду. Найактивнішими були англійська та французька концесії, де скупчувались торговельні та фінансові операції. В тих концесіях, як і в інших містах Китаю, була запроваджена чужинецька адміністрація; китайці не мали жодного відношення до місцевих адміністраційних, судових і податкових справ.

Отже в тих упривілейованих містах була повна свобода для всіх европейців, а токож і для китайців. Большевицькі установи використовували ті умови для себе, для поширення комуністично-москов-

[118]) Див. наші статті в »Свободі«, Джерсі Сіті, та, зокрема, статтю »Українці в Азії« (2 травня 1953).

ської пропаґанди, творили свої аґентури, вели шпіонаж, організували саботажі.

Така діяльність комуністів велася без жодних перешкод, аж врешті національний китайський уряд дістав докази про створення великої шпигунської комуністичної організації, що має за мету зробити державний переворот і захопити у свої руки владу. І несподівано вночі 6-го квітня 1927 року китайська поліція і військові частини захопили совєтську амбасаду в Пекіні, в т. зв. посольському кварталі. Заскочені совєтські урядовці не ставили жодного спротиву, але похапцем почали палити документи. Китайські поліцаї вилізли на дах будинку й заткали всі димарі, припинивши таким способом нищення важливих документів.

В руки китайської влади дісталися цінні документи, головно списки совєтських аґентів із цілого Китаю. Результатом обшуків також в інших совєтських установах (консулятах, торговельних та інших аґентурах) було те, що китайський уряд почав загострювати свої політичні й дипломатичні взаємини з Москвою, про що ми вже говорили раніше.

Проте московські організації на теренах чужинецьких концесій не припинили своєї діяльности й підготовки до революційних актів проти національного китайського уряду. 11-го грудня 1927 року вони вчинили переворот у Кантоні, на півдні Китаю, і захопили в свої руки адміністрацію. На чолі цієї акції були московські аґенти Айслер, Ньюман, Пеппер та службовці місцевого совєтського консуляту. Вони створили місцевий комуністичний уряд, провели масові арешти і розстріляли визначних членів китайського уряду та національної адміністрації. За словами П. Балакшина, »за три дні свого панування комуністи залляли Кантон потоками крови«.

Цей переворот комуністів привів до повного розриву дипломатичних взаємин між Китаєм і Москвою. Всіх совєтських службовців і аґентів усунено з Китаю, а їх установи закрито. Про це широко говориться у працях Ву та К. Менерта.

Большевицька аґентура вела свою діяльність також з допомогою тих своїх аґентів, що до 1933 року працювали в китайській адміністрації в Манджурії, а потім — після створення Маньджу-Го — в японських установах, зокрема в японській жандармерії. Їх переважно рекомендувала московська фашистівська партія, в проводі якої був аґент ҐПУ інж. Матковський, як пише про це П. Балакшин.

Прикладом такої провокаторської діяльности може бути справа Д. Шевченка, колишнього старшини сибірської армії. Понад 15 років він працював у залізничній поліції (Китайсько-східньої залізниці), на заході Манджурії. Коли постала держава Маньджу-Го, він досліджував злочинну діяльність московського ҐПУ в районі т. зв. Трьохріччя, недалеко кордону Забайкальщини.

В цьому районі довший час діяла банда чекіста Жуча, що викрадала і вбивала переселенців — забайкальських козаків. Розслідування Д. Шевченко проводив із доручення начальника Японської Військової

Місії полк. Комацубари. Японська жандармерія заарештувала Д. Шевченка, обвинувачуючи його у »зв'язках з комуністами«. Москалі, що працювали у жандармерії, жорстоко побили Шевченка, пімстившись за його українство, бо він був членом т-ва »Просвіта« на протязі багатьох років. Перебув два місяці в арешті, а після звільнення пролежав місяць у шпиталі. Потім виїхав із Харбіну до Пекіну, де вступив до православного манастиря при Духовній Місії. Прийняв чин чернецтва, пізніше був висвячений на священика. В 1949 році виїхав з Китаю на Філіппінські острови, а тепер живе в Канаді.

На жаль, Союз Українських Еміґрантів у Харбіні не знав про арештування Шевченка, щойно після його звільнення, коли він прийшов із візитою до т-ва »Просвіти«, СУЕ вислав відповідний протест до Японської Військової Місії.

Це один з маркантних епізодів, що може служити доказом, як большевицька аґентура »співпрацювала« з японською жандармерією. Мабуть, таке саме було і в справі арешту П. Ковгана, про що ми вже писали.

З різних джерел знаємо про організацію українських громад в більших містах Китаю ще за часів першої революції в Росії (у 1905 році). Тоді, напр., була заснована Українська громада в Шангаю. Серед її членів були заможні купці та урядовці тодішніх російських установ. Ця Громада в 1905 році переслала до Петербургу 400 карбованців на фонд видання українською мовою Св. Євангелії, що її після багатьох років різних клопотань і заходів дозволено видати. Частина з цих грошей була призначена на видавання часопису українською мовою[119].

В 1908 році з Далекого Сходу переслано також 400 карбованців на фонд побудови пам'ятника Т. Шевченкові у Києві.

Але під час революції 1917 року, крім Українського Клюбу в Харбіні та Клюбу в Благовіщенську тут не було інших українських організацій. Про довоєнну Українську громаду в Шангаю ми не знайшли жодних інформацій, хоч і шукали. Гадаємо, що такі документи і листування були в архіві колишнього російського консуляту, де згадана громада мусіла бути зареєстрована. Але не відомо, де поділися ці архіви.

(Далі буде)

---

[119]) О. Лотоцький: »З Минулого«, спогади, том 2, стор. 257.

З ЦИКЛУ »МАЛИМ ДРУЗЯМ«

Богдан БОРА

НАД КОЛИСКОЮ

— Люлі-люлі . . . — мати колихає. —
Ти не знаєш, де твій рідний дім.
Він — де поле синє і безкрає,
Між садами, в сонці золотім.

— Баю-баю . . . — матінка колише. —
Ти не знаєш, де твої діди.
Там вони, де степ минулим дише,
Де полків Богданових сліди.

— Люлі-люлі . . . мати не вгаває. —
Ти не знаєш, де твій рідний край.
Там, де казку золоту співає
Кожна грудка, колос і ручай.

1956

СКАРБ

У світлиці, в 'узлику, у скрині,
Де свічками пахнуть рушники,
Скарб. Не перстень золотий княгині,
Не коштовні перли і брошки.

На базарі й ярмарку за нього
І копійки покупець не дасть,
А цінніший він однак від всього,
Наче серця нероздільна часть.

Я на нього часто так дивлюся
І тоді — думки, думки, думки . . .
В кожний вечір я над ним молюся,
Як у вікнах загорять зірки.

Перед сном до серця пригортаю
І тоді курличуть журавлі . . .
Скарб цей — тільки часть мойого краю,
Тільки грудка рідної землі.

З журавлями вийшовши в чужину,
Мати скарб цей скорбно понесла.
У світлиці, в 'узлику, у скриню
Заховала — доні зберегла.

1956

ОЧІКУВАННЯ

Я сьогодні чекатиму зірки,
Не одлипну ніяк од вікна,
Може вибіжу тільки до фіртки,
Щоб поглянуть, чи світить вона.

Це Свят-Вечір сьогодні в нас буде.
Це народиться в яслах Ісус.
Де ж та зірка-моргавочка блудить?
Виглядаю й ніяк не діждусь!

Це сьогодні засвітиться свічка
І ялинки краса оживе,
А з грудей неповздержно, як річка,
В далечінь коляда попливе.

Якось буде так солодко в домі.
Усі люди й думки — золоті.
Я качатимусь знов на соломі
Й обніматиму »бабу« в куті.

Потім вийду під зорі холодні.
Взявши маму за руку піду
Помолитись за тих, що сьогодні
Будуть в тундрі стрічать коляду.

Помолюся за тих, що не знають,
Що сьогодні в нас Радости Час,
І за тих, що обрізом ладнають
Поворотну дорогу для нас.

Помолюся за діда й бабусю,
Бо вони ще й тепер кріпаки . . .
О, прекрасно молитись Ісусу,
Як горять молитвами свічки.

Тільки скорше діждатися б зірки.
Жду на неї й ніяк не діждусь . . .
Може вибіжу ще раз до фіртки,
Чи не світить вона, подивлюсь.

1956

ЦВІРКУН

Цвіркуна малого маю —
Друга вдень і вніч.
Я його не проміняю
За найкращу річ.

Цей цвіркун зі мною вкупці
Слухає казок,
Потім грає їх на скрипці
В гущі забавок.

Грає він про край, де ллються
Голубі річки,
Де в житах цвітуть-сміються
Чарівні квітки.

Про той край, де зір намиста,
Де орлиний світ,
Де збирає вніч Пречиста
Щастя зорецвіт.

Про той край, де в далеч пестро
Трав моря пливуть,
Де мої брати і сестри
Борються й живуть.

Цвіркуна малого маю,
Бережу й люблю.
Він про край мій рідний грає
Ще й тоді, як сплю.

1956

НАД ЛИСТОМ

Вечір. Тиша. Сумерки довкола.
Над столом похилений школяр.
Перед ним лежить, як чорна доля,
Дядьків лист із царства тьми й почвар.

»... Нашу кров і піт спиває молох,
Забирає у ясир дітей,
Душить тих, хто б'є у дзвін на сполох,
Хто стоїть за правду і людей.

Кормить нас не хлібом, а обманом,
І жене на панщину щодня.
По кістках народу йде з наганом,
Мов диявол кари і огня...«

Почорніли обрії і стіни...
І школяр вдивляється в букви:
Кожне слово — дикий крик руїни,
Грудка муки з-під бича Москви.

На коверті аж кричить потворно
Серп і молот у крові й огні...
І зложились школяреві скорбно
До молитви пальчики дрібні.

Вечір. Тиша. Сумерки довкола.
Тільки шепіт молитовний губ,
Щоб серпа скінчилася сваволя,
Щоб про волю сповістив тризуб.

1956

БЕРЕЗЕНЬ

Іде весна! — лунає чутка.
Надходить рай для горобця!
Під небом дзвоник, наче грудка,
Співає пісню без кінця.

Шумлять розковані потоки.
У річці крига рине склом.
Цілющий вітер пестить щоки
Блакитно-соняшним крилом.

З вирію вже летять лелеки,
Кричать під небом журавлі
І якось дихається легко
Просторам, небові й землі.

Іде весна. Шумлять дерева.
Вже пахне соками трава.
Під небом пісня березнева
І грудки-дзвоника слова.

1959

КИЇВСЬКА ВЕСНА

Київ, небо і вітри блакитні.
У повітрі із каштанів цвіт.
А високо птиці перелетні:
Рідний Київ! Наш тобі привіт!

І співає дзвонами Софія,
І сміється дівчина з вікна,
З кляси вийшли діти на подвір'я:
Рідний Київ! Знов іде весна!

Долом — співи, журавлі — горою.
А каштани пахнуть і цвітуть.
І Богдан вказав їм булавою
На безкрає Подніпров'я путь.

Залящали солов'ї тоненько.
Спів поплив до Золотих Воріт...
І ожив із каменя Шевченко:
Рідний Київ! Мій тобі привіт!

1957

ГУСИ

— Що це, мамо, в небі голубому?
Чий це крик у соняшній далі?
— Це вже линуть з чужини додому
Гуси в гнізда рідної землі.

— Ти ж казала, мамочко-голубко,
Що і ми, як гуси, в чужині.
Може й ми полинемо вже хутко
На роздолля рідні і ясні?

Мама в небо дивиться крізь сльози.
— Крику щастя ще для нас нема.
На вітчизні нашій ще морози,
Хуртовина, хуга і зима.

— Ще зима? Коли проснуться квіти?
— Жди і слухай, і дивись на схід.
Треба кров'ю кожну п'ядь зогріти,
Треба потом розтопити лід.

1959

ГОРОБЕЦЬ

Під кущем край річки
Хлопчик невеличкий
Горобця спіймав.
Був йому за пажа,
Годував мов князя,
Пестив, доглядав.

Горобець, як скрипка,
Хлопцеві чичиркав,
Сівши на плече.
І повірив хлопчик,
Що малий горобчик
З хати не втече.

Тож відкрив віконце,
Щоб ручаєм сонце
В хату потекло.
Горобцева грудка
Випурхнула прудко
В синяву й тепло.

Полетів, полинув
У свою отчину,
До свого гнізда,
Де родились предки,
Де ростуть нащадки,
Де як мед вода.

1959

КАПІТАН

Сім років маю. Тож росту.
Солону даль вдихаю.
Я кораблі люблю в порту
І моря синь безкраю.

Сім років маю. Тож росту.
Я буду капітаном.
Ходити хочу по борту
Віч-на-віч з океаном.

Сім років маю. Тож росту.
Так часто сняться плеса.
Мій корабель жде у порту.
Ім'я його »Одеса«.

1957

ВОЯК

Привикаю я до труду.
Сталь люблю — не віск.
Виросту — вояком буду,
Командиром військ.

Слухаю батьків у хаті,
В школі вчителів,
Щоб колись наказ давати
Сотням вояків.

Мапу вже тепер читаю
На своїм столі.
Всі границі-межі знаю
Рідної землі.

А коли заграють сурми
На священний бій,
Перший стану без надуми
В лаві бойовій.

Тож привчаюся до труду.
Сталь люблю — не віск.
Виросту — вояком буду,
Командиром військ.

1957

ОСІНЬ

Скоро буде осінь.
Бачите? В далі,
Там де неба просинь,
Линуть журавлі.

У ліску листочки
Плачуть на землі.
З неба голосочки:
Люлі-люлі-лі . . .

Догоряють квіти
В золотій імлі.
Шепче ніжно вітер:
Люлі-люлі-лі . . .

Біле павутиння
В полі на ріллі.
Далечінь аж синя.
Крики. Журавлі.

Це іде вже осінь,
Тиха і сумна,
Та крізь дальню просинь
Дивиться весна.

1956

ПОБАЖАННЯ

Рости. Як соняшник рости угору.
Не гни ніколи до землі чола.
Дивись у синь високу і прозору,
Де гордо креслить шлях крило орла.

Пий щедрі роси в ранішню погоду,
Лови проміння сонця золоті,
Щоб влітку був окрасою городу,
Щоб другим сонцем сяяв у житті.

Вдихай повітря з синього простору,
Тягнись до сонця ярого й цвіти,
Плодами в осінь наповни комору,
Своїм насінням інших збагати.

1959

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

тижневик

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, насвітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміґрації й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміґрації в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Rd.,
London, N. 1.

Адреса Видавництва:

München 8, Zeppelinstr. 67
Verlag Schlach Peremohy
Germany

З ПОЕЗІЇ МОЛОДИХ

Роман БАБОВАЛ

ІРЖАВИЙ ВІТЕР

Сиділа старість, як пожужманий часопис
в гамаку вечора
і слинила вітри.
Крутила папіроски спогадів і втоми,
а осінь гніздилась
в протуберанцях тютюну.

Іржавий вітре! — крикнули літа
побляклими устами сонця
і дні червоніші, як помідор.
І старості
лишалася, здавалось, тільки розпач
і віск
сухих стеаринових сліз.

Старці
сиділи в весняному павутинні сонця
і задивлялися
в невпинний біг
опон та закаблук.
І їм
пила туг роздирала кволі груди,
іржавий вітер біг
бульварами очей і чіл,
поритих зорями
і вмитих сивизною.

Сиділа старість, як
подертий папірус
(зарослий пилом часу)
в гамаку ранку і
ковтала обрій,
сльози,
сонце,
стогін і життя.
Востанне . . .
А з поглядів
летів крилатий крик,
кривавий, як

іржавий вітер,
нестерпний, як
крицевий скрип,
як писк скрипок.

Рим, 29. 3. 1968

ЧЕКАННЯ ПРОБІГАЛО

Як небо стало липнути до дерева,
Ребром застромленого в сивий камінь,
Я ждав на тебе з скалкою вітрів в очах.
Проходи ж виростали, наче ревінь.

Чекання жовто процвітало без стебла.
Чекання в зщуплених устах старілось болем.
Чекання застигало нехіттю до дня.
Чекання пробігало часом, місяцем і кролем.

А з забуттям в слизьких обіймах, на чолі,
А з тишею за кожним кутом слова,
Ти не приходила туди, де на ребрі
Дрімало дерево й моє чекання, скошене край плота.

Льєж, вересень 1968.

ГРІХ

Ми свічками кинемось
обжарювати сирий біль,
що хрустітиме в наших костях,
ми припадемо грудьми
до самопокарання
за бажання тиші,
сонця
і щастя,
яке ненароком над м'яким ранком
виросло з наших очей,
щоб
втомою безуспішного щукання
погляду загородити вечір.
Ми вмиратимем, як гриби
з формою і запахом гріха,
що млосно виросли
на дереві
гниючого
розп'яття.

Льєж, вересень 1968.

З ЦИКЛУ: »ДЕСЯТЬ БАЛЯД«

ОПУЩЕННЯ

»Чи бачиш, як із мертвого тіла, що ще не впало,
підводиться янгольська постать
з лезом жорстоким в руці?«
(Юрій Тарнавський)

На віття,
зірване з кріслатого світанку, злетіла птиця,
яку довго люди помилково вважали за сонце;
і коли пісня повисла павутинно
на пальцях вітру,
пройшли години, яким розпачем снились
встромлені в ставок круглі соняшники,
пройшли й прохожі чужі,
і коханці, осліплені болем,
і поети захриплі,
тупо насупивши брови.

А птиця далі ткала тони
терпеливо і філігранно, доки врешті не стало
боляче їй до нестями,
незвісно чому,
і вночі не зачорніла ширшавою шишкою
назавжди.

А долі лежали камені, як загублені колись днини
з загадковими усміхами та роздумами
про власне походження.

Лювен, січень 1969.

СУМЛІННЯ

»Now that we talk of dying —
And should I have the right of smile?«
(P. S. Eliot)

Зрубали дуба люди так ненависно,
що, коли повалився велетень
скошеною тінню,
з розчавленого гнізда, де сидів
вечорами нагий вітер,
вихопилася ройно безкрила іще ніч
і хижацько виклюла
сонному небу сонце,
а людям — очі.

І довго лежав
століттями спорохнявілий стовбур,
зарослий вогкою цвіллю,
а ніч чорною раненою птицею далі
шукала
гнізда.

Лювен, січень 1969.

Любомир ГОСЕЙКО

НА КОСОГОРІ НЕВІД'ЄМНИХ ПРАВД

I

Знедолено, знецінено
знизують плечима світи перевидані.
Розправляються крила в далекі шляхи,
і крислато табориться спів тишини.

Знедолено, знецінено
слоїться те світло наскрізьне, розжарене,
умлівають на світлі гранчасті імли,
і говорить у далечі річ первини.

Знедолено, знецінено
парус маячить на півсонному зводі,
і часи беруть рифи, і рифи беруть
та й не мислять у мислі святій і живій.

II

Височать стеньги —
нагадуються глибокі дні —
достеменно —
і білі хвартушини
на дроті... під вітром.
Нагадуються — достовірно —
зароки і змови.
(Розбивались наголову вони
і жили надголодь, озвіріло).

Ох, і не раз я судив себе
пересудженим судом...
і не раз вже жили сушились
на дроті... під вітром.
І не раз хуртовина

сушилась у мені.
В такі напружені, ведмежі хвилі
жив я життям,
наражуючись на інше життя.
Вилиняли світи...
світи вилиняли.

III

Коли любе життя вже стрічатиме
вечір,
не забудь навернутись, спастись,
і тоді свою юність вдихай.
Час — который, короткий, — цього не забудь.
Не забудь полюбити в останній розпуці
зусилля, надію, бундючність — і смерть.
Не забудь, що в послідній надії
любити любов — то вдумлива вдумливість.

Скільки їх вже пішло,
не попивши природного меду,
не вдихнувши ранкового вітру землі!
Скільки їх вже пішло —
дуже схожі на корінь тернини —
що не скуштували життя ані сонця,
що вшир розправляє гидоту.

Кончину здолай!
Безтрепетний будь,
і жадобі, й влесливостям.
Іди путтю, котрою людині
доручено душу плекати.
Зберігай в своїм лоні життя,
і гидке, і бравурне!
Пережий це, що жоден не міг пережити —
розпуку в надії,
надію в розпуці.

IV

Чоловіче вільний!
Ти завжди кохатимеш істину!
Вона віддзеркалює світ твоїх правд.
В їй найглибшій крові
твоя правда живе непорушна.
Не цілуй тої істини,
бо правда твоя — це інакше.
Іноді — бачиш — дві правди
живуть: одна праведніша за другу.
Обидві вони — окраїни найвищих законів,

що поборюють плоть
безпощадним докором.
. . . . . .
Чоловіче земний!
Твої правди — це лезо
двосічних мечів і
покою.

V

Осовіли дні широкі.
Попусту ще співчуваю
тим,
котрим життя — причинне,
тим,
котрим хандра причинна,
тим,
котрим судьба хибує.

Знедолено, знецінено,
приділено широко жити.
І дні, і ночі
ягняться . . .
І дні, і ночі
щеняться,
а люди — обідрані духом,
світи — облисілі світами.

VI

Якби злучити всі п'ять континенти,
Якби моря висушити дощенту,
Не лишилося б світу,
Не зосталося б люду!
Границі зрівняли б людці, ліліпути.
Самогубно продалися б пеклу гіганти!
Трофеї, погроми, знущання
ревіли б в п'яти континентах,
і плакали б сміхи в п'яти небозводах!
Воскресли б пророки,
воскресли б анали вже невикорінні,
устали б на світ окаяні, нечесні, —
мочалили б наново мстиве видовище!
М'якосердя б не знали,
нашестя кували б.
Якби злучити всі п'ять континенти,
де моря б поділись,
де ріки вливалися б?

Рим, в листопадовім міті

Наталена КОРОЛЕВА

СОН ТІНІ

(Повість)

І. СВЯТКОВІ ДНІ

Злетів до мене з неба Ерос,
обгорнений пурпуровим плащем.

— Ізі, танцюристка, — не дочка мені. Але живе тут, — висвітлила скромно одягнена старша жінка.

Кощавий раб у гнідій ексоміді й довгих широких лідійських штанях, таких дивовижних для місцевих людей, спустив з плеча чималий кошик і пересунув на потилицю фригійську вухасту шапочку. Спадаючи, розпущені навушники черкнули по його обличчі й поклали темні тіні, від чого обличчя стало подібне до черепа мертвяка.

— Ось воно що! То виходить, дівча проживає у чужих? Як ми, невільники...

З-під насуплених брів він оглядав постать загорненої у темний плащ, »столлу«, старшої матрони.

Потім потяг поглядом по чистому подвір'ю, кучерявій перголі біля затишного фонтану, по садовій огорожі й по гарненькому домику з поверхом і гарною терасою, підпертою іонійськими колонами.

З веранди, заплетеної виноградною лозою, повною великих рожевих грон, вийшла коротковолоса, кучерява дівчина з оберемком різної одежі.

— Радуйся, Афро! — привітала, проходячи, матрону.

— Мир з тобою, Геленіоно! — ласкаво всміхнулася матрона, зав'язуючи мішечок із пшеницею. Потім перевела очі на раба й додала:

— Ні, Ізі живе у себе вдома. Цей дім належить нам, кільком власникам... Її ж два покої — он там, нагорі, — й показала на поверх.

— Ну, то річ інша, — немов задоволено відповів раб. — А що ж я маю робити з тим диптихоном? — труснув у руці таблички до писання. — Адже пан велів: ти, каже, Квакусе, просто їй в руки віддай! Ще й на словах скажи, щоб прийшла вранці невідмінно. До школи, тобто до Батила.

— Ну, добре, чоловічку, але ж вона ще не вернулась з бенкету, — спокійно відповіла Афра. — Або чекай, або зайди ще вдруге, або, коли хочеш, довір мені диптихон. Як прийде, я їй віддам.

І покликала до саду: Тю-тю-тю!

З цокотінням металевих струн і фуркотінням крил з-за огорожі висипалось із десять білих цесарок.

Матрона кинула їм пшениці, що впала золотим дощем, і пішла до хати.

Квакус почухав під пахвою, підтяг штани й, звертаючись до дівчини, що прала біля басейну, промовив, вагаючись:

— Не інакше, як доведеться прийти ще раз. Адже ж казав: »Дай у руки!« Так на здоров'я!

— Іди здоров, — відповіла Гелене, не підносячи голови. Чула, як рипнула хвіртка. За хвилину вчула, як рипнула ще раз. То вийшла Афра.

— Нема вам саду? — звернулась до цесарок, що кумедно кланялись їй головками, Гелене.

Кша-кша! — махнула на них мокрою ексомідою. І знов зачула, що на вулиці хтось легко вдарив калаталом у браму.

Ніхто, однак, не входив.

— Жебрак?

Гелене струснула руки й пішла до хати по хліб.

Але хвіртка відчинилась, і в ній з'явилась несмілива, стрункa постать гарної дівчини в сірій столлі.

— Мир дому цьому!

Гелене вмить пізнала поглядом вартість цінної тканини столли, помітила невеличкі, нові, красно зроблені сандалі. І в думці здивувалась, що прихожа не має сережок у вухах.

— Радуйся і ти!

— Може я помилилась? — спитала скромна дівчина. — Мені вказали, що тут живе вдова по старшині Афра з Тінгісу, ткаля.

— Ось-ось щойно вийшла! Але вдома її донька, Антонія. Ввійди. Далі, двері праворуч.

Незадовго Антонія вийшла з гостею:

— Я проведу тебе, Іраїсо, — вчула Гелене голос Антонії. — Я знаю ту ткалю. Вона радо це зробить. Мир з тобою, Геленіоно.

— Радуйся, Антоніє. От, і маєш землячку.

— А чому ти гадаєш так? — піднесла на Геленіону прегарні очі чужа дівчина.

— Однаково вітаєтесь: »миром«.

— А ти так не вітаєшся?

— Я — гелленка, грекиня, — і прала далі, міркуючи:

— Дивні вони, Афра з донькою. Замість, щоб відбити конкурентку, ще й самі її проводять.

Вона знала, що мати з донькою тільки впертим тканням можуть заробити собі на прожиток. Хіба ж можна було б втриматись в Олександрії на мізерній пенсії, що її дістає вдова по вексіляріюсові — драконарієві комонної когорти Третього легіону з Тінгітанської Мавританії, відкіль прийшла і вдова комонного військового старшини — Ізіна мати?

Сонячне світло заливало вже ціле подвір'я, коли Ізі відчинила брамку. Вона мала під пахвою пакунок із танцювальним приладдям: прозорими, »скляними«, як їх називали, шатами, мідяними дисками —

кроталами. А також і з полатаними сандаліями, що їх взяла по дорозі в шевця для свого опікуна, філософа Стробуса.

Танцюристка була весела й співала свою нову композицію.

Цесарки ніби тільки й чекали на цей мент: ураз, прожогом полетіли на звук Ізіного голосу.

— О, сьогодні тобі не треба нагадувати, чи бажати. Радуйся! — крикнула їй від фонтану грекиня.

— Радуйся й ти, Геленіоно! Якже ж мені не співати, коли мені трапилось чудо.

— Навіть чудо?

Ізі повисла на шиї Гелене, що саме набирала воду з басейну фонтану, й закрутила грекиню з собою. Геленіона випустила з руки амфору, і вона, захлинувшись водою, пірнула в басейн.

— Я бачила Ероса! Ероса! Ероса! Самого Ероса — бога кохання! — звірила Ізі причину своєї радості.

— Уже? — роблено поважно спитала грекиня.

— Тобто як: уже?

— Бо це »чудо« мусить статись із кожною дівчиною. Але ж чи не закороткі в тебе крила, цикадо, на Ероса?

— І от! Вона нічого не розуміє! І взагалі з тобою не можна говорити поважно...

— Ну, не ображайся. Ліпше скажи, в чому справа. Та не сип! — стримала грекиня танцюристку. — Афра щойно їх нагодувала. Ну, розповідай, — додала ще раз і нахилилась, щоб виловити з басейну потонулу амфору.

Ізі тимчасом вже накладала дерев'яного вугілля до переносної жаровні й розповідала:

— Ти знаєш, Геленіоно, як мені огидло на орґіях, коли вони підходять до кінця. Такі брудні обличчя гостей — аж страшно. Немов мертві — з того боку, що повернений до вранішнього світла. А друга половина, хоч і жива, але теж ніби змагається зі смертю. В перерві, коли ми, хореї, виходимо між гостей, до мене почав чіплятись череватий римський сенатор. Обличчя — аж синє, розпухле, а в'язи такі червоні, як просіл у різницькій крамниці. Добре, що вінок сповз йому на потилицю, бо я вже не знала, куди діватись. Ах, Геленіоно! — зітхнула Ізі, — якби ти його бачила!

— Гарний?

— Нема слів. Мені аж язик одерев'янів.

— Що ж він тобі казав?

— Запитав: хто я?

— Та що ж: не пізнав, що ти хорея з балету? А ти йому?

— Я сказала, що я — Ізі з Мареотісу.

— Мала б ще додати: за Місячною брамою. За Каналом. Бож він римлянин. Що ж він може знати в Олександрії? Ну, й досада з цією амфорою. Ніяк не можу вхопити.

— Стривай. Звідси її не впіймаєш.

Ізі вмить скинула з себе туніку, розв'язала сандалії й стрибнула в басейн.

— Маєш. Це добре: буде мені замість відпочинку. Мені так хочеться спати! А все нема коли!..

— Тож розповідай про свого Ероса, — цікавилась грекиня. — Про що питався ще?

— Питався, з ким я живу, чи маю батьків, родину... Я сказала, що самітна, сирота. Як Селене в небі.

Але Ізі не додала, що той красень відповів їй:

— Я теж самітний, як місяць...

А Ізі спитала:

— Тому ти такий зажурений, сумний?

Може й було нечемно таке казати? Але ж, мабуть, ні. Бо той ефеб відповів відразу, без незадоволення:

— А ти це зауважила? — й додав: — Хіба ж такому метеликові, як ти, самітність видається тяжкою?

— Нарікати — марно, — спустила Ізі свої довгі вії й задивилась на медальку, що її юнак мав на шиї. А потім додала тихо:

— Треба сприймати своє життя таким, як дають його боги:

А він на те:

— Говориш, як віщунка Сабілла. Хто тебе навчив цього?

— Сибілли ніхто не навчав! — кинула Ізі вже на бігу, бо треба було знов »до кола«.

Ізі роздмухала жарівню, поставила варитись ранішній кулешик, сіла на кам'яній лаві біля Гелене, обхопила руками коліна й розповідала знову:

— Коли я, вертаючись додому, добігла до надбережжя, ніби розжеврювалось... Прокидались морські птахи і різкими покликами вітали день... На рожево тремтячий нашерх моря виплив човен. Вітрило, як ніжне рожеве крило. А біля того крила — юнак. Геленіоно! Це був він! Мій Ерос! Моє серце наповнилось радістю, що, як солодке вино з амфори, переливалась через вінця! Куди, куди несеш мене ти, серце? Чого плигаєш, мов кінь, що зі скелі сліпим скоком метнувсь у прірву? І, зненацька — знаєш Геленіоно — з-під скелі зірвались меви! Справа — ліворуч! Справа — ліворуч полинули в жовторожеве повітря. Як пелюстки білих квітів. Коливались над зрябілою поверхнею розвеселеного моря. А Ерос вітав мене з човна.

Геленіона перестала прати і з цікавістю слухала подругу.

— І, звичайно, ти, поетко, склала нову пісню? — спитала вона.

— А як же інакше? — здивувалась Ізі. — Ти ж сама розумієш: коли вранці перед тебе справа на ліво вилетять птахи, це віщує щасливий день.

І Ізі заспівала повним, оксамитним контральтом:

Щасливий день! Ясний мій день!
Ти радісно почався...

У серці дзвоники дзень-дзень...
Мені ж сам бог з'явився.
Схили же небо, келих свій
І щастям всю мене полий...

З вікна поверху висунулась лиса голова:

— І нема вам упину, цокотухи? Як перестануть цесарки, тоді заводять оці... цикади та музи з передмістя! Скажім, для прикладу, хоча б бога Гіпноса посоромились!

— Але! Сховайся, місяцю, бож надворі вже день давно! — відбила жарт грекиня. — Тільки ж, бачу, філософ забув, що сьогодні він мусить вийти з дому зрання.

— З такими грішницями справді все забудеш, бож мені з вами таки й не по дорозі.

— Якщо до шиночку, то дійсно... Попіни й таберни нам справді не по дорозі.

— Попіни, попіни, — передражнив Гелене філософ Стробус. — Жінота, скажім для прикладу, говорить найкраще про те, чого не тямить.

І з цими словами сховався.

— Ізі-і! Не дуй же так у жарівню! Посиплеш сажею всі мої експоміди, — повернулась грекиня до жарівні. — Але я, власне, не розумію, чого ти так радієш?

— Як тобі це зрозуміти, мила Геленіоно, коли ти взагалі не тямиш, що то таке радість.

— Навпаки. Саме тепер, коли в місті цезар, і коли я маю стільки замовлень, я це розумію дуже добре.

— Не гнівайся на мене, але ж ти розумієш тільки радість матеріяльну. А я от не розумію: навіщо тобі стільки грошей? Ти ж і так маєш найбільшу частину нашого дому.

— Що частина? Я хочу мати цілий дім, власний, у рідному Коринті, з великим виноградником і з чудовим видом.

— І тоді, Геленіоно, перестанеш бути мистцем. Не робитимеш своїх чудових ваз. Не ліпитимеш своїх прекрасних фігурок. Мистець, коли стає заможним, для золота зраджує мистецтво, каже Батил.

— Багато ви тямите з вашим Батилом. Справді, тоді я не робитиму статуеток для гендлярів бобами чи оливками. Ага! Ти згадала про Батила. Приходив тут Квакус. Побоявся віддати диптихон. Казав: прийде ще раз. Бо Батил тебе конче кличе сьогодні до школи.

Ізі перенесла під перголою ближче до столу жарівню й розставляла на столі дві миски, поклала ложки.

— Ну, ось і ясний місяць між вранішні зорі, — лагідно промовив Стробус, виходячи вмиватись до фонтану.

На кам'яній лаві зауважив Ізін плащ, пакунок і свої сандалії.

— Дитино моя! Та ж ти щойно вернулась? А співаєш, ніби ти спала цілу ніч! Коли ж ти виспишся?

— Як буде змога, по полудні, — відповіла Ізі.

— Ну, що ж ти там бачила на симпозіоні? Багато було римських гостей?

— Багато... Але, як бігла додому, мене спинили нічні вартові — вігілії. Тепер їх сила ходить по вулицях. А як я підходила до Ростри, чула їхню розмову. Говорили вони про якогось Татіяна. Казали, що хоч цезар і дуже мудрий, однак Татіян його »накриє плащем«. Стробусе, хто то такий цей Татіян?

— Дитино моя, дві речі не цікавлять філософа. Це — скажім для прикладу — кохання і політика. Але відповім тобі коротко: розумієш, що то є сила, а що воля? Так от: цезар Адріян це — сила. А сенатор Татіян — воля. Sapienti sat. Finis.

Стробус сів до столу, узяв ложку.

— А тепер, Геленіоно, до справи. Ти знаєш Дізієвого раба, кухаря Екзуперія?

— Екзуперія? Це чи не той дивак, що говорить тільки з цапами? А до людей не озивається?

— Його. Але не такий він і дивак, як удає.

Стробус показав пальцями, ніби рахує гроші.

— Я цим способом враз видобув із нього мову. Сьогодні зранку він буде сам на весь дім, бо всі ж підуть зустрічати августу. То є нагода докладно оглянути інзулу Лізія. Мені йти не годиться: кожен знає, чого філософ Стробус задивляється на чужі вілли. То я попередив Екзуперія, що ти хочеш купити якісь вази та статуї. А ти вже оглянь докладно.

— А є купець? Хто?

— Страшна таємниця. Ані мур-мур. Хризіс, гетера, хай вона чхне щасливо.

— Та що ти говориш, філософе?! Він же на неї й промарнував всі батькові маєтки!

— Ну, скажім для прикладу, не тільки на неї. Але ж і Хризіс мала з того двійко гранатових зерняток. Твій же улюблений Арістофан не дурно казав, що ваша сестра »три міни позичить, а дванадцять нарахує«. Дурний Лізій позичав у Хризіс.

— Кулешик на столі! — покликала Ізі. — Геленіоно! Сідай з нами!

— Дякую, я вже снідала. Здивував ти мене, Стробусе. Справді, треба щось робити. До речі, ти згадав Арістофана. Він бо ще каже: »То бараняче життя — жити й нічого не робити«.

— А ти ще додай від себе: і не зробити, — всміхнувся філософ.

— Кулешик — як амброзія. Хоч би й самому цезарові. Кажуть, що він харчується, як ми, вбогі філософи: оливки, свиняче сало, куліш. Але Ізіно — загарячий і просить ще трохи солі.

Ізі метнулась по сіль.

— Чуєш, малярко? — приглушив Стробус мову. — Кортить мене пхнути на слизьке того губатого фавна Лізія. Багато я наслухався від нього прикростей. Але то б пусте, коли б він не почав заглядати сюди та накидати оком на нашу цикаду. Отож поможи мені, щоб йому зі всього маєтку лишились тільки губи та бас. Тож пильнуй всього!

— Хіба ж мені треба казати двічі те саме? Це ж тобі не твоя цезарейська школа. Лише скажи: де зійдемось? Чи ти будеш з Ізі у Евное?

— Хіба й ти підеш зустрічати августу на Колюмнадах? — здивувалась Ізі, повертаючи з сіллю. — От дивина: Геленіона — на розривки.

— Не на розривки, а нові орнаменти оглянути, що будуть на римлянах.

— І не самі орнаменти, — додав Стробус. — Не шкода очей і для Адріяна.

— Мені жаль, що я не можу... Треба у школу.

— Все встигнеться. Таки ж не щодня трапляється побачити цезаря. Особливо такого, що буває раз на кілька століть, — озвався Стробус.

У брамі стояв Квакус, тримаючи на плечі коша, з якого висіла зелена кропива.

— Даремно трудився, — промовила Ізі, перебігаючи очима диптихон. — Я знаю це ще з учора. І за годину буду в школі.

— Ото ж і я казав. А він: ще й на словах, каже, нагадай. Ганяють людину. Отакі ключки, та ще й з рибою.

Стробус виразно глянув на Ізі. Та зрозуміла:

— Зажди, Квакусе.

Раб спустив на землю коша, потер намуляне рамено й почав гризти гарбузяне насіння.

— Риба, — показав пучками на кіш. — Доміна страх любить. Ласа. А що там діється на Колюмнадах! Уже й не просунутись! Мов ті мухи на патоку. А чого? Дістануть щось?

— Цікаво ж, — відмовив філософ.

Було жаль старого. Але встрявати в розмову з рабом не личило.

— Отож тільки й того, що цікаво. Наша доміна й собі — так пан аж ногами затупотів, як селезень. Дякую тобі красненько. Скажу — за годину-дві прийдеш.

*

Моє серце в тілі моєму не перебувало,
й життя від смерті вже не відрізнялось.
З єгипетської казки про Сінуге
Берлінський папірус

Цезар Елій Адріян, що вже кілька днів гостював в Олександрії, цілковито полонив олександрійців. На тлі святочної пишності, розваг і загальної заклопотаності цезарева постать, повна шляхетної простоти й досконалої стриманості, вимальовувалась ще виразніше й принаджувала населення. Неначе цезар напустив таємних чарів. Все в ньому подобалось захопленим громадянам: і його обличчя, і те, що не був голений, як усі римляни, а мав бороду. І що замість імператорської пурпури мав на собі звичайний білий, »філософський«, плащ. І те, що ходив між люди без охорони й цікавився всіма дрібницями міського життя.

Всі були вдоволені.

Жерці були вдячні за пошану до всіх — без винятку — святинь і релігій. Жіноцтво шаліло з радості від збільшення жіночих прав. Народ і військо захоплювались, що Елій володіє зброєю ліпше за Траяна, свого попередника, знаменитого вояка. Представники мистецтва і вчені раділи, що Адріян справді був філософом, всебічним житцем, з кожним говорив його мовою, бо знав тих мов багато.

Забулося, що він походив з »чужої« Іберії і для єгипетської Олександрії »в дійсності« є лише... »римським тираном«.

Про Адріяна було повно всяких анекдотів і дотепів. Було відомо, що він не має жодних стосунків зі старшою аж на десять років Сабіною — августою, що її мусив взяти за дружину з мотивів політичних. Відомо було, що вона зла, як іхневмон. І відповідно до тієї приязні, яку виявляли до Адріяна, ще й не бачивши її, виявляли до неї ненависть.

І коли рівняли Адріяна ради честі з героєм Траяном, то про Сабіну можна було почути:

»І чого, власне, пишається? Що родичка звичайного вояка Траяна?«

»Має краплину вояцької крові, а вже велить на своїх статуях вирізувати: Venus victrix — Венера переможна«.

»В касарнях їй жити, а не в палацах«.

»Та, кажуть, що боязка. Тільки між вояками й не боїться«.

І олександрійці, про яких римляни справедливо говорили, що »їх задушить мовчання« і що вони »повмирають без дотепів«, всіма способами »гострили язики« на адресу августи, на яку, однак, подивитися зійшлося все місто на центральні вулиці Колюмнади, що хрестом пересікали всю прекрасно розпляновану Олександрію. Квіткарка Евное вже зачиняла цілком спустошену свою крамничку, що була саме на розі перехрестя, вікнами на обидві колонади. Звиваючи полотняну заслону, що захищала її ароматичний крам від палючого сонця, щаслива заробітком, вона весело розмовляла зі Стробусом та з Ізі, яка приводила до порядку порожні кошики й коші.

— Нема. Нема ані пелюсточка. Все продано, — замість привітання гукала квіткарка двом молодим патріціям, що протискувались крізь юрбу до її крамнички.

— Як нема? І не сором тобі казати таку неправду у вічі? — заготав голосним басом присадкуватий, плечистий ефеб із товстими губами, одягнений у розкішний, золотими пальметами вишитий хітон, оздоблений золотою фібулою.

— Ми ж бачимо дві чудові троянди.

— Де? — шукала очима Евное.

— Та ж ось: ти і твоя приятелька. Нам інших не треба. В тій хвилині в крамницю ввійшла Гелене.

— А ось ще одна! Розквітла троянда!

Гелене була задоволена, весела й пашіла повними рум'янцями.

— Здається, шляхетні пани не помітили ще й старого будяка, — буркнув Стробус і заступив Ізі, на яку розставив руки губатий ефеб.

Другий гульвіса зробив рух до Гелене.

— Лізіе! Лиши! — озвалась Евное. — Той пуп'янок не для тебе, задорогий.

І засміялась ущипливо, натякнувши на його скрутне становище.

— Лізій має ще досить, щоб купити вас усіх! — І він підкинув на руці плетений гаманець.

— Золото швидко розкочується, — зауважила Гелене, також заступаючи Ізі.

— Але ж він має ще он які губи, — кинув Лізіїв приятель. — Ще Сократ казав, що соковиті губи ліпші для поцілунків.

— Раджу прихильникам Сократа цілуватись зі мною. Для деяких Федонів і я буду добрий, замість Сократа.

Кіш ковзнувся під Лізієм, і він, заточившись, майже впав на Стробуса.

— Не я ж казав? — зневажливо промовив філософ. — Це буває частіше, що простягнеш руку по троянду, а повиснеш на оливковому суку.

— А ти, щербатий горщику, перестанеш хряпіти! — гаркнув Лізій.

Але в цій хвилині вулиця сколихнулась.

— Цезар. Імператор. Августа. — Ізі чула жарти, бачила цезаря, бачила пурпурою затягнену лектику Сабіни, яку натовп зустрів мовчанням. Бачила за нею пишного цезаревого »адоптованого сина« — Вера, що їхав на коні, оздобленому крилами, оточений »чотирма вітрами« — гарними, нагими юнаками. Але все це пливло перед нею без форми, без барв. Вона знала напевне, немов уже пережила й бачила все це, що ось-ось їй гляне в очі »її Ерос«. Коли на повороті Колюмнад з-за рогу виткнувся цезарів повіз, чогось злякались коні. І тут почет присунувся щільно до крамнички Евное.

Ізі кинула квіти просто на Адріянів повіз. Квіти черкнули по голові білого, як лебідь, коня з рожевими ніздрями, оздобленого золотом і самоцвітами. Нервовий і пружний, він схарапудився, став на задні ноги. І в той момент на досяг руки, просто проти свого обличчя Ізі побачила лице »свого Ероса«. Він на мить притяг поводи, і два погляди »сплелись, як фіялка і лавр у вінку«, мигнуло блискавкою в Ізінім мозку... чи проспівало серце?

Далі Ізі не бачила й не чула нічого. А все ж таки вухо вловило слова:

— Цей Антіной — мов правдивий Ерос.

— Слава Антіноєві!

— Наступникові цезаря!

З цими словами згас світ для Ізі. Прийдешній цезар... Богине! Богине!

Міцно трималась за лутки вікна, на якому стояла. Але бачила перед собою... море. Відчувала, що вона в маленькому човнику, з якого хтось тягне її, щоб скинути в безодню...

— Та ж вона спить!

— Ізі-і! Що з тобою?

Гукали на неї й тягли її з вікна Евное й Гелене.

— Бідна дитина, — схилився над нею Стробус. — Конче мусиш до вечора заснути, бо не ручуся, що ти витримаєш. Може б ти не йшла до школи? Я сам піду. І розпитаю, а ти підеш увечорі.

— Куди? — спитала Ізі, немов прокидаючись зі сну.

— Та ж до Батила. До школи.

— Ні, ні. Я миттю...

І враз побігла.

Стробус узяв під лікоть грекиню:

— Була?

— Гелене ж обіцяла. Ось маєш. — І вона оповідала, мов читала з листа. Не проминула найменшої дрібниці.

— Ну, стривай! — хитнув головою Стробус на адресу Лізія. — Як хто з нас буде — скажім для прикладу — »щербатим горщиком«, то це напевно ти. От тоді побринькаєш губами, а ми послухаємо.

*

Пасток не наставляв я,
але мене самого вполювала любов.
З єгипетських »Пісень кохання«

З повної руху й барв Олександрії Ізі найбільше любила Ракотіс — »дільницю чужинців«. Відчувала щось братнє в цій гармонійній мішанині гелленства, варварства й Сходу, що доповняли одне одного, творили »колекцію національностей«. Але »колекцію« виключно олександрійську, в якій непризвичаєне око не могло відразу розпізнати »чужих« від »своїх«. Всі ці найрізноманітніші людські потоки, що збіглись сюди зі Сходу і Заходу, змішались, як вино з водою в кратері, в своєрідну расу, з власним, до жодного не подібним світоглядом, з власною релігією. І саме Ракотіс увінчав цю »олександрійську віру«, поставивши для неї єдиний у світі храм — Серапеюм. Там, як в одному домі, за спільним столом, зійшлися всі відомі гелленському й негелленському світові боги.

Однак, того дня Ізі не всміхалась, мов до любих приятелів, до чудових вілл. Не помічала філігранів акацій, що кидали на хідники мережану тінь. Серце її тремтіло захопленням від мерехтіння в блакиті білих мармурів Серапеюму, що хмаркою танув у гарячій безодні неба. Лише відчувала полегшу від тихості безлюдних вулиць, де сьогодні було незвичайно тихо й сонно.

Дощовий аромат свіжо скропленого пороху освіжив легені. Запах багачки-осені, доповнений ароматом акацій, що цього літа цвіли вдруге, розливався тягучим, п'янким вином у золоті повітря й підбадьорював змучену голову й душу. Ізі пила його рвучкими ковтками, як спраглий мандрівник із поданої чари.

І не могла згасити пекучого болю. Чомусь згадалися рядки з жидівської »Пісні над піснями«, яку читав їй колись її опікун і вчитель Стробус.

Зустріли мене сторожі,
що по місті ходили.
— Чи не бачили ви,
Того, кого милує моє серце?

Ах, серце, серце! Чого так поквапилось ти?

Антіной! »Ерос«! Майбутній цезар... Цезар Римської імперії... Які ясні слова! І яким чорним серпанком жалоби затягають вони перед нею ввесь світ!

Навіщо ж меви? Ті білі, вранішні меви, що перелітали перед її повними надії очима? — тихо плакала душа. І радість в одну хвилину стала чорною безнадійністю. А серце притакувало глухо: Так-так! Так-так!

Не встигла помітити, а вже підморгувала їй маска-обличчя лукавого фавна під мармуровою таблицею в бронзовому вінку масок, флейт і квітів словами: »Батил — мім«.

Але Ізі ще ніколи не торкнула молотком того металевого фавна. Приходила щоденно, як і всі інші танцюристки, записані в еділів »на дошку«, на обов'язкові вправи, коли двері були навстіж розчинені між двома коринтськими колонами. Раб-придверник, прикований на ланцюгу, байдуже й мовчки зустрічав всіх порожнім своїм поглядом. Ані незмінне дзюрчання фонтану, прихованого між купами геліотропів у холодку вестибюля, не вирвало Ізі з її думок.

Як щодня, очі автоматично спинились на маленькому заглибленні для хатньої божнички — лараріюму.

Між невеликими бронзовими статуетками муз співу і танку — Евтерпе й Терпсіхори — стояв ще потворний єгипетський божок — Безу, патрон танцюристок і акторів. Під дараріюмом сиділа старшого віку, огорнена вже туком Кая, нарум'янена, з підмальованими очима й зі слідами небуденної краси, Батилова дружина — доміна.

Вона приязно всміхнулась до Ізі:

— Домінус-магістер вже двічі питав про тебе, козенятко, — і відкинула таблички з Ізіним найменням, не позначивши спізнення.

— Біжи, біжи. Це тобі не віщує нічого злого.

У великій залі, з блискучою, як замерзле озеро, мармуровою підлогою, пищала верескливо знуджена Батилова флейта.

Велитенське бронзове, на всю стіну люстро день-у-день відбивало кожен рух кожної танцюристки.

— Плавай! Легко! Ви ж вакханки, а не дівки від корів! — перекривлював, лаявся, глузував із дівчат »магістер«, доповнюючи злі слова карикатурно незугарними рухами досвідченого актора, готового на все, на дотеп у гострому слові та в шамкому русі.

— Ще раз! Ще раз! — І ставав у граціозну позу, всміхався солодко завченим усміхом естради. Руки заносились над головою, ледве торкаючись одна одної кінчиками пальців.

Високий, худий мім, у короткій зеленій туніці, нарум'янений і набілений під кучер'явою перукою, справляв враження велетенської висушеної сарани з рухливими, чорними очима.

Зненацька він застромлював флейту за пояс і гнучкою лозиною кореґував рухи учениць.

— Усміх! Екстаз! Де екстаз крови? Щоб було видно, що ви сп'яніли від погляду бога! Що ви, як каже поет, »окрилені танком без відпочинку«!

І флейта знову пищала.

За хвилину з грюкотом летіла через всю залу в куток. Її доганяла в розпуці зірвана магістрова перука. Як циби-ходулі, стукотіли по підлозі жилаві ноги й свистіла лозина.

— Нарешті ти тут, мухо мареотійська, — вловив Батил поглядом Ізі в гуртку хорей. — Кротали! Дріяду!

Ізі мляво вийшла вперед. Та ледве торкнулась кроталів, що затріпотіли в її руках мелодійним дзеленчанням, мов прокинулась зі сну. Почувала ті мідяні тарелі з найулюбленішим для неї звуком як частину свого власного тіла.

Жодним своїм словом чи співом не могла вона переказати своїх почуттів так, як цим простим, тремтячим інструментом, що мов чари незмінно заволодівав нею всією.

Заля, подруги, мім — навіть думка про Антіноя відпливали, мов підхоплені вітром.

Кротали — це Ізіні крила, що несуть її у казкову країну мрій, у незнаючу суму ані болю країну. Не писклива Батилова флейта, але чарівна сірінкса безжурного пастушка вабить її. Білими хмарками розкотились по смарагдовій луці овечки. І радісна крилата дріяда лине понад землею, поміж блакитних метеликів. Схиляється над квітами, повними роси, що кличуть до неї:

— Цілуй нас! Цілуй!

А дріяда усміхається зеленим водоростям, що виглянули зі спокійного озера подивитись на неї. Вона лине над кришталевим потоком, заглядає під кущі шипшини, шукаючи того, хто манить її далі . . .

Батил захоплено заплескав у долоні. Різкий той звук вернув Ізі до дійсності. Вона спинилась, не розуміючи задоволеного, непідробленого мімового усміху. Помітила, що магістер щипає себе за кінчик вуха: це знак його найбільшого задоволення.

— Скільки тобі років, козеня?

— Буде шістнадцять на Великі Діонісії.

— Подивимось . . . Побачимо . . .

Батил іде по свою перуку, що валяється аж під протилежною стіною . . . Різко обертається і підносить угору флейту.

— Вакхічну фігуру!

Ізі бере у подружки тамбурин. Розігналась, як у пустиню, великими кроками відміряла собі простір. Труснула головою.

— Це — твоє життя, — майнуло думкою. Це! А не що інше!

І вирвавшись з настирливих обіймів смутку, під дрібні удари тамбу-

рина, закрутилась шалено. Раптом випросталась, стрибнула, як газель, і побігла »високою травою«, жартуючи з холодними іскрами роси. Не тільки бачила їх, але й відчувала їх на своїх ногах. Була повна безтямної, нестримної радості молодого існування, розквіту буйних сил.

Між танцюристок нечутно просунулась Кая. Батил моргнув їй на Ізі, щипаючи себе за вухо.

Тамбурин розсипав дзвінкий сміх. Аж міцним ударом Ізі спинила його. І застигла нерухомо з сяючими очима, відкинувшись назад.

Магістер сплів на грудях худі руки.

— Так от що, цикадо. Завтра йдеш до гетери Доріс. Чуєш? На сольо. Хотів був перше послати тебе до купця Гентіона. Але бачу: можеш починати з вищого щабля. Цінтія саме заслабла.

— Або десь бавиться з римськими гостями, — кинула Кая.

— На наш жаль, — перебив Батил. — Твердо знаєш фігуру »тікаючої Дафне«?

— Знаю, — зблідла від хвилювання Ізі.

— Тож завтра сольо, вдома перевір ще раз. Сьогодні не хочу тебе більше втомлювати. Квакус казав, що прийшла ти завидна. До школи завтра не приходь. Добре виспись удень. Та не думай перед симпозіоном щось їсти чи пити.

Поглядом перебіг по танцюристках.

— Підуть з тобою, — назначив, — Фаніон, Селеніс, Праксіда, Арсіное, ну, й ти, кучерява Меліто. Але ж дивіться, не осоромте Батила перед римлянами! Чуєте? Це ж вам не якийсь купець, а сама Доріс! Розумієте? Хай її око — найдосвідченішого знавця мистецтва в цілій Олександрії — не зможе нічого закинути. І щоб ви стали не матеріялом для дотепів і сміху, а взірцем для цілої її школи. Прикладом для всього славного музейону Доріс. А ти, — ще раз повернувся до Ізі, — перекажеш своєму опікунові, хай зайде до мене.

Дівчата й Кая оточили Ізі.

— От щаслива!

— Чи ж могла ти сподіватись, що сьогодні станеш самостійною гістрією?

— Так рано! І так ураз!

— І в такім домі почнеш! Та ще і в час, коли в місті цезар!

— Може й він сам там буде?

— Чи буде август, не знати.

— Але Вер і Антіной — напевне.

»О, меви! Меви, меви! — стукотіло Ізіне серце. — Ні, меви не підведуть, коли вилітають справа наліво . . .«

— А гей! До праці!

І знову пищить Батилова флейта, знову дівчата легкими кроками пурхають по залі, відбиваючись у блискучій підлозі та бронзовому люстрі.

*

По вулиці в напрямі до Мареотісу дрібно цокотять Ізіні сандалії.

Антіной! Буде напевно! Якби ж! Буде напевно! Прийди! Ціла вона — один заклик.

Щасливий день, ясний мій день! Ти радісно почався...

II. СИМПОЗІОН У ГЕТЕРИ

Хлопчисько-слуго! Старого фалерну,
Подай нам келих пінистий, гіркий!
Катулл

Тиха ніч м'яко обняла Олександрію.

З-за мурів, що оточують сади Лохіясу, найгарнішої палацової частини міста, схиляються віти дерев. А з них потоками чорно-зеленої бронзи ллються ґірлянди плющів і пнучких троянд. Нерухомо застиг у повітрі аромат олеандрів. Аж голова точиться від пахощів. А на устах осідає смак мігдалів і меду.

Крізь металеві мережі кованих брам темніє мідь статуй на білих мармурах стін.

Свіжі голоси водограїв безжурно співають у дрімаючих тінях і творять приглушене тло для арабесок флейт, бризок сміху, оплесків, пісень, що будять дрімаючу тишу.

Порожньою вулицею озиваються легкі кроки.

Від синьої запони ночі відокремлюються дівочі стрункі постаті. Їх три, як три ґрації-харити. Пружким кроком, що звик до танцю, вони вириваються з сонної тиші і, як метелики, летять до світла й сміху.

— Якби ж то золочена лектика, та щоб несли нас дужі невільники...

— Чи бач! Золочена! Я, мила Фаніоно, пристала б і на не золочену, а звичайнісіньку!..

— То ж не були б ми танцюристками-хореями, а багатими панями!

— Товсті... з підмальованими ще гірш, як у нас, очима, — розсипала дрібний сміх Фаніона.

— От тоді перед нами всі лебеділи б. А то... Чи хоч дадуть повечеряти?

— Хто ж на таких як ми, зважає? Аби були на своєму місці. І в час.

— Як ті ґірлянди на вазах. Чи на кратерах, що в них подаватимуть солоджене медом вино, — засміялась Меліта.

— Справді. Де б таки зважати на вбогих хорей, та ще в час, коли в Олександрії повно пишних панів з Риму.

— А, може, Ізі зверне на себе увагу? — озвалась знову Фаніона.

— Та що ти! — запротестувала Ізі. — Помогла б богиня якось вив'язатись без ганьби. Я так боюсь!

Було по півночі, коли Ізі з подругами несміливо вступала до виїмково розкішної інзули — школи, що належала гетері Доріс.

Вечеря вже скінчилась.

Раби виносили маленькі столики, що для особливої врочистості стояли перед кожним гостем зокрема. Підлогу в залі посипали свіжими трояндами та фіялками.

Винесено велику кратеру — посудину для мішання з водою і медом вина, що його пили за вечерею. Натомість цілим походом внесли юнаки-раби до їдальні — триклінію, мов офірні дари до храму, заквітчані гірляндами амфори хіоського, фалернського, кіпрського вина і навіть дорогоцінного антосмія — найвизначнішої перлини шляхетних вин.

Починалась друга частина симпозіону — бенкет, пиятика.

Нерозведене вино заграло барвистими іскрами по золотих чарах.

Присутнім розносили свіжі вінки, нард і вербену. Для відсвіження гості натирали собі нардом і вербеною скроні, чоло і руки.

А раби-підлітки доливали в мосяжні лямпи запашної оливи. До курильниць додавали нових ароматних смол.

— А тепер, приятелі дорогі, — промовила мідянокоса Доріс, звана так за вогненний, як у Фріне, відтінок волосся, — личить нам, як освячені велять звичаї, обрати короля вечірки. Дозволите — високоповажаного сенатора Кальпурніяна?

Всі заплескали в долоні.

Але сивий, шляхетного вигляду сенатор, боронячись, простяг перед себе руки:

— З великою подякою приймаю шану й одночасно беру на себе сміливість вказати на достойнішого цієї гідності — філософа Ксантоса. Ми ж бо не сармати, як говорить поет, то ж нам і за вином личить бавитись розмовами мудрими.

Маленький, рухливий філософ, однак, відхилив обрання:

— Так, так. Дяка богам, ми — аякже — ми не сармати й не скити. І коли не кровно, то вихованням — аякже — вихованням ми — геллени. Хай же наш вибір буде гідний гелленів. Аякже! Тому прошу сестру харит і муз, пиху Олександрії — аякже — нашу прекрасну Доріс бути королевою.

— Ха-ха-ха! Жінку — за »арбітра бібенді«? — голосно й по-п'яному недоречно вигукував на всю залю вже сильно підпитий Вер. — Та вона ж не знайде дна ані в першій чарі!

Верів вінок зсунувся йому на вуха. В кучерявій бороді, що нею він так пишався, заплуталась риб'яча кісточка. Темночервона, відтінком майже наближена до пурпуру туніка, вишивана східнім орнаментом, на кількох місцях виблискувала свіжими масними плямами.

Верів сусід, середнього віку, дуже спокійний сенатор Татіян, злегка смикнув його за поділ туніки.

— Лиши, Люціє, — нечутно промовив він. — Лиши, приятелю, сперечатись з традицією.

Ксантос з іронією глянув на августинового улюбленця, крутнувся в бік Доріс і швидко заговорив:

— Шляхетний Люцій Вер прикидається — аякже — ніби він забув, що й найславніша Діотима і несмертельної пам'яті Аспазія, також —

аякже — бувши жінками, головували на симпозіонах. А на тих симпозіонах, — підніс вгору палець, — аякже — бували й Сократ, і Перікл, і Алківіяд!

— Велика річ... Та ж вони робили це сп'яну. Ха-ха-ха! — не вступався Вер. — А я не згоджуюсь. Бо греки нам, римлянам, не закон. Лиши, Татіяне! Я знаю, що говорю. І кажу й казатиму, що народ, який не зміг вдержати своєї державности...

Поміж гостей війнув холодок: Вер грубо підкреслював, що всі надто відчували.

Хіба рука потужного Риму не чавила навіть на забавах найвизначніших людей Олександрії? Дарма, що сьогодні скрізь шанували бенкетами цих представників Риму.

Кальпуріян »заминав« прикру пригоду:

— Повстання проти жіноцтва — застарілий забобон. Мусиш погодитись, Вере, що коли б наша мідянокоса пряла вовну в гінекею, то її чарівний погляд і глибокий розум не були б джерелом нашого — і твого — натхнення.

— О, о. Отож бо саме воно й є! — уперто не здавався підпитий Вер. — І я ж кажу: для жінок — гінекей! І жодні це забобони, лише непорядок. Поет казав... як це так? Та все одно, жінкам дбати про вовну, господарство, а до іншого — зась! Натхнення? Освіта? Права? Може, ще й право розпоряджати своїм майном? Безглуздя це! — він стукнув п'ястуком. — Годі! Як влада буде в моїх...

Початок промови, викликаючи скандал, обурив, але кінець її втонув у веселому й однодушному сміху. Надто нерозумно було прилюдно признаватись про свої забаганки на трон у добі повного цезаревого тріюмфу. До того ж, хто з присутніх не знав, як Верові залежить на майні його дружини?

Велику зручність і винятковий такт мусів проявити Татіян, щоб заспокоїти розігрітого вином цезаревого спадкоємця і непомітно вивести його з симпозіону.

Та ще перед тим Кальпурніян взяв у раба вінок з тополевого листу й фіялок, підніс його вгору і зробив рух, як перед промовою в сенаті:

— Патриції! Августіяни! І ви, присутні тут красуні! — вклонився кільком гетерам, що були на симпозіоні. — Я вгадую, що всі згідні обрати Доріс. — Сенатор поклав вінок на голову гетери і м'яко перервав овацію. — Я ще не скінчив. За звичаєм мусимо вибрати й тему для початку розмови. Щодо мене, то я б радо послухав, що ліпше: чи жінка — радість і натхнення, як от наша славна володарка, чи те, що у твердому, давньому Римі звали »матрона столлата« — статечна, поважна пані дому?

— Згода! Евое! Чудова тема!

— Дозвольте мені, єгиптянинові, пригадати, може, не зовсім пам'ятну римлянам подробицю, — озвався стрункий юнак Мена, син фабриканта папірусу. — На нашій землі жінка була завжди рівною й рівноправною мужеві. Чейже повинно так бути й далі?

— А певно!

— З якого дивитись боку! — посипались зауваження.

Але Доріс вже підвелась зі свого ложа, де не сиділа, як було звичаєм у Римі, а напівлежала, способом грецьким.

На її знак до залі вступив хор її учениць.

Акорд ліній і барв, грації й принади творили молоді тіла, огорнені напівпрозорими завоями.

Двома гуртками з боків великої заглибини в стіні, де заквітчана трояндами й мітрами стояла мистецька статуя Афродити, псалтріїспівачки почали тихо співати гімн богині.

Доріс, сама немов прекрасна богиня світанку Еос, вилила трохи вина зі свого келиха, як офіру, на вівтар перед статуєю і, вклонившись, промовила:

— Слава тобі, Афродито, радосте богів і людей! Дяка тобі, що вчинила мене тим, чим я нині: почесною і вільною гетерою!

— Слава Афродиті!

— Слава Доріс! — підхопили гості.

Доріс вернулася на своє місце в головах центрального столу. Їй, королеві вечірки, належало перше слово. Мовчки випила вона півчари вина. Це було все її приготування до композиції.

Заля стихла, і в приглушений спів гетериних вихованок-псалтрій та у звуки арф, мов крізь прозору запону, вилився чарівний голос »мідянокосої«. Це була мелодеклямація, імпровізація:

— Шановні гості, подруги й друзі!
Наказ ваш приймаю й до теми берусь.
Гадаю: два стани — весталки й гетери —
Найвищі є стани, що гідні жінок.
В них жінка свою незалежність не втратить.
Як зоря поетів, як мрія мужів,
Веде вона вгору і шлях відкриває
До чистих висот тих — принадних, ясних.

— Даруй мені, Доріс: чи ж можна казати:
Весталка є вільна? Не сміє ж вона
На учтах сидіти, ні в чару кохання
Заглянути до дна! —

втрутилась друга з найвизначніших в Олександрії гетер — Хризіс.

— На цьому якраз я й хотіла спинитись,
Прекрасна і мудра подруго моя!
Весталка тому незалежна і вільна,
Що ретязь солодкий кохання й жаги
Не сковує міцно їй серця ніколи,
Бо ж серце жіноту в неволю веде,
Й лукаво нас робить у мужа рабою.
Рабиню ж завжди зневажає тиран.
Тирана ж рабиня не може кохати.

Так жінці кохання бере незалежність,
А рабство тоді відбирає й любов.

— Славно! Красно! — не втримався запальний Мена. — Але ж підкресли, прошу тебе, що незалежна й вільна жінка є рівною мужу, як це було споконвіку в Єгипті.

— А також те, хто буде... буде збільшувати імперське військо, — з легкою іронією докинув теж молодий, але вже дуже високого рангу вояк Пріск, випещений, могутній красень, за походженням олександрієць.

Доріс обернулась до Мени:

— Так, госте мій зацний,
Я так не сказала,
Бо ж з думкою цею не згоджуюсь я.
Дозвольте сьогодні признатись вам щиро:
За хибу вважаю стремління жінок
З мужами рівнятись,
Подібними бути мужам до подробиць.
Мужчини і ми, хоч здалека подібні,
То ж різні істоти! І різний наш світ!

— Це справне слово! Еное! — почулись з різних боків голоси старших гостей.

А Доріс вже зверталась до Пріска:

— Бо жінка носителька вогників божих,
Даруючи мужу лиш погляд, усмішку,
Вже творить завзяття і волю до чину.
Й ті »діти духовні« — могутні, ясні —
Це військо надійне у війнах життєвих.
А ті, хто не має »духовних діток«,
Не мають на світі мети ані цілі...
Патриції славні, що в світі не знають
Мети ані цілі — як тільки свій рід
І »славне найменння« щоби не згубилось,
Ті можуть про збільшення війська подбать.
Вони... та плебеї!
Бо тим не лишилось на світі цім щастя,
Як щастя родинне...

— Аякже! Аякже! Це правильно, заплескав у долоні розвеселений філософ Ксантос.

Бенефіціярій Пріск вклонився господині й перейшов до іншого столу. Щоразу, як Доріс переривала свою промову, Лізій робить непомітно кілька кроків до ложа Хризіс. Нарешті наблизився так, що міг присісти біля неї.

— Дозволиш тобі товаришувати, Хризіс? — озвався тихо густим басом, мов джміль.

— Тільки в уважному слуханні.

— Цих безконечних сенаторських промов? Від них я занудився, мов кінь у музеї.

— Але ж, Лізію, я ніколи не тужила за товариством коней!

— Для початку ти б могла бути й ласкавішою до мене. Бачу, що й на тебе кепсько впливає підробка »вченої академії«.

— Помиляєшся, юначе. Мене завжди зануджувала балаканина пілікрепів.

— Не ображаюсь на твої дотепи. Сьогодні вони в тебе не досить щасливі. Але я поважно потребую твого товариства й приятельської ради. Вийдемо до саду... маю тобі сказати...

Лізію! — спинила його гетера. — Ти вже мені сказав усе! — Вона знизала плечима й перебирала пальцями дорогоцінне намисто на шиї.

Лізій забубонів роздражнено:

— Річ видима. Ти розмовляєш охочіше, коли до розмови додається та чи інша блискуча забавка-оздоба. Пригадай: коли ти приймала від мене ці смарагди, що ними тепер граєшся, то була ласкавішою.

— Це намисто — твій подарунок? Можливо, — недбало глянула Хризіс. — Я маю цих пам'яток більше, як самої пам'яті. І не тішуся, коли мені пригадають забуті подробиці.

— Подробиці про те, хто саме заплатив тобі за твій час.

Хризіс погірдливо всміхнулась:

— Затям собі, хлопче, що гетерам не платять, а дарують із вдячності.

— А коли хтось, бодай тимчасово, втратить можливість дарувати самоцвіти...

— Ти сказав, що потребуєш моєї ради? Дам тобі її, Лізію. Ощадним патриціям слід шукати товариства флейтисток. Це не потребує коштів. Вистачить, коли почастуєш їх вином та солодощами зі столу, за яким гостюєш сам.

Рясні оплески тимчасом вітали Доріс. Хризіс піднесла чару.

— За натхненні слова подруги-Харити з думками Атени, з красою Афродити!

— Евое! — вигукнув Ксантос, — за рідкісне явище — приязнь двох красунь!

Доріс подякувала поглядом за привіт Хризіс. І відповіла філософові:

— Звичайно жіночу приязнь нищать заздрощі. А в нас з Хризіс немає поживи таким почуттям.

Розлючений Лізій відійшов від гетери. Зрозумів, що назавжди відштовхнула його, і саме в той найприкріший час, коли нова позика від неї могла б врятувати його від руїни.

— Лізію! Присядь до нас, прихильників Катулла, що саме про нас сказав: »... тут нерозріджений водою панує Бахус«!

Та Лізієвої досади не могли загасити й найміцніші нерозріджені водою вина.

До залі, як рій метеликів, впорхнув гурт славнозвісного Батилового балету. Бубни й тамбурини обнялись із музикою арф і флейт.

Але, крім Лізія, в залі було ще кілька осіб, що не помічали танку. Між колонадами, біля стіни, стояв ставний, бадьорий, певний себе

сенатор Татіян і тихо розмовляв із бенефіціярієм Третього леґіону Пріском, що й без військових відзнак, які не личило брати на бенкет, виглядав дуже войовниче. Пріск був ще занадто молодий для такого високого ранґу, який завдячував він тому, що був родичем цезаревого шваґра Сервіянуса, якого Адріян дуже любив. Саме цими днями про одчайдушного й рвучкого Пріска поширилась чутка, що він посперечався з цезарем і готовий виступити з війська. Тому чимало близьких до цезаревого двору осіб із цікавістю приглядались до Татіяна й Пріска, думаючи, яким способом сенатор оговтає запального вояка. Помітив це й Лізій, у якого вже не раз виходили сутички з Пріском через Хризіс. Досада підштовхнула Лізія до колон, і хоч він не мав жодного пляну, щоб зачепитись із Пріском, сперся на сусідню колону й прислухався, про що йде мова. Тимчасом до Татіяна швидко підійшов молодий вояк Антістос, якого прозвали »Татіяновим альтер еґо«. Він заговорив, немов здавав звіт. Але до напруженого Лізієвого вуха долітали тільки окремі слова: »... пляни... барви... пророкувати може й римська зброя... пляни докладні«.

— Певно купують якусь віллу чи інзулу, — стислося Лізієве серце. — Не маю щастя, — він крутнувся в бік Пріска. Та ні його, ні Татіяна, ні Антістоса там уже не було.

Не дивилась на танець вакханок і схвильована Ізі, хоч і не відривала очей від залі, виглядаючи з-за великої запони. Серце дівчинки підплигувало під прозорою »скляною тканиною«, як їх називали, її туніки. Заквітчана лаврами, у тканих золотом легких сандаліях вона тремтіла від принадного й одночасно жахливого сподівання, що в залю кожної хвилини може вступити Антіной. Спочатку була задоволена, не побачивши його. Певно, що славні гетери чарували б його тут. Яка була б для них честь, коли б той »майбутній цезар« і такий »божесько гарний« юнак звернув увагу на олександрійських красунь. Певно, що в Римі є ще кращі, і всі йому приступні.

А вона? Ізі? Манісенька »стрибаюча комашка« буде лише розважати їх. Якщо зволять глянути на неї. Потім домоправитель заплатить їй за працю, дасть у куточку вечерю, й »милостиво дозволить« іти додому. Вона востанне гляне з-за запони на прекрасну Доріс, що у жвавій і мудрій розмові принадно всміхатиметься до Антіноя, який і не помітить, як Ізі вже зникла з цієї залі.

Так, при першому самостійному кроці мусить Ізі зазнати муки актора, що веселить і бавить товариство з кривавою раною в серці. Якби ж вона була гетерою! Всі ж бо кажуть їй, що вона гарна, цікава, складає прегарні пісні.

Але довкола чиїсь руки роблять знаки. Грають музику »Дафне«... Це ж її черга!

— Зроби мене, Афродито, як Доріс! Як Хризіс!

Напружилась, розірвала свій жах. І вискочила на естраду. Стерпла на місці: Антіной, гетери, сенатори, римські гості пильно вдивлялись в неї.

Тікати! Тікати звідси!

Та ж вона саме й є »тікаюча Дафне«, перелякана появою кохання в постаті бога! Блискавкою майнуло, що вона, звичайна німфа, боїться того божеського кохання.

Але ж цей »бог« — це не Фойбос, а Ерос-Антіной! Його боїться вона, аж від жаху їй ось-ось розірветься серце. Ізі відхилилась цілим тілом, немов справді побачила перед собою голову Медузи.

Диригент розгубився, музика замовкла. Напружена заля вп'ялась у танцюристку очима.

— Богине! Рятуй!

Бліда, як мармур, дівчина зробила перший крок власної імпровізації. І почала добре вивчену фігуру »Дафне«.

Музика підхопила такт.

Доріс подалась уперед, у залі вщухли розмови.

Деякі гості встали й підступили до подіюму.

Маленька нова танцюристка, починаючи інтригуючою грою, стривожила всю залю. Іскра тривоги пройшла по всіх гостях, примусила їх відчути щось більше, ніж вияв хореографічного мистецтва, усім добре знаного.

І Лізій підступив наперед »на злість Хризіс«, щоб показати, що й »флейтистками« можна цікавитись.

А коли, звертаючись з молитвою до матері-землі, Дафне шукає останнього порятунку, Ізіні уста шепотіли правдиву молитву.

І глядачі в кінцевому акорді вчули плач сонячного бога й тихий шелест перетвореної у лавр німфи — Дафне.

На очах нерухомо застиглої Ізі блищали сльози, немов то справді були краплини прозорої живиці, що виступила з лавра під вогненним поцілунком Фойбоса-Сонця.

Ізі увійшла за запону глуха до овацій, сліпа до знаків вітання. Вона не була свідома свого оглушливого успіху, тремтіла вся й не розуміла, що їй говорить рабиня. Не розуміла, чого її знову провадять до залі. Стояла перед усміхненою Хризіс, що також колись була танцюристкою. Гетера взяла дівчатко за підборіддя і підвела вгору її обличчя.

— Та ж вона й справді вся в сльозах! — вигукнула зі здивуванням. — Чого ж ти, маленька?

Ізі довірливо, з неприхованим захопленням подивилась у гарні очі гетери й усміхнулась крізь сльози:

— Мені здалось, що так страшно смертній прийняти кохання бога. І так невиносно тяжко відмовитись від нього...

Оплески привітали її несподівану відповідь.

Вловила сяйливий усміх Антіноя, задоволений погляд Доріс. А Хризіс притягла її до себе й поцілувала, як приятельку.

— Ще живе вогонь натхнення в дівочих грудях, — сказала Доріс.

— Чи давно ти танцюєш, дитино? — запиталася Хризіс і посадила Ізі біля себе на своє ложе.

— Сьогодні перше моє сольо.

— Перед тобою світлий шлях.

Хризіс відстебнула смарагдове намисто — Лізіїв подарунок — й одягла на Ізіну шию.

— Візьми це. Це не платня. Бо мистцеві не можна заплатити за натхнення. Це — пам'ятка про симпозіон, на якому тебе обняла Терпсихора. Хай ця дрібничка принесе тобі щастя.

І, нахилившись до дівчини, тихо додала:

— Це сильний амулет. Бережи його. А як будеш потребувати поради, чи помочі — навідайся до мене. Хризіс пройшла твій шлях і... має добру пам'ять.

Лізій почув останні слова й зрозумів, що сказані були ці слова, може, більше для нього, ніж для Ізі.

(Далі буде)

Увага! **Увага!**

НОВЕ ВИДАННЯ

Роки тотального терору в СССР, а зокрема в УССР, увійшли в історію під назвою Єжовщини.

З нагоди 30-річчя тієї кривавої доби (1937-1967) Українська Видавнича Спілка в Лондоні (УВС) вшановує пам'ять тих мільйонів українців, що загинули смертю мучеників-рабів, виданням двотомової документальної повісти О. *Звичайної* та *М. Млакового* під назвою

ВОРОГ НАРОДУ

Це широко розгорнене полотно і щодо часу, і щодо просторів (Україна, Сибір, Далека Північ СССР, совєтська »воля«, в'язниці, етапи морями й суходолом і... Колима — плянета див), і щодо кількости рельєфно змальованих дієвих осіб, які вирвалися живими з тогочасної дійсности. Хоч зміст твору не з веселих, але »споживається« він легко, бо побудовано його за принципом кінофільму.

В грудні 1967 р. повість »Ворог народу« на конкурсі Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чікаґо (США) відзначено першою нагородою. Повість має 939 стор. малої вісімки в обох томах; віньєти роботи мистця *М. Дмитренка.*

Ціна — по 5 дол. за кожний том у США та Канаді; в Австралії по 4 дол.; у Великобританії — по 1 ф. 5 ш.; а в інших країнах — рівновартість англійського фунта.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200, Liverpool Road,
London, N.1. Great Britain.

ОЧИМА КРАЙОВОГО КРИТИКА

Іван ДЗЮБА

ПОЕЗІЯ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Микола Вінграновський любить декоративну многократність і поетичну »кабалістику« чисел. Не оминає нагоди приломшити довірливого читача несподівано точною і незбитою цифрою своїх душевних афектів та відповідних їм об'явлень природи: »Тринадцять дум, чотирнадцята збігла«; »п'ятнадцять океанів чистоти«; »триста розлук«, »триста прощань« (і відповідно »триста небес«)... Категоричність непростого числа гіпнотизує майже як офіційна статистика: »три« кохання чи »сім« бід ще можна було б списати на рахунок традиційної символіки з часів нерозвиненості математичного аналізу; неозначені »безлічі« ще можна було б пропустити повз вуха як данину старожитному поетичному жаргонові, а які-небудь невкладисті »секстильйони« — сприйняти як новочасний інтелектуалістський форс. А от коли чотирнадцять тонких помислів, чи, скажімо, двісті сорок три ніжних душевних спалахів — тут уже залишається брати це як доконаний факт і мимоволі пройматися повагою до неординарних коефіцієнтів поета і розкішної педантичності його самоаналізу... Щодо М. Вінграновського, то він найбільше уподобав строкатість, і тут уже не до жартів: »сто чорних димарів на Батьківщині«, »сто світлих гімнів рідної землі«, »сто гордих колосів над збіглими віками«; є в нього і стоокість, і столиціть, і стодумність — »сто гордих дум на гордому чолі«, »дума про народ, моя стодумна дума«...

Сто — це якесь ніби фатальне і фамільне число Миколи Вінграновського. Його міра життєвої та поетичної повносущності. Не випадково і свою так довго й пристрасно очікувану другу збірку він назвав: »Сто поезій«. Однак саме ця невинна придумка і виявилася нефортунною, оприлюднивши безкорисливий поетичний блеф. Якщо не можна, навіть при сучасних досягненнях кібернетичного моделювання та сучасній же техніці роботи з мистцем, сконтролювати індекс дум у поетовій душі, і доводиться, отже, вірити його митній декларації, то натомість вирахувати кількість поезій у його книжці неважко. Це вільно може зробити не лише фундаментальна наукова інституція притаманними їй методами, а й приватний книгочій — шляхом простого розгортання сторінок. Я зайнявся (з власної ініціятиви, але без лихого умислу) цією боговподобною роботою, і за ретельність був винагороджений неабияким відкриттям. Поезій у книжці »Сто поезій« виявилося аж ніяк не сто, а точнісінько дев'яносто дев'ять. А сотої — немає. І факт цей незаперечний. Що то: видавничий фіґель, торговельна »усушка« чи авторська притча про соту найдумнішу думу?

Таємницю цього ненавмисного символу залишимо з'ясовувати, як то кажуть, майбутнім дослідникам. Самі ж будемо сподіватися, що Микола Вінграновський ще постане перед читачем у всій своїй непорочній стодумності, а тимчасом погляньмо на оці 0,99 (чи може й менше?) від неї.

*

Понад п'ять років минуло з того часу, як з'явилася перша поетична збірка Миколи Вінграновського — »Атомні прелюди«. Сьогодні вже добре видно, якою вона була подією в нашому літературному і загально-культурному житті, поряд з »Соняшником« І. Драча; як вплинула на творчі шукання наймолодших поетів і яку відповідальність поклала на самого Вінграновського. Цю відповідальність, хоч може й не усвідомлював повністю, але інтуїтивно прочував сам поет, коли так звертався до себе, до своєї поетичної долі:

Спинись, мій крок! — переді мною зрілість
Пройти по ній на всю свою всесилість . . .

Оцієї красиво-мужньої і твердо-розважної ходи, шляхетної ходи, оцієї цнотливо розквітлої всесилості ждали від нього всі доброзичливі читачі, яких у нього стало відразу багато, майже стільки, скільки є в світі ревнителів української поезії.

Та відтоді поет надовго і для багатьох незрозуміло замовк. Очікуваних поетичних збірок його більше не виходило, і навіть у часописах його віршів майже не зустрічалося. Читачам залишилося робити різні припущення стосовно причин такого шокуючого мовчання, що несподівано заступило молодечий »штурм унд дранг«. І припущень зринало багато. Не всі знали, що поет і далі творить, плідно й гаряче; дехто схильний був припускати творчу кризу чи занепад, вигасання. Хіба мало було в українській поезії талантів, яких вистачало лиш на одну весну? Лиш на цвітіння, без зав'язі й плоду? Поетів, які, одним разом яскраво спалахнувши, далі починали блимати й чадіти? Хто бачив Вінграновського зближче, відчував його непідлеглий пульс, — знав, що не та міра духу йому вділена, не та поетична доля йому судилася.

І ось нарешті нова збірка поезій Миколи Вінграновського. За п'ять минулих років змінився характер нашої життєвої та літературної ситуації, змінилися наявний поетичний потенціял та курс поетичних валют, змінилися безпосередні читацькі потреби й смаки. Дещо з того, що тоді здавалося нечуваним і відчайдушним та доводило до хрипоти штатних і позаштатних церберів добропорядку, сьогодні є фактом масового поетичного вжитку, а часом і улюбленою поживою епігонів. Поезія так званих »шестидесятників« якісь свої функції вичерпала, а перед якимись спасувала, не встигши їх по-справжньому розвинути. Далися взнаки і несприятливі обставини, і ілюзія пересиченості, яка з'являється тоді, коли слабенький смак і дитяча хапливість наб'є першу оскому на забороненому овочі. Постали і реальні нові потреби, нові завдання. Прийшли молодші поети, які оговталися від першого гіпнотичного впливу Драча і Вінграновського та почали шукати й зна-

ходити свої власні шляхи, виразно промовляти своє творчо незалежне, а часто й полемічне слово. Усе це незвично ускладнило й драматизувало позицію недавніх кумирів молодої поетичної хвилі, поставило їх перед необхідністю тотальної відмобілізованості, яка б дала сили для нової відповіді на новий запит життя, для непослабної ініціятиви, що забезпечує потрібний »запас випередження«. Гостре й амбітне усвідомлення цієї ситуації характерне для І. Драча, звідки його вольове самопрограмування на безупинну зміну, відчайдушний і виснажливий пошук, розраховано-безжалісне переступання через самого себе і тим більше через усе, що в'яже до вже зексплуатованого душевного сентименту й заважає новим орієнтаціям. За енергією шукань, розгоном випереджування і садизмом самозміни, що часом межує із самозрадою, — Іван Драч явище небувале в усій українській поезії.

Зовсім інакший поетичний склад Миколи Вінграновського і зовсім інакша його відповідь новому дневі. Якщо Драч увесь — скімлива душевна незакінченість, моторошна невіднайденість, постійно поновлювала незгармонізованість, при чому обсяг недостачаючого зростає в міру зростання обсягу опанованого чи спробуваного, і таким чином та, що жене його, духовна самонестача виявляється нескоротливою, — то Вінграновський ввесь рідкісна, дивовижна душевна данність, самодостатність, гармонія, — закінченість у собі, але без обмеження взовні: концентричність, зростаюча в простір. Вінграновський також міниться і переростає себе, але в якостях самого себе: і »відрахування« ведеться від певної постійної точки.

Нова книжка Миколи Вінграновського засвідчує велику внутрішню роботу автора. Він залишився той самий і заразом став інакший. Не здрібнів у маштабі, не приглушив свого покликанства, не стомився від своєї відкритості до всього світу і не охолов у болі за свій народ. Не збайдужів і не притерпівся. Проте став трохи стриманішим, елегійнішим, менш зухвалим у простолінійному максималізмові; уважнішим до різних відтінків душевного життя; на зміну безоглядним сподіванням та велемовним претенсіям усе частіше приходять спогади, сумніви і сповнений глибокого душевного сенсу здогад про те, що не всі заміри справдяться, що молодість і завзяття не такі всевладні і всечасні, а рахунок у книзі життя не такий необчисленний, як це недавно здавалося... Відтак »переоцінюється«, набирає значення те, чим колись нехтувалося, і повз що поспіхом проходив, тепер зринає з душевним щемом. Націленість у власне майбуття, »заряд« власної покликаності, незмирливість себепевності — тепер перевіряються і врівноважуються прояснілими карбами минулого, устосовуються з ними. Минуле набирає ціни в міру того, як його більшає. Вінграновський зараз на півдорозі між своїм минулим і своїм прийдешнім (минуле вже починає пред'являти йому всій позов — »Уже тоді, оповесні...«, »Десь є там яр...« та ін.). Починається рахунок душевних втрат, залишених чи недосягнутих висот і нереалізованих потенцій свого »я«. Та це не є лиш банальний рахунок витасання молодості і поступової ентропії особистості, але — навпаки, в першу чергу істиннішого, мужнішого

самоусвідомлення і повнішого, душевно умудренішого стосунку до життя. Є в книжці дивовижна — серед багатьох так само дивовижних — поезія »Над гаєм мара руку простягає...«, де звичайнісінький спогад про випадкове й забуте видіння юних літ, мить проминулої тоді краси — звичайний собі кадр з потоку кадрів емоційної пам'яті: яр, ліщина, юне дівча звело голівку і карі очі на тихо напливаючу хмару, і ти, випадковий свідок, цю картину на мить відчув, — так от цей звичайнісінький спогад несподівано і нестримно переростає в нещадний суд над самим собою:

Той переярок, де дівча і хмара,
І дощ отой на виспряжену землю,
І ту, проламану любов'ю в серці греблю,
Ти не доніс... Ганьба тобі і кара

За все, що ти любив, але ніколи
Не признавався собі... лиш сито спав вночі!
Кому брехав? Кому служив — почім?
Для чого жив, убогий ти і голий?

Ти — нуль. Пшоно ти. Згаром-перегаром
Розвійсь, і звійсь, і тінь свою склени!..

Хто не знає поезії Вінграновського, тому за новину, можливо, буде оцей нібито нічим не вмотивований перехід від часткового приводу, дрібного подразника до бурхливого самокартання, всеохоплюючих узагальнень. Але Вінграновський »тотальний« у своєму поетичному самопочуванні, його поетична душа неподільна, і провина в чомусь для нього — вже його цілковита метафізична вина. Розгубити живе, »актуальне« відчуття, постійну душевну приявність найвідаленішого інтимно-цінного переживання — це відступити частинку себе моркові безособовості, це і є ота ентропія душі, якій особистість мобілізується протистояти. Тут Вінграновський, між іншим, доторкнувся до однієї з таємниць укладання людського »я«: серед мільйонів дитячих та юнацьких вражень, які весь час поступаються місцем перед усе новими й новими, є такі, що й ніби не відрізняючись від інших, дивним чином просвічують з самісінького споду людської душі як діямант її алмазної підвалини, як початкове вічко її емоційного плетива. І не знати чи був би хто тим, чим він є, якби не якесь оце, може випадкове і, може, напівзабуте враження... Здатність бачити і відчувати втрачене, мучитися ним — запорука молодості духу. Пригасає дух — звужується і коло відчуваних утрат, залишаються тільки безпосередні болі. Душевна зрілість і повносущність — це вже виборювання не лише свого майбутнього, а й свого минулого, його засвоєння для себе, його поширена й увиразнена репродукція. В цьому теж — відстоювання своєї особистості, твій герць із світом і водночас твоє причастя до нього. Вінграновський все більше відкриває для себе і для себе усвідомлює в своїх недавніх і зовсім давніх днях, і »різнотемність« та різнохарактерність цих переживань своєї минувшини, цих занурень у

історію своєї душі — від поодиноких огнин принагідного спомину до »маршрутної« прощі в отроцтво, від напруженого і »хаотичного« внутрішнього монологу до маленької акварельки з просвітленою зажурою (не дарма колись Вінграновський писав про свого »древнього друга Лі Бо«):

За селом на вечірній дорозі
У промінні осіннього сонця
Я зустрів своїх батька-матір, —

фактичний та емоційний діяпазон цього повторного освоєння своїх душевних надбань, свого душевного засягу засвідчує інтенсивність отої незримої внутрішньої роботи по »самозбереженню«, по відстоюванню засадничих цінностей свого »я«, що є підставою для самоутвердження.

Поетам властиво говорити про свої сумніви й терзання, про великість своїх світових клопотів, про буцімто неможливість вислизнути з-під пильного ока власного сумління, про болі самоаналізу й самокатування тощо. Багато хто охоче виносить відповідні девізи в заголовки віршів, а підкреслену конструкцію самоосудження видає за його живий нерв і плоть. Вінграновський ніде не говорить ні про своє кредо, ні про свої принципи чи переконання, ідеї чи ідеали, ні про самоаналіз, сумнів, сповідь — навіть слів подібних ніколи майже не вживає; в нього не можливі поезії, скажімо, під назвою »Кредо« чи »Матері від блудного сина« з їхньою установкою на самовияв, самозначення, самокритику. А між тим, чи не всі його поезії — це постійно відновлювані, невпинні самозначення й самоосудження, себешукання й самоутвердження в їхній душевній плоті, а не в логічній арматурі; не в поняттях та ідеологізованих мотивах (що зрозуміло, також можуть своїми шляхами підноситися до рівня великої поезії), не в установці й розкладці, а в самому »матеріялі« душевного життя, в його непідвладній стихії, в спалахові непередбаченого і невідтворного, миттєвого, як гроза, переживання. Поезія Вінграновського вся напружено й тремко зосереджена на »клятих питаннях« — і вічних, і нашої доби (згадаймо його знамените: »... і є народ, в якого є прокляття страшніші од водневої війни«), — але вона переступає через термінологічне, кваліфікативне їх вирішення і оперує тими глибинними емоційними плянами, які за ними постають, тими первісними, »доідеологічними« складниками і образами духовного життя, які визначають і просвіщають світоглядне самозначення. У химерній і пристрасній медитації, що починається словами: »Води із очерету хлюповиця...«, немає жодного поняття із сфери громадянського життя (хіба що найзагальніше: »твоя свята мета...«), а проте, важко буде знайти в сучасній українській поезії якусь іншу річ, де б з такою силою і достеменністю, з такою незаперечною поетичною »фактурністю« виражено було драматизм саме громадянського самопочування, громадянської місії сучасного українського поета. І як незбагненно-органічно і незримо, а водночас невтримно і красно, і зрізнобіч, багатьма нервотоками ця повносуща громадянська дума постає з отого ширшого і

загальнішого емоційного ладу душі, з отих її сокровенних первоуявлень, з химерної ніби гри — потаємної взаємодії її святих недоторканих образів:

Води із очерету хлюповиця,
І місяця над очеретом ріг
Дніпро, і сад, і сонця блискавиця,
Та неба сонь, та синя сонь доріг...

Я не поквапився. Я знаю ціну крові.
Ні, я не той, хто власні греблі рве.
Я їх споруджую для віри і любові,
Хоча з боліт бугай біду мені реве.

Я не про те... Я здумав про зозулю,
Про місяць, і про тишу, і про сонь,
Про сонь і хліб, про хліб і вогонь,
Про той вогонь, якому віч не стулю.

Бо все, що діється, що коїться в мені,
Що напікає нерви до біління,
Коли не відчуваєш вже, як в сні,
Ні щему ран, ані душі боління,

Коли вже думаєш: це твій кінець! кінець!
І, жахом схоплений, мерщій бігом до себе,
Шукаєш руки, серце... ти не мрець!
Навколо тебе дні твої під небом —

Все запала! Й твоя свята мета
Тобі засяє знов в зажахане обличчя.
І — зводишся. І слово вироста
В єдине і палаюче закличчя...

У Миколи Вінграновського світогляд і громадянськість, світоглядне й громадянське самопочування дуже часто беруться не в їхній оформленості, відокремленості, виспеціялізуваності, а в їхній немовби відкинутості до вихідного, загального емоційного стану, в їхній невідчленованості від загального світопочування; вони ніби одводяться до своїх душевних першоджерел. При цьому можлива певна втрата розвиненості, чіткості; проте часто її запобігається дуже достотним, адекватним »перекладом« суспільної ідеологічної мови на індивідуальний »код« душевної стихії (уже сама »фактура« душевного життя«, самий перебіг зчеплення образів з того »неподільного фонду« Вінграновського, який у значній своїй частині є по суті »національним золотим фондом« української духовності, з нього черпається — дає достатню окресленість ходові думки). Головне ж зате — світоглядне й громадянське самопочування включається в ширшу й незглибнішу сферу, в загальну динаміку душевного життя, стає всепроникним і всюдиприявним у душі: розпросторює свою владу на все духовне єство лю-

дини, замість того щоб залишатися, як це здебільша і буває, відокремленою ділянкою спеціяльних силкувань.

Тут ми підходимо до головної, може, якості Миколи Вінграновського як поета, до того, що складає основну засаду його неповторної поетичної індивідуальності.

Поезія Вінграновського — це стихія, що в ній цілковито відсутня якась напередстановленість. Жодної примисленості, »жорсткості«, лінійності душевних рухів. Якби існував вимір чи термін на означення »абсолютного нуля« душевної інертності, косності, затужавілості, на означення чогось цілковито їм протилежного — тут би він був на місці. Це ніби якась чистісінька, ідеальна душевна активність — рухливість і переливанність, відпірність і згідливість усіх сил душі. Поезія Вінграновського вся — плин, мінливість, метаморфоза. Нічого накидного, напереднаявного, упередливого. Ніколи не вгадати, про що він говоритиме за мить, що зрине дивовижно з глибинних нуртів його душі і який настрій хвилею його огорне і хвилею спаде, щоб поступитися іншому. Все, чого коли-небудь сягав його душевний зір і що чутно чи нечутно торкалося колись його душі — все воно живе в ньому постійно, постійно »напоготові«, жевріє здатним щомиті спалахнути живою жариною. Що раз збагнулося, раз пережилося, в щасливу — одну на все життя — мить стало доступне й причетне, — те вже не примулюється й не вистуджується, і не відсувається з часом у віддалені душевні сховки. Фізика говорить, що річ перебуває там, де вона діє, і її наявність поширюється на весь обсяг її дії. У Вінграновського кожен душевний акт може охоплювати всю цілість душі, в її обширі і в її історії; кожне переживання може втягувати в своє »магнітне поле« весь набутий душевний матеріял і актуалізувати його. Тому поезія Вінграновського — це якесь постійне взаємопереливання різних почуттів і різних станів душі, різних її »рівнів«. Ніби натхнення разом перепалює шлюзи в складній системі різногоризонтних водоймищ, і різнобіжні стихії струмують у незбагненних напрямках, аж поки не встановиться прекрасна і вільна рівновага, в якій усе ширшає, яснішає і наново віднаходить себе.

Звичайно, те що говорилося вище, — це спроба передати загальне враження від характеру поезії Миколи Вінграновського. Не кожен його вірш мусить мати усі оті виміри. Хоч переважає тип поезій саме з такою структурою: всеохоплююче душевне дійство. В одних перед нами розгортається увесь його спектр (»За літом літо...«, »Води із очерету хлюповиця...«, »Над гаєм хмара...«, »Ніч Івана Богуна«, »Рябко і дощ, і з вітром світ...« та ін.), в інших воно ніби зрезюмоване, подаються лише головні штрихи, вислід того, що діялося за лаштунками, що пережилося мовчки, в собі й для себе (»Ти, сивий лісе...«, »Вже все прощально...«):

Вже все прощально. Я боюсь.
Боюсь учора і сьогодні.
Боюсь, що сам собі назвусь
Таким, як був, як є, як — годі.

Яке блюзнірство, Боже мій!
Яке блюзнірство захололе!
Будь проклят, о, пузата доле,
Тих ситих слів неситий рій.

Народе мій, як добре те,
Що ти у мене є на світі.
Не замело? Не замете.
Була б колиска — будуть діти.

У таких »підсумкових« віршах наочніше виступає те, що є тремким ядром поезії Вінграновського, осереддям, навколо якого розгортається увесь вміст душевного життя і до якого все так чи інакше знову й знову повертається, все невтримно тяжіє. Це — *народ, нація, Україна* в усій складності її історичної долі, — це для нього не тема, не мотив, не образ, до якого звертаються рідше чи частіше, віддаючи данину злобі дня чи власному сентиментові. Це просто те, чим живе його душа (»Ні, Батьківщино! Не лише стражданням чи радістю я звернений до тебе!«). Про що б не говорив — говорить про неї. І той, хто в найінтимніших його поезіях (»У синьому небі...«, »І липи темна тінь«, »Дружиною мені приснились ви...« та ін.) надто дослівно сприймає звертання, надто довіряється безпосередності голосу, неспростовності інтимного чуття — часто буде заскочений і покараний за сліпоту серця: виявиться, що у Вінграновського мовиться зовсім »не про те«, що він — про іншу любов, і його любов — синівська, мужа, батьківська — уся сукупність земної і небесної любові; його Мадонна, його Марія, його наречена, подруга, жона, мати, дівчина, дитя, ластів'ятко — то все одна й та ж... Коли хочете, навіть одверто нібито »еротична« поезія »Лошиця з дикими і гордими ногами...«, єдина в цьому роді у Вінграновського, не така вже й однозначна і в оригіналі кінчалася словами:

Неясна ти. Як мій народ, неясна.
В ногах твоїх сиджу я, ніби меч.

І дарма редактори »підправили« поета, викресливши оце: »Як мій народ...« Без цього вірш справді можна сприйняти як чисто »еротичну« зухвалість, що Вінграновському зовсім невластиве.

З усіх колись таких грізних »шестидесятників« (не говоримо тут про молодших поетів, од Миколи Холодного й далі) Вінграновський чи не найбільше зберіг незмінною, нерозворлою свою »стодумну думу« про народ. Він не позаганяв її в »підтексти«, не прихитрив модерно вимудреними придумками, не розчинив у нашвидкуруч збитих головокрутних коктейлях світового нібито (доморослого!) ультраскепсису, не роззосередив до невиразності. Вона в нього лишилася очевидною, чесною і безоглядною, як повінь. Бо вона лишилася живим, і на всю істоту, болем — величиною, що не підлягає стратегіям поетичних і позапоетичних поступувань. І не цікавиться світським попитом чи курсом поетичних валют, бо не підпорядковується духовно-естетичній

кон'юнктурі, а створює її. У своїй неодмінності і непідзвітності вона навіть не підозріває, що існують, і над багатьма непересічними починаннями тяжіють, стимули відштовхування й пересичення, слушні і цілком благомислені міркування на кшталт: »цього вже в нашій поезії забагато«, »на сьогодні не це найголовніше«, »не з такими мотивами ми вийдемо на світовий рівень« тощо. Так, ніби на світовий чи будь-який інший рівень (не плутаймо з модою!) виходять з певними мотивами і за спеціяльним маршрутом, за альпіністською топограмою, а не поверх усяких мотивів та орієнтацій, просто бувши собою. Поети говорять про свій народ, про свою Вітчизну, не питаючись у світу, чи його це обходить. І може тим більше говорять, чим менше це когось взагалі обходить. Хіба не змусив Расул Гамзатов замислитися над його народом і тих, хто про нього поняття не мав і жодної потреби в такім понятті не відчував? А подібних, та й набагато значніших, прикладів в історії немало.

У кожного значного поета свої взаємини з народом. Поет міг просвіщати свій народ. Міг вести чи хотіти вести його. Міг укласти собі цілу програму різносторонньої роботи на його ниві, збагачення його культури, розширення його духовних горизонтів. Міг спрямувати свої зусилля на культивацію естетичних смаків... Міг звертатися до всієї маси народу, простолюддя, а міг працювати на вузький прошарок естетично виспеціялізованої інтеліґенції, через яку сподівався поступово вплинути в бажаному напрямі на духовість усього суспільства, на рівень його культурного побутування. Зрештою, всі ці шляхи й спроби можуть всяко поєднуватися і співдіяти в різних починаннях. Не беремося тут усе з'ясовувати щодо Вінграновського: які історичні приклади і традиції йому близькі, де пролягла та дорога, на якій він »зустрів свого батька-матір«. Але він їх зустрів, і не з порожньою душею. У розмові з народом, у мові про свій народ є в нього щось таке, що йде від Тараса Шевченка. І це, зокрема, а може і в першу чергу, — оте подвійне, взаємозаперечне і двоєдине, відчуття: свого заступництва, своєї покликаності, своєї поставленості над колискою життя народу (порівняти знамените Шевченкове: »Я на сторожі коло них поставлю слово...«; у Вінграновського: »Я на сторожі коло тебе поставлю атом і добро«) — і водночас своєї малості перед народом, своєї вини і заборгованості йому, своєї визначеності народом, залежності від нього — в характері своєї духовності, в запасі святості, у посіданні того нерозмінного золота душ, яке доніс народ і тільки народ:

...наплювали
На тебе, чистую, кати;
Розтлили, кроткую! а ти...
Мов золото в тому горнилі,
В людській душі возобновилась.
В душі невольничій, малій,
В душі скорбящій і убогій.

У Вінграновського немає і не могло бути подібних слів, але є подібне відчуття — на відміну від тих, для кого народ лише велична абстракція і кого ніщо живе й щире не в'яже з якимось безіменним і без'язиким »рабом небуття« — відчуття сили духу »вбогих духом«, відчуття того, що твоє в тобі, і твоя Вітчизна, і твоє українське життя, твої українські помисли — це не твоє, а вбережене для тебе народом; це від народу, що в тобі лиш промовляє; зрештою, відчуття глибокої історичної провини перед народом і подив для його життєздатності:

... Та брів народ. Де бродом, де без броду,
Без нас, нетяг, тягнувсь з небути в буть.
Бо він народ. Бо він глагол життя.
Він зміна змін. Йому нема заміни.
Бо він один крізь весни і крізь зими
Веде свій слід з небути у буття.

Микола Вінграновський має дар сприймати свій народ в історичній цілості і водночас бачити те, що донесене »найубогішою« душею. І перед нею він може стати на коліна... І це не поза, не вигідна, про людське око, позиція — але органічне відчуття об'єктивної цінності: той, хто у важчому й темнішому, як твоє, житті вберіг живий дух, той його має більше, як ти... Зрештою, це знову шевченківське відчуття; тут Вінграновський якось по-своєму прилучився до частки тих виболених почувань, що давали силу Шевченкові, Франкові, Лесі Українці протистояти чванькуватому суємудрію, яке »переростало« свій народ у той спосіб, що навчалося відпасовувати йому побільше своїх претенсій або ж збагачувалося еволюційно набутим дальтонізмом щодо нього. Втім, історично у великих громадських мужів і мистців бувало два полюси в ставленні до свого народу: почуття вини й боргу, муки ним і за нього, служіння йому, відповідно і пов'язане з цим поривання розкрити зсередини його дух і красу, — і погляд на нього як на щось історично ще недовершене й недостатнє, титанічне зусилля оформити, вирізьбити його, накласти на нього »свого духа печать«. У геніїв »народопочування« (а в почуванні свого народу є різні ґрадації здатності) поєднані обидва ці полюси, а між ними цілий світ можливих ставлень і відчуттів, — як от у Шевченка, Петефі, Міцкевіча, Шіллєра. Сучасному поетові важко »самотужки« охопити всю цю грандіозну сферу, хоча б через її страхітливу розрослість і небувалу історичну ускладненість, через гіпертрофію суто сучасних рефлексій щодо цього, — та й як осягти той маштаб духу, ту запаморочливу і водночас тверезу високість і ту велично-простодушну звагу, — але вся (дана) національна література в цілому, у сукупності своїх необчислених зусиль, мусить ту завжди невідкладну і постійно відновлювану потребу (повної і об'єктивної історичної оцінки свого народу) вволяти, бо інакше не виконає своєї місії перед своїм народом.

Микола Вінграновський — поет суто сучасний за своїм духовним складом, характером світосприймання й вислову. Важко окреслити й логічно визначити, що таке »сучасний« і »несучасний« у цьому смислі.

Але кожен з нас непомильно відділить поета »старомодного« від сучасного, хоч обидва оперуватимуть однаковими реаліями, писатимуть про те ж саме і ніби тими ж самими словами, — є якась невловна внутрішня тональність доби, рівень і тем, »колорит« її духового функціонування і самоспочування. Микола Вінграновський сучасний у тому смислі, що сфера і тонус його духовності — це сфера і тонус духовності сучасної молоді, найчутливішої, »навислої« в майбутнє частини суспільства, а характер його вислову — це пошукуване нею висловлення своєї духовної потенції. В нього немає й сліду духовної відсталості, неповоротності, рутини, екзото-провінційності; він — чиста духовно-чуттєва активність, духовний авангардист не з намислу, а за органічною духовною суттю, досконала дитина доби: його мистецька мова адекватна мові цієї доби.

Але при тому у Миколи Вінграновського є якість, яка — вигідно чи невигідно (на мою думку, вигідно) — відрізняє його від багатьох колег, сучасно мислячих поетів. Багатьом речникам »сучасності« бракує внутрішнього спокою (не в смислі заспокоєності, а в смислі несуєтності, духовної рівноваги або ще здатності зосередитися, бути один на один зі собою), непідлеглості задуми — вони в полоні марноти, випадкових вражень і намислених тем, у полоні мод, зовнішніх зобов'язань, читацьких претенсій, власного престижу, власної популярності, власних завдань — і навіть про найсокровенніше пишучи, пам'ятають і враховують, що за ними стежить багато ревних очей. Їм бракує органічності й невідхильності, тому вони вивищують у принцип суху »вольову« придумку. Важко сьогодні спромогтися на мистецьку гармонію — і дизгармонія оголошується єдино сучасним станом творчого духу. Багато категоричних і нетолерантних естетичних маніфестувань виникає з неусвідомленого потягу видати нестаток за добро, неміч за доблесть, власну недолугість — за генеральний наказ доби. Звичайно, коли говорити не про штукарство й блеф, а про те, що має під собою серйозні підстави, то і поезія раціоналістична, і поезія дизгармонічна існували й існуватимуть, відкриваючи недоступні раніше глибини. Проте ж не все їм доступне, і хіба не можна їм протиставитися?

Досвід Миколи Вінграновського зокрема показує, що сучасний поет, бувши в усьому сучасним і доступаючись до всіх драм, противенств і моторошних дизгармоній сучасного світу, вбираючи в себе всі його нестямні голоси, сам при тому може здобуватися на мистецьку врівноваженість і гармонію, досягати закінченості й синтезу, клясичної »заокругленості«, цілісності душевного процесу. Микола Вінграновський при всій своїй бурхливості й пристрасті, при всьому шаленстві фантазії, при всій »нервовості« поетичних інтонацій і горячковості поетичної ходи, при гострому відтворенні антагонізмів доби, при всіх сум'яттях і розпрокляттях при всьому тому, поверх усього того якось світло і благородно врівноважений. Місцями в нього майже пушкінська пластичність і гармонія. І вже зовсім не важко буває вловити в нього інтонації неоклясиків, Рильського (особливо в поетичному переживанні світу природи), хоч формально він від них далекий.

І це не зовнішня гармонія, не сонна рівновага, яка встановлюється по неглибокім зворушенню. Це наслідок цієї душевної »тотальності«, цілокупності, постійної приявності всіх »ресурсів« духу, всього обширу поетового »я«, про яку ми вже говорили і яка дає можливість безстрашно прийняти будь-яке збурення, миттю відповівши на нього новою перекомбінацією душевної сфери, новим органічним синтезом. Серед сучасних наших поетів Микола Вінграновський один з небагатьох, хто наближається до ідеалу: поєднання сучасної політональності, нервової напруги, блискавичності реакцій, асоціятивності й диссоціятивності, адискурсивності — з благородною врівноваженістю духу, нехапливістю і несуєтністю, душевною »надійністю« і »сталістю«, з внутрішнім живодайним духотворчим спокоєм, самозосередженістю та недоторканістю, суверенністю свого »я« — з душевною мудрістю і гармонією.

Мабуть одне з джерел такої якості Вінграновського, одне з підстав такої його душевної структури — його глибока, органічна народність і національність. Звідти ж багато що і в душевному типі, в поетиці Вінграновського. Згадаймо Довженкові думки про вроджений такт і цноту, розважну гідність і душевну мудрість свого батька і діда — українських селян, про їхню внутрішню культуру й аристократизм, про дивовижну артистичність. Щось із цих якостей »дніпровського племені« відчувається в підґрунті поезії Вінграновського.

Давно вже зауважено, що ні в чім так не виявляється міра людського, як у ставленні до жінок, в найінтимнішій сфері кохання. І, мабуть, душевний склад поета найочевидніше і найприродніше постає саме в тому, як він любить і говорить про свою любов. Останнім часом і в українській літературі завойовують собі права поетична »еротика« і »секс«, дехто комашиться навколо них і поспішає епатувати ними читача як відсталого провінціяла — з нетерплячістю провінціяла ж, якому кортить вибитися в »столичные штучки«. Потроху стає модним велемовствувати на публіку про свою нібито вельми небуденну »сексуальність«; і носитися з нею, як з писаною торбою. Можна зрозуміти цю своєрідну браваду і можна лише вітати звуження сфери різних табу. Ще кілька років тому неможливою з причин нелітературних була б поява, наприклад, відомих баляд про романтику конячого парування та різні орангутангівські пікантнощі. Проте при всій цінності завойованого, нарешті, права підносити свої витіснені комплекси й голоси плотських кривд до рівня »жорстокого«, мовляв, інтелектуалізму (і це також, виявляється, зветься інтелектуалізмом), права, »запросто« з хлоп'ячою згордою смакувати в поезії те, про що в побуті елементарна мужська дисципліна не дозволить багато розводитися, — при всій вазі цих велезнадних громадянських здобутків усе ж таки справжні глибини »запретного« доступні лише біблійно-цнотливому (або, що те ж саме: біблійно-плотському) поетові, і лише кришталева цнота душі може тут бути по справжньому безстрашною. Прочитайте поезію М. Вінграновського »Коли моя рука, то тиха, то лукава...« (або »Чорну райдугу«) — і вас зачарує, вас ощасливить оцей душевний

артизм, оце органічне благородство, оце наскрізь духовне переживання інтимної близькості як тихої благовійності, як просвітлого екстазу (а що за межами його — то »темна слава«, яка не піддається словам і пам'яті)... Аж не віриться, що це писано сьогодні і на ту »тему«, куди кожен метикує пролізти з чорного ходу (бундючністю маскуючи на обличчі вираз злодійкуватої винуватості): що сьогоднішня, цілком сучасна еротична лірика, при всій одвертості й домовленості до кінця, може звучати так світло і свято, так побожно і артистично — так одвічно людяно.

Органічний благородний артизм Вінграновського (як поета), що дає про себе знати і в шляхетному чутті міри та непомильнім смаку, і в розкоші інтуїції, і в самому характері рефлексій та »субтельності« навіть найпростіших словесних реакцій (»Це ти? Це ти. Спасибі...«), — особливо відчутний у його поетичній мові. Мало в кого українське слово постає таким шляхетним і вишуканим, мало в кого досягає такої легкості й перевтільності, подільності й злучності; мало в кого воно таке гнучке й улягливе, таке всією своєю природою спочутливе до найтонших ньюансів думки, таке здатне віддавати їх своєю матерією. І водночас при всьому легкому словопливі, натхненній грайності слова — воно в нього буває грізне, суворе й ляпідарне і завжди напружено точне (щодо цього останнього можна послатися хоча б на поезію »Пам'яті Василя Симоненка«, ніби одним подихом видухнуту) — загалом в усьому конгеніяльне сучасній духовності. Поетична фраза в нього вищою мірою зграбна, пружна й необтяжена і водночас майже щоразу ненавмисне афористична. »І грає рабство в сурми золоті« — вдумаймося: тут усе сказано про цілу добу, тут глибини змісту, а це ж »рядовий« для М. Вінграновського висказ; в тім корінна властивість його мовлення і, здається, він щоразу висловлює набагато більше, ніж сам гадав.

І як нечутно — щасливо улягає йому матерія слова, тремка плоть його. Можна було б довго й довго наводити приклади неймовірного і водночас органічного мовотворення у Вінграновського, що розкриває незвідану пластичність українського слова та його незглибні морфологічні ресурси... Є поети, про яких говорять, що вони особливо полюбляють дієслова та віддієслівне словотворення, інші — іменники та відіменникове, ще інші спеціяльно винахідливі в означеннях... Вінграновський однаково розкошує у всіх слівних сферах, навіть службові частини мови здаються в нього якимись ожилими, розкріпаченими, — але з дієсловом він уже просто чаклує, відьмує:

Прицокало, прибилось, притекло,
Припало, пригорнулось, причинилось,
Заплакало і — никма утекло
Чорняве полум'я з печальними очима...

Або:

І все забудеться, загоїться, примре...
. . . . . .
У кутку відтихну, відлютую...

А яка повнота озвучення, який густий і водночас вільний, легкий звукопис:

У полі спить зоря під колоском
І сонно слуха думу колоскову.
І сонна тиша сонним язиком
Шепоче саду сиву колискову...
. . . . . .
І сонні соняшники сині
В солонім сонці сонних кіс...

У всякому живописанні, поряд з універсальним принципом контрасту, використанням світлотіні й зіставлення різних кольорів, — ефекту можна досягати й іншим шляхом: добуваючись до глибини тої чи іншої барви даючи, скажімо, біле на білому ж тлі, біле підкреслюючи білим і таким чином досягаючи, прагнучи досягти, чистої, »абсолютної« білості... Щось подібне буває часто у Вінграновського (»Над білим полем біле небо...«) — він розглиблює якесь поняття ним же самим, ступенує його до останньої межі, відчерпує до дна:

Мовчить печаль, і сум мовчить у сумі.
І ти мовчиш. Мовчання, й те мовчить.

Це не просто гра слів, спроба притуманити тверезого читача. Ні, це один з його, Вінграновського, індивідуальних способів вживатися в матерію слова і спосіб повернути його відчуття читачеві; водночас спосіб подолати обтичність, приблизність, розширливість слів і понять, крізь нашарування асоціяцій, автоматизмів, набутих чи зрутинілих значень дістатися до первозданності слова, його чистого осереддя. Водночас це зв'язане і з отією плинністю, взаємопереливністю, а тому ніби і нескінченністю, невичерпаністю, неодмежованістю всього у поетичному світі Вінграновського. Ніщо не є там чимось само по собі... І сум — це не лише сум, мовчання, це ще не мовчання, воно ніщо і все, бо воно може і говорити, і сміятися, і ридати, і притакувати, і дрімати, і сито сопіти, і хитро промовчувати... А от коли мовчання мовчить — це вже моторошно. То вже бездонність, безвихідь, темінь мовчання. Таке мовчання ставить людину на грань розрахунку з самим собою, перед життям і смертю:

Не оглядайся! Що ти, що з тобою?

Треба належно оцінити отой невловний доторк М. Вінграновського до найтоншої грані, до самісінького піддонння душевного акту й відповідного йому слова. У *такій* формі цього немає ні в кого з наших поетів; це його характерність, таємниця його духу, його ладу світопочування.

...Отож критика, бачте, обернулася панегіриком. Не будемо рятуватися за традиційним »але«, »проте«, »тим більше прикро«... Дозвольте »на разі« не знати прикрості. Бож ми не збиралися займатися критичною калькуляцією. І хоч у книжці Вінграновського справді є свої вразливі місця, починаючи від того, що потрапили до неї речі

нерівновартісні, в тому числі й деякі випадкові »пустощі пера« (втім, комплектування збірки не належало цілком компетенції автора), і кінчаючи тим, що свій щасливий дар химерної інтеґрації найвіддаленіших і найрізноякісніших душевних імпульсів він часом перетворює в автоматичний прийом, у риторичний викрутас, — та не на цім у даному разі нам залежало. Нас цікавило інше і, на наш погляд, важливіше: можливості високо »інтиїтивного« поета в нашу високо »інтелектуальну« і змеханізовану добу.

Звичайно ж, сьогодні Микола Вінграновський — не самотня верховина над плятом сучасної української поезії, а лише одна з дивного пасма її височин, при чім у цьому молодому гірському кряжі процес горотворення триває, і ще зводитимуться нові шпилі... Микола Вінграновський — це один з полюсів у багатополюсному магнітному полі сучасної української поезії, одна з складових сил її великої рівнодіючої. Можна і треба відрізняти його від інших, ба навіть у певному сенсі протиставити іншим, але не можна іґнорувати чи применшувати інших, затіняти їх. Сьогоденне духове життя суспільств, поетичне життя таке розмаїте, багате й різноякісне, що жоден поет не може й не повинен домінувати. Він може хіба що найадекватніше відповідати якійсь певній потребі чи певним потребам доби й народу, тоді як інші поети відповідатимуть іншим потребам, може, не менш важливим і пекучим. Проте, золоте гасло: »Багато поетів, гарних і різних« — плідне й здорове лише в одному випадку: коли різність багатьох гарних поетів не лише гостро усвідомлюється, але ще є і реальністю їхнього напруженого, сторонньої взаємодії. Різне лише тоді справді різне, коли воно свою осібність виборює і на все, що ним не є, чутливо й точно реаґує всією складністю аґресивно-оборонних реакцій живого організму. Коли воно і об'єктивно, для стороннього спостерігача, має щось істотного свого і цим істотно своїм у певному сенсі протистоїть іншим. Без протистояння особовості немає, як немає і без солідарності. Кожен значний поет у якомусь сенсі протистоїть іншим — усім чи комусь — і є для них поучним; тоді як у інакшому сенсі сам повинен замислитися над їхньою наукою. Досвід кожного значного поета містить якусь істину для всієї літературної ситуації. Сьогодні книжка Миколи Вінграновського мусить, зокрема, нагадати нам, що поезія — це також і пластика чуття, спонтанний вилив душі, а не конче оті такі поширені й модні тепер гарячкові мудрагельські зусилля, хоч би й вони звалися »інтелектуалізмом« — крутим, солоним, гірким, жорстоким, жаским, печеним, смаленим, яким завгодно. І навіть якщо говорити про інтелектуалізм без лапок, то й він не скасує і не заступить собою одвічного дива поетичної інтуїції.

(»Народний календар«, Пряшів, 1969)

10. III. 1968

З НОВИХ ВИДАНЬ

Історія українських поселенців у Канаді

М. Г. Марунчак: »ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ«, том І. Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, Вінніпеґ, 1968. Формат 6×9 інчів, стор. 467.

Перший том »Історії Українців Канади« відкривається передмовою Президії УВАН Канади, а ще перед тим незвичайно вдало підібраним моттом староримського поета Горація: »*Підсоння, а не душу змінюють ті, що виїжджають за море*«.

Автор у цьому великому науковому творі показує змістом кожної сторінки, що — власне — українські поселенці Канади, хотіли вони чи не хотіли, а пристосувалися лише до нового підсоння з тією самою українською душею, з якою вони приїхали з України. Вже якось так воно є, що душа, як комплекс психологічних нашарувань, не може мінятися в людини як одіж. У людини вже так є, що з чим вона народилась і якою виховалась — такою буває до смерти. Ті з еміґрантів, хто старався відразу зливатися з оточенням думками й діями, по довгих роках переконуються, що це неможливе. Скільки наших поселенців у Канаді не пробували злитися з англосаксами, все ж їх погірдливо називали »форейнерами«, або якось інакше, показуючи таким способом, що ти, мовляв, не наш.

А хіба не те саме бачимо й тут, в Австралії, не зважаючи на наше 20-літнє поселення? Як би ми не намагалися говорити поправно англійською мовою, як би ми не старалися втікати від усього минулого, все ж бачимо, що нас називають »блади нью австралієн«, »форейнер«, »дайґо«, »воґ« і ще там якось. І це вони роблять не тому, щоб нас позбутися. Ні, вони всі знають, що ми — поселенці — життєво конечний і корисний елемент, а проте, мимо їх волі, нас відштовхують від себе. Чому? А тому, що кожен нарід має притаманні собі душевно-психологічні нашарування, завжди відмінні від іншого народу, і він їх не в стані позбутися або змінити повністю ніколи, аж до смерти.

А коли еміґрант не може злитися душевно з оточенням, чи оточення не сприяє тому для суспільно-душевних виживань, то він або вертається до краю, з якого приїхав, або гуртується з такими самими як він, щоб мати змогу виживатися як суспільна істота в своєму товаристві, в своєму оточенні. І це є одною з причин творення національних спільнот із найріднорідніщими організаціями й установами в їх країнах поселення. Національні спільноти, як бачимо на життєвій практиці, не стають перешкодою для їх членів бути добрими громадянами своїх країн поселення.

Багато з поселенців, зокрема самітних, які відійшли від своїх організованих спільнот, опиняються в домах умово-хворих. Загляньте в список пацієнтів у тих домах, там найбільше еміґрантів. 60-літня історія поселення українців у Канаді насуває й такі думки.

Прочитавши цю велику працю Михайла Марунчака, бачимо, що процес поселення українців 60 літ тому мав зовсім інший характер ніж наше поселення, напр., в Австралії. Ніхто з нас тут не зазнав тієї біди на початках поселення, що її зазнали наші поселенці в степах Канади. Але, як видно з цієї книги, ніхто інший поза нашими працьовитими селянами, не міг би заселити ті степи Канади й перетворити їх із диких »гомстедів« (приділ одної квадратової милі степу) на багаті урожайні ферми. Цього були свідомі тогочасні уряди Канади й тому наші поселенці добилися такого великого признання за тяжку піонерську працю.

»Історію Українців Канади« Михайла Марунчака треба було б прочитати кожному культурному українському поселенцеві. У ній є багато тяжких життєвих досвідів наших поселенців, а одночасно й багато їх величезних здобутків у Канаді. У цій книзі читач побачить дуже багато знімок визначних поселенців — групових, церковних і світських. Зокрема докладно й дуже добре опрацьований відділ українського друкованого слова. Я дотепер ще не зустрічав так докладно з'ясованих виявів духового життя поселенців у будь-якій країні, як це вдалося зробити довголітньою дослідно-біографічною працею авторові цієї книги. Душа народу і його культурна особливість, власне, найяскравіше проявляється у друкованому слові. Автор у своїй книзі, як ніхто дотепер, показав душу українських поселенців у Канаді розділами: Релігійне питання, Українське шкільництво, Культ-освітня праця, Преса, Піонерська література, Перші книжкові видання, Книгарні й видавництва.

Хто цікавиться проблемами поселенців, то для нього »Історія українців Канади« буде дуже добрим джерелом. Книга багата на безчисленні життєві приклади.

З мовного погляду автор не завжди додержується норм сучасної української літературної мови. Але це, здається, свідома чи не свідома данина українській канадщині.

Ст. РАДІОН

Дозволено вшанувати

Левко Боровиковський: ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ. Київ, »Наукова Думка«, 1967 р.

Побачивши книжку і слово »повне«, я трохи здивувався, бо книжка затонка для повних творів. Розглянув.

Папір тонкий, але кращий ніж у багатьох виданнях Московської академії. Тираж 15.000, не дуже й великий для України. Сторінок 280. Тверда, скромна обкладинка.

Поет і байкар Лев Іванович Боровиковський був професором і інспектором середньої школи. Народився 1806 (або 1808) року, а помер у 1889 році. Майже все життя провів на своїй Полтавщині.

В культурно найтемніший час нової історії нашого народу Котляревський своєю »Енеїдою« показав, що українською мовою *можна писати*, навіть друкувати. Боровиковський зробив щось інше. У одному своєму листі він писав, що бажає показати »серйозність, протилежно до неправедної думки, що українською мовою, окрім жартливого, смішного, не

можна писати«. Цю свою думку він постійно проводив у життя, як у власних творах, так і в перекладах. Особливо перекладами він перший успішно доказав, що нашою мовою *можна цілком правильно передати все*, що є у світовій літературі. Інакше, що українська мова — мова багата й культурна. Власне в цьому є найбільша заслуга Боровиковського.

З-поміж ліричних перекладів Боровиковського найбільше розголосу припало на його »Марусю« (1829). Це переклад »Светлани« (в іншій обробці — »Людмили«) Жуковського, а той переклав з »Ленори« Бюргера (1773), що взяв сюжет із чеської або лужицької леґенди. Як Жуковський обмосковив »Ленору« у своїй »Светлані«, так Боровиковський українізував її у своїй »Марусі«, перенісши її на наше тло, з нашими повірями і обичаями. Про цю »Марусю« прихильно писав І. Франко і видав її окремою книжкою (Львів, 1902). Те, що редакція »Вестника Европи«, друкуючи »Марусю«, писала: »Подібного успіху (як »Светлані«) бажаємо і малоросійській суперниці Светлани« — було доказом, що Боровиковського »Маруся« не гірша від Жуковського »Светлани«, що українська мова рівнорядна з мовою окупанта. Переклади Боровиковського з Горація, Федра, Міцкевіча, Байрона і інших підтверджують цей висновок.

У оригінальних ліричних творах Боровиковського, можна часом бачити подібності з Шевченком:

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з вуса потекла.
(»Гамалія« — Шевченко).

Заклекотала хвиля в Псьолі,
Клубками піна надулась.
(»Молодиця«, — Л. Б.)

Основою творчости Шевченка і Боровиковського було добре знання народної творчости і з того джерела походять деякі їхні подібності. Додаймо, що і терен майже той самий: від Кирилівки до Прилук тільки 150 км у прямій лінії.

Боровиковський писав і московською мовою, але вона в нього чужа; хоч граматично правильна, не має душі, звучить як переклад; натомість його вірші українською мовою, особливо коли наближаються до народної поезії — легкі, дзвінкі, повні життя і ґрації. Це можна бачити хоч би з порівняння »Акерманських степів« Міцкевіча, що їх Боровиковський переклав на українську і на московську мови. Перший (український) переклад багато кращий.

Крім поезій, Боровиковський писав також байки. Короткі, легкі, влучні. У двох або чотирьох рядках подає те, що іншому дається тільки у розтягненому виді.

У згаданій вгорі збірці є й дещо з прози Л. Боровиковського — українські народні оповідання, передані імітацією московської народної мови. Вони виглядають неприродно, хоч змістом досить цікаві.

Твори Боровиковського були розкидані по журналах Московщини. Це зрозуміле, бо поет був у повній творчій силі саме за царювання Миколи І; кожний з нас розуміє, які це були часи. У статті, а також у примітках до цієї книги, згадано, що Боровиковський мав елику збірку фолкльорного матеріялу (у книзі подано тільки 5 сторінок), мав »Словник української мови«, який у 1834 році був доведений до букви »К«, і потім десь »загубився« у Російській Академії Наук; мав повісті, що не були друковані (чому?); працював над »Оглядом літератури малоросій-

ської — народної і писемної«; мав оповідання. Переглядаючи повість Є. Гребінки »Нежинський полковник Иван Золотаренко«, Боровиковський, замість передмови, написав »Дещо про козацтво і Україну« (1874). Як бачимо, матеріял великий, але його нема в »Повному зібранні« його творів.

Вже перше слово назви книги: »Повне« — брехня, бо видано тільки дещо з творів поета. Без фальшу і брехні в СССР не проживеш! Ось трошки »математики«:

Книжка має 280 сторінок. Самі твори поета українською мовою займають 126 сторінок, а московською — 18 стор., разом — 144 сторінки, або тільки половина сторінок книжки. А решта?

Стаття — 36 стор., — з базіканням про вплив московської літератури.

Примітки — 27 стор., — не так на те, щоб показати де і що було друковане, як на те, щоб подати назви московських журналів.

Бібліографія — 7 стор., — переважно про те, що писалося про поета в СССР.

Ілюстрації — 7 стор.

Листи поета — 18 стор., — тільки 14. Не всі вони такі важливі, щоб їх друкувати, але важливе було те, щоб показати, що вони писані московською мовою (якою ж він міг би писати до кацапів?).

Разом 94 сторінки або 35%; це від впорядників, а від видавців і контролю — 42 сторінки або 15%. З того: Оглав (зміст) 9 стор. — подвійний: як надруковано і алфавитний. Порожніх — 33 стор. — так багато тому, що книжка розбита на розділи.

Ось як виглядає видання *»повних«* творів поета у світлі математики, а щоб більше довідатися, як дозволено його вшанувати, ось далі.

Найкоротше про ілюстрації:

Портрет Л. Боровиковського — його немає в списку ілюстрацій і не вказано хто робив.

Фото Інституту шляхетних паннів у Полтаві, у якому працював Л. Боровиковський.

Фото пам'ятника на могилі Л. Боровиковського (навкола — бурян).

Фотокопія сторінки рукопису баляди »Чарівниця«.

»Фотокопія обкладинки збірки »Байки й прибаютки« (1852 р.).

Фотокопія сторінки листа до Срезневського. — У кнізі той лист повністю надруковано, а фотокопію подано, щоб показати, що він справді був написаний московською мовою.

Фотокопія листа в редакцію журналу »Москвитянин«. — Лист також надрукований, а фотокопію вміщено, щоб вдруге »прикрасити« книжку словом »москвитянин«. Дрібничка, але підла.

Яка ж то компанія поралася біля видання цієї книжки? Добірна:

Редактор — О. Д. Покидько — певно головний наглядач, добрий партієць.

Редактор книги — С. А. Крижанівський — найбільше прислужився у базіканні про московську літературу і її впливи.

П. П. Ротач — віл що тягне. Це він писав статтю і примітки, а Крижанівський виправляв, доповнював і одобрював.

Художнє оформлення — С. П. Квітки — 5 маненьких графічних зарисовок із народної орнаментики. Легка праця і мала.

Редактор художній — В. М. Тепляков — не робив нічого, тільки дивився, щоб Квітка не всадив у книгу якогось козака або шаблю; цього не можна, а курку чи горщик — дозволяється.

Редактор технічний — Н. П. Рахлина — це той, що нічого не знає, а всюди втручається.

Коректор — Л. М. Романюк — додаток, прихвостень, без права голосу.

З цього списка видно, що працівником був Ротач. До нього можна додати тільки коректора (Квітка виконав »норму« і втік). Балянс: 4 редактори і 2 працівники. — Гей воли ви круторогі, аж по 2 редактори на шиї кожного з вас. Дійсно наздогнали і перегнали »гнилу« Европу з Америкою.

Але все ж редактори, головно контроль, заслуговують на якусь подяку від москалів, червоних і білих разом. Щоб краще мене зрозуміти, прочитайте вірш Боровиковського:

Людська ненатля (жадність)

З пупку, з малу чоловік
Бідкавсь полем цілий вік.
Бог сказав: »Як сонце встане,
Встань і ти, і пішки, Йване,
Скільки поля засягнеш,
Стільки плугом пооpеш«.
В ніч Іванові не спиться,
Сонця на воротях ждав;
Блиснув парост — він стрімглав,
Без оглядки в поле мчиться!
Рів — не пан, курган — не пан,
Піт і голод не проймає,
Він те поле оббігає.
Скільки око скине — міг —
На край світа б опинився,
Коли б більше потрудився!
Ввесь роздігсь, щоб легче біг...
Впав і серце ледве б'ється,
Вже душа на губи преться,
А щоб поля більш засяг —
Руки й пальці ще простяг!
Ще небог півдня не вбіг,
Вже в зароблені землі,
Треба там було згорнуться,
Де ні стать, ні повернуться!

А тепер скажемо, що цей сюжет до найменшої дрібнички »позичив« у нашого поета ніхто інший, як Лев Толстой, московський письменник, якого поважають білі і червоні москалі. Короткий вірш Боровиковського Толстой розтягнув у велике моралізаторське оповідання »Много ли человеку земли нужно«, яке написав, не подавши звідки »позичив«, просто — вкрав. Боровиковський побував на Дону і там записав оце калмицьке оповідання у віршованій формі. У Боровиковського: »Бог сказав«, а Толстой, замість калмиків підставив киргизів, і в нього: »киргиз сказав«. Своє оповідання Толстой писав вже старим, коли відцурався від церкви. Про все це редактори знали і знають, але кацапам було соромно виявити оцю »позику« Толстого, а іншим — боязко. Як не як, а за цю мовчанку Москва може їх похвалити. Але правду не сховаєш, вона завжди вилізе, і вилізла.

Переглядаючи цю книжку, натрапив я на сумну вістку, що наприкінці 20-их років проф. А. Шамрай бачив рукописи оповідань поета в онука О. О. Боровиковського, який (онук) жив тоді в Ленінграді. Нині вже й сліду нема, де пропали ці рукописи, як зазначено на 16-ій і 260-ій сторінках цієї збірки творів Боровиковського. Виникає питання: куди подівся онук і рукописи? Дуже можливо, що онук був страчений, а рукописи знищила поліція. Якби тихо вмер, то рукописи збереглися б.

К. П. СТРИЖАК

Два нові переклади

Гнат Хоткевич: »КАМІННА ДУША«, роман, у перекладі на німецьку мову: »Ройберзоммер« (Опришківське літо); переклала *Анна-Галя Горбач* для видавництва »Заксе і Поль Ферляґ«, Ґитінґен, 1968, обкладинка *Курта Шмішке.*

Невтомна Анна-Галя Горбач, не тільки зробила новий переклад української клясики на німецьку мову, а й знайшла німецького видавця для своєї книжки.

Про самий переклад не будемо судити, — про це хай скажуть германісти. На нашу думку, якби пані д-р Горбач не знала досконало німецької мови, — вона не знайшла б німецьких видавців на таку »непопулярну« літературу, як українська. А це ось її вже шоста, чи сьома, книжка перекладів!

Наша перекладачка не обмежилася самим тільки текстом роману. Наприкінці вона вмістила ще невеличку мапку карпатських околиць, про які мова в романі, а далі подала коротку інформацію про опришків, про соціяльні відносини в той час, коли відбувалася подія, про автора, його життя і творчість, ув'язнення, смерть і »реабілітацію«. Коли мова про можливий вплив Шіллерових »Розбійників« та Коженьовського »Карпатських ґуралів«, то перекладачка підкреслює насамперед непереможний вплив багатого українського фолкльору, що так же само зачарував українця Хоткевича, як і його ближчого земляка Коцюбинського. До речі, остання сторінка книжки заповнена рецензіями, які появилися в німецькій пресі після появи »Тіней забутих предків« Михайла Коцюбинського, — теж у перекладі на німецьку мову А. Г. Горбач.

Авторка (А. Г. Горбач) випустила і 2-ий зошит німецько-українських текстів для шкільних дітей. Цим разом — це »Орися« Пантелеймона Куліша, зворушливе оповідання, на якому виховувалися цілі ґенерації українців. Як і раніший зошит із »Ялинкою« Михайла Коцюбинського, — кожна сторінка українського оповідання має німецький переклад, що вельми полегшує дітям зрозуміти текст, мавши навіть невелике знання рідної мови (В-во »Дніпрова хвиля«, Мюнхен, 1968 р.).

Софія НАУМОВИЧ

ЧИТАЙТЕ! ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ВІСНИК

суспільно-політичний і науково-літературний місячник
Організації Оборони Чотирьох Свобід України,
що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, насвітлює проблеми українського національно-визвольного руху, містить статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, економічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми; друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD
P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.

Відійшли у Вічність

Генерал-полковник АНДРІЙ ВОВК. 11-го лютого ц. р. помер в Новому Ульмі (Німеччина) визначний український військовий старшина генерал-полковник Андрій Вовк.

Покійний народився 15 жовтня 1882 року в Деньгах на Полтавщині. Був активним учасником наших Визвольних змагань у 1917-1921 роках. У 1917 році був організатором українських військових частин на румунському фронті, потім займав визначні становища в армії УНР, брав участь в Першому зимовому поході, а в 1920 році командував Київською Стрілецькою Дивізією.

На еміґрації був військовим міністром уряду УНР, головою Українського Воєнно-Історичного Товариства, головою проводу Української Громади в Німеччині та членом інших товариств.

МИРОСЛАВ СКАЛА-СТАРИЦЬКИЙ. 17-го лютого ц. р. у Парижі помер відомий оперовий співак Мирослав Скала-Старицький.

Покійний народився 13 червня 1909 року в Скалі над Збручем, звідки й походить його мистецький псевдонім — Скала. Свою мистецьку професійну кар'єру почав у Львівському радіо, а потім в Оперному театрі.

Сл. п. Мирослав Скала-Старицький належав до найвизначніших українських оперових співаків, виступав на сцені багатьох славних світових опер і театрів: у Відні, Зальцбурзі, Інсбруці, Бад-Ґаштайні, Гоф-Ґаштайні, Бравнав, Празі, Брні, Кайзерсляутерні, Нойштадті, Берліні, Ляйпціґу, Цюріху, Брюсселі, Льєжі, Вервені, Монсі, Барцельоні, Мадріді, Тунісі, Альжірі, Орані, Константіні, Касаблянці, Рабаті, Парижі, Ліль, Марсео, Бордо, Тулюзі, Тульоні, Ніцці, Німі, Екс-ан-Провансі та багатьох інших містах.

Мав величезні заслужені успіхи і серед української публіки під час численних його виступів у Франції, Німеччині, Англії, Бельгії, США і Канаді. Був керівником української музично-драматичної студії у Парижі, брав активну участь в українському мистецькому й суспільно-громадському житті.

Особливо відзначався сл. п. Мирослав Скала-Старицький своїм українським патріотизмом і з того погляду проводив на чужині піонерську працю в ознайомленні чужинців з українською культурою. Був також добрим мистецьким критиком-публіцистом, з виробленим українським національним світоглядом, співпрацював з українською національною пресою, був співробітником і »Визвольного Шляху«.

Українська громадськість із смертю сл. п. Мирослава Скали-Старицького втратила не тільки особливого мистця-співака, пропаґатора українського імені й української культури у вільному світі, а й визначного українського патріота, що ціле своє життя був вірним сином українського народу.

Генерал-полковник МИКОЛА КАПУСТЯНСЬКИЙ. 19-го лютого ц. р. у Мюнхені (Німеччина) помер на 90 році життя визначний учасник наших Визвольних змагань у 1917-1921 роках генерал-полковник Микола Капустянський.

Покійний був також визначним теоретиком української воєнної доктрини, воєнним істориком, політичним, громадським і військовим діячем.

Народився сл. п. ген. М. Капустянський 18 лютого 1879 року в священичій родині в с. Чумаки на Запоріжжі. Як старшина російської армії, в 1917 році зголосився до українських збройних сил і став начальником штабу І-ої Української дивізії 1-го Корпусу. Потім був призначений С. Петлюрою начальником штабу 2-ої армії, а в 1918 році — начальником штабу Південно-західнього фронту в Бердичеві.

По закінченні Визвольних змагань Покійний став активним провідним членом українського націоналістичного руху. Був учасником Першого Конґресу Українських Націоналістів, членом ПУН, начальником його військового штабу, а наприкінці свого життя президентом Сенату ОУН.

На еміґрації брав активну провідну участь в українському політичному житті, був почесним членом Української Стрілецької Громади в Канаді, почесним головою Союзу Українських Воєнних Інвалідів в Німеччині, членом численних громадських і військових товариств.

Із смертю пок. ген. М. Капустянського відійшов від нас великий український патріот, невтомний борець за волю України.

Сотник МИКОЛА ФРИЗ-ВЕРНИГОРА. 26-го лютого ц. р. у Йонкерсі (США) помер на 54 році життя сотник УПА Микола Фриз-Вернигора.

Покійний народився 7-го грудня 1914 року в с. Золотокоть біля Борислава (Львівська область). Закінчив теологічні студії в Перемишлі. Вже в студентські роки був членом Юнацтва ОУН, а потім членом ОУН. Працював учителем на Лемківщині. Під час другої світової війни він повністю віддав себе революційному підпіллю, був сотником УПА (політвиховником) і брав активну участь у боротьбі з гітлерівськими, а потім московсько-большевицькими наїзниками.

В 1947 році пробився з групою упівців на Захід і продовжував свою працю для визволення України. Довший час був членом Проводу ЗЧ ОУН, тереновим провідником ОУН у Франції, довголітнім головою ОУРФ, провідним членом ОУФ, членом УЦГКФ, основоположником і головою Братства кол. вояків УПА в Європі, а потім — переїхавши до США — провідним членом Братства кол. Вояків УПА у США та членом Головної управи ООЧСУ.

Як визначний діяч Організацій Українського Визвольного Фронту сл. п. Микола Фриз-Вернигора залишив по собі пам'ять про гарячого й щирого українського патріота, повністю відданого українській визвольній справі.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ«

Аргентіна

Листа ч. 714, збірщик *Д. Топурко* (В. Альсіна). Жертвували: по 500 пезів — Д. Топурко, С. Сенів, О. Качан, Н. Рашківський; по 300 пез. — А. Брем, В. Галамай; по 200 пез. — Д. Литвинюк, І. Л., Д. Бобрик, Ю. Кривицький, С. Скарецький, С. Таланчук, Т. Михайлів, Ю. Л., Н. Полюга.

Листа ч. 715, збірщик *С. Королевич* (В. Альсіна). Жертвували: В. Палата — 500 пезів; по 300 пез. — В. Лісовий, Р. Петришин; по 200 пез. — Й. Соколь, Г. Романів; по 100 пез. — П. С., М. Гнатишин, М. С.

Листа ч. 716, збірщик *І. Твердий* (В. Альсіно). Жертвували: С. Никон — 500 пезів; Н. Фицик — 300 пез.; по 200 пез. — І. Твердий, Е. Собенко, М. Л., М. Сидор, Я. Дикий, М. Соколюк, І. Вовк; по 100 пез. — С. Бондаренко, В. Драла, Н. Лиськів, Н. Ференс; по 50 пез. — Л. Маланюк, І. Горішний.

Листа ч. 717, збірщик *Жіноча Секція* (Вільде). Жертвували: по 200 пез. — Т. Кіт, К. Доротюк, Б. Дрозд, В. Каспрук; по 100 пез. — Т. Гошовський, М. Бурда, В. Н., Н. Гладкий, Л. З.

Листа ч. 718, збірщик *І. Танасійчук* (Вілля Аделіна). Жертвували: по *1000 пезів — Осередок СУМ, Жіноча Секція;* І. Танасійчук — 500 пез.; О. Чолій — 300 пез.; по 200 пез. — Д. Бойко, Б. Танасійчук, Б. Петрук.

Листа ч. 719, збірщик *М. Бандрівський* (Беразатеґю). Жертвували: *Е. Туневич — 1000 пезів; В. Сенів — 750 пез.;* по 500 пез. — М. Бандрівський, Н. Бандрівський, П. Батюк, К. Чепига, М. Мороз; І. Тарабан — 400 пез.; В. Ковальський — 250 пез.; по 200 пез. — О. Новак, С. Жовнір, М. Сорока; М. Клочан — 100 пез.

Листа ч. 727, збірщик *І. Балащук* (Доксид). Жертвували: М. Семкіяш — 300 пезів; І. Балащук — 200 пез.; М. Швендюк — 100 пез.

Листа ч. 730, збірщик *В. Заставний* (Буенос Айрес). Жертвували: по *1000 пезів — В. Касюк, мґр К. Самоверський;* по 500 пез. — М. Фітьо, ред. Ю. Середюк, І. Жибак; В. Заставний — 400 пез.; Б. Качор — 300 пез.; по 200 пез. — проф. М. Гаврилюк, М. Рокуш, В. Буцяк, А. Петришин, Р. Штиркало; по 150 пез. — Е. Лобас, С. Тауридський.

Листа ч. 1877 (Кордоба). Жертвував: *І. Ворон — 650 пезів.*

США

Листа ч. 542, збірщик *М. Вацик* (Дітройт). Жертвували: по *5 дол.* — *М. Вацик, І. Вацик; Н. Вацик — 3 дол.*

Листа ч. 675, збірщик *Т. Свердан* (Янґстовн). Жертвували: *Т. Свердан — 5 дол.;* по *3 дол. — М. Іванюк, Е. Ґнатів;* по 2 дол. — С. Василевич, М. Болотенний, Б. Болотенний, В. Сухар, П. Василевський, С. Сутинський, Т. Захарко, П. Стецевич; по 1 дол. — М. Гаврилюк, М. Леник, С. Марчишин, В. Мельникович, В. Гевко, М. Маркевич, М. Копчик, І. Ліщак, Д. З., М. Федин, М. Коваль.

Листа ч. 687 (Вермініон). Жертвував: *Я. Штендера — 5 дол.*

Листа ч. 1102, збірщик *П. Бурик* (Асторія). Жертвували: *П. Бурик — 3 дол.;* по 2 дол. — І. Дзядів, М. Сентий; по 1 дол. — Т. Воробець, І. Вітюк, В. Піх, Т. Байка, Б. Мочара, С. Гуда, І. Луцик, В. Наконечний, Й. Коваль, Б. Доляк.

Листа ч. 1114 (Дітройт). Жертвував: М. Дужий — 2 дол.

Листа ч. 1177 (Акрон). Жертвував: *М. Іваницький — 3 дол.*

Листа ч. 1293, збірщик *П. Сотник* (Дітройт). Жертвували: *М. Калинич — 5 дол.;* по 2 дол. — П. Сотник, В. З., Т. Тимочко; Ю. Равенчук — 1 дол.

Листа ч. 1486 (Чікаґо). Жертвував: М. Кульчицький — 1 дол.

Австралія

Листа ч. 734, збірщик *С. Гриців* (Ардір). Жертвували: *М. Климко — 3 дол.;* по 2 дол. — С. Гриців, Т. К., А. Пекар; по 1 дол. — Р. Н., С. Стахнік, П. Конюк, П. Поверчук, М. Дутка, Н. Бобко, І. Ярема, П. Ш., Г. Ревеґа, С. Лотоцький, І. К., С. Муц, І. Гаврилюк, М. Павліш, К. Зубар, М. Цюрпіта, С. Глушко, В. Левинський, В. Назарчук, С. Залецький, І. Кушнір, В. Підвисоцький, П. Матвіїшин.

Канада

Листа ч. 557 (Вінніпеґ). Жертвував: *В. Кухарський — 5 дол.*

Листа ч. 574 (Едмонтон). Жертвував: О. Мерцало — 2 дол.

Листа ч. 660 (Монтреал). Жертвував: *І. Канюка — 10 дол.*

Листа ч. 779 (Вава). Жертвував: Д. Вітів — 1 дол.

Велика Британія

Листа ч. 16 (Доннінґтон). Жертвував: Я. Мотрук — 10 ш.

Листа ч. 105 (Бері). Жертвував: *П. Гарбуз — 1 фунт.*

Листа ч. 131, збірщик *М. Кінаш* (Кіппенгам). Жертвували: по 10 ш. — М. Кінаш, Е. Плекан; по 5 ш. — П. Юрків, П. Брик; А. Тимчук — 4 ш.

Листа ч. 205 (Аштон). Жертвував: С. Баторик — 5 ш.

Листа ч. 229, збірщик *М. Дідух* (Лондон). Жертвували: М. Дідух — 10 ш.; по 2 ш. 6 п. — В. Мигдаль, П. Личак.

Листа ч. 245 (Лондон). Жертвував: М. Слободян — 10 ш.

Листа ч. 278 (Ґолборне). Жертвував: М. Довган — 10 ш.

Листа ч. 335, збірщик *В. Зварич* (Редінґ). Жертвували: по *1 фун.* — *В. Зварич, М. Веркалиць;* Миленкович — 10 ш.

Листа ч. 366 (Манчестер). Жертвував: І. Рутковський — 10 ш.

Листа ч. 372, збірщик *О. Курляк* (Ноттінґгам). Жертвували: О. Курляк — 10 ш.; по 5 ш. — П. Д., В. Чуй, І. Бойко.

Листа ч. 378 (Ноттінґгам). Жертвував: В. Чопей — 10 ш.

Листа ч. 402, збірщик *М. Прихідний* (Бедфорд). Жертвували: *І. Кулик — 1 фунт;* по 10 ш. — М. Прихідний, М. Коваль; Шумський — 5 ш.

Листа ч. 417, збірщик *М. Патра* (Олдгам). Жертвували: М. Р. — 10 ш.; В. Волчанський — 7 ш. 6 п.; М. Патра — 5 ш. 6 п.; по 5 ш. — І. Заяць, С. Бобко, М. Мочерад, О. Вирхола, М. Кіт; О. Обухівський — 4 ш.; О. Сівко — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — П. Мончук, В. Матейко.

Листа ч. 452, збірщик *В. Служала* (Вест Бромвіч). Жертвували: по 5 ш. — В. Служала, П. Р., І. Войтович, Й. Малич, М. Сивий, І. Рось, С. Співак, М. Газдюк; В. Козловський — 3 ш.

Листа ч. 471 (Олдгам). Жертвував: В. Шклянка — 10 ш.

Листа ч. 489 (Ґлостер). Жертвував: І. Ткачик — 10 ш.

*

Листа ч. 1075 (Дізельдорф, Німеччина). Жертвував: *І. Доскочанський — 20 нм.*

Всім ВШ. Збірщикам і Жертводавцям — щиро дякуємо.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА »В. Ш.« СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

КНИГА ПРО ПОДІЇ НОВОЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Накладом Ліги Визволення України — Канада, Організації Оборони Чотирьох Свобід України — США, і Української Видавничої Спілки — Англія, появилася друком книжка:

Ярослав Стецько

30 ЧЕРВНЯ 1941

Проголошення відновлення державности України

Співавтори: *Степан Бандера, д-р Дмитро Донцов, проф. Лев Шанковський, д-р Олександер Марітчак, проф. Володимир Радзикевич, Володимир Макар, Віктор Андрієвський, д-р Микола С. Чарторийський, Володимир Левенець, Лев Сенишин, Зенон Матла, З. Чубай, д-р Петро Мірчук, Петро Бащук, інж. Юрій Тис-Крохмалюк, Михайло Дзяпка, д-р Степан Галамай.*

Передмова — *д-р Дмитро Донцов.* Зредаґували: *Іван Вараниця і д-р Роман Малащук.* Обкладинка роботи мистця *Мирона Левицького.* Величина 6″ x 9″. 464 сторінки, фотокопії документів, протоколів, кореспонденції тодішньої преси, знімки і т. п. Друкарня »Гомону України«.

Вважаємо, що ця книга заповнить існуючу прогалину в ділянці нашої історично-політичної літератури, *даючи повний об'єктивний образ подій, пов'язаних з Актом 30 червня 1941 р. і боротьбою українського народу за свою державність в час і після закінчення другої світової війни.*

Книга в брошурованій оправі *$6.00*, у твердій з золотим витиском *$7.00. Для ОУВФ відповідна знижка.*

Книгу »30 ЧЕРВНЯ 1941« можна замовляти і набувати у видавців:

1) LVU, 140 Bathurst St., Toronto 2.B, Ont., Canada.
2) ODFFU, P.O. Box 304, Cooper Sta., New York, N.Y. 10003, USA.
3) Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N.1., England.

Чи Ви вже заплатили передплату »В.Ш« на 1969 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 22-річчя! Допомагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!